

**T.C.
RECEP TAYYIP ERDOĞAN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI**

**SİYASAL-FELSEFİ BİR PROBLEM OLARAK RETORİK:
PLATON'UN SİYASET FELSEFESİ BAĞLAMINDA BİR
İNCELEME**

(Yüksek Lisans Tezi)

Melek BAYZAN KESELİ

**Danışman
Doç. Dr. Efe BAŞTÜRK**

**RİZE
2022**

KABUL VE ONAY

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalında, Doç. Dr. Efe BAŞTÜRK danışmanlığında, Melek BAYZAN KESELİ tarafından hazırlanan *Siyasal-Felsefi Bir Problem Olarak Retorik: Platon'un Siyaset Felsefesi Bağlamında Bir İnceleme* adlı bu tez çalışması, 23.09.2022 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oy birliğiyle/oy çokluğuyla başarılı bulunarak jürimiz tarafından **Yüksek Lisans Tezi** olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri	Unvanı, Adı SOYADI	İmza
Başkan	: Doç. Dr. Efe BAŞTÜRK	
Üye	: Dr. Öğr. Üyesi Erol SUBAŞI	
Üye	: Doç. Dr. Bülent ŞENER	

ETİK BEYAN

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Yüksek Lisans Programından mezun olmak üzere teslim ettiğim “Siyasal-Felsefi Bir Problem Olarak Retorik: Platon’un Siyaset Felsefesi Bağlamında Bir İnceleme” adlı tezim, bilim ve araştırma etiği prensiplerine riayet edilerek tarafımdan yazılmıştır.

Tez çalışmamda, başka kaynaklardan aktarılan bütün bilgi ve alıntılar, Enstitünüz Tez Yazım Kılavuzuna uygun olarak açıkça gösterilmiştir. Kaynağı gösterilenler dışında kalan bütün bilgiler uygun araştırma yöntemi kullanılarak tarafımdan edinilmiş ve esere bu şekilde yansıtılmıştır. Şahsıma ait olmayan hiçbir bilgi, kasıt veya kusurlar, şahsıma aitmiş gibi gösterilmemiştir. İnternet kaynakları dâhil, sahibine/kaynağına atıf yapılmaksızın hiçbir bilgi kullanılmamıştır. Aksinin ortaya çıkması halinde doğacak bütün hukuki, idari, akademik ve etik sorumluluk tarafıma ait olacaktır. Eserin tesliminden sonra herhangi bir zamanda, bilim etiğine aykırılık tespit edilmesi ve / veya eserimle ilgili intihal veya intihal şeklinde anlaşılabilecek bir durumun ortaya çıkması halinde; Üniversiteniz ve eğitim kadronuzun hiçbir şekilde sorumlu tutulmayacağını hür irademle kabul, beyan ve taahhüt ederim.

23/09/2022

Melek BAYZAN KESELİ

ÖN SÖZ

Retoriğe dair farklı ve neredeyse birbirine zıt pek çok görüşün mevcut olması retorik konusunda daha detaylı çalışmaların yapılmasını hak etmektedir. Konuşma sanatı veya sözcükleri kullanma ustalığı olarak bilinen retorik, esasen Platon'un siyaset felsefesini temelinden sarsan bir güce sahiptir ve bu yüzden en çok Platon tarafından eleştirilmektedir. Metindeki temel amacımız da retoriğin, Platon'un felsefesinde yarattığı çelişkiyi ortaya çıkarmaktır.

Tezimizde retoriğin ne olduğu, gelişim ve oluşum süreçleri değerlendirilirken ilk iki bölümde genel literatürü tarayarak farklı görüşlerin katkısına başvurduk. Son bölüm ise metnin ana amacına hizmet etmektedir. Antik yunan retorik geleneğine dair yapacağımız incelemede bu bölümdeki temel sorumuz retoriğin hangi bağlamda Platon'un siyaset felsefesini ilgilendirdiği olacaktır. Bu açıdan başvuracağımız temel kaynak, Platon'un retorik üzerine yazdığı metinler ve bu konu üzerine ağırlık veren ikincil metinler olacaktır. Platon'un siyaset felsefesinin içerisindeki retorik kavramı bu yolla değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Platon'un siyaset felsefesi içerisinde retorik kavramını incelerken çatı amacımız, bir kavramın (bu kavram metnimizde retoriktir), bir felsefe sistemi içerisinde nasıl şekillendiğini, o felsefeyi ne yönde etkilediğini ve o felsefeden ne derece etkilendiğini sorgulamaktır. Keza metin, bizi birbirine benzeyen iki sanatı ve sanatçıyı karşılaştırmaya itecektir. Bu sanatlar, felsefe ve sofizm iken sanatçılar sofistler ve filozoflardır. Metin bu kavramlar etrafında şekillenerek bir sorgulama süreci yaratacaktır.

Ayrıca çalışma konusunun ve çerçevesinin belirlenmesinde destek veren ve yazım sürecinde önerileriyle yolumu aydınlatan değerli danışmanım Doç. Dr. Efe BAŞTÜRK'e ve maddi- manevi desteği, yıkılmayan inancı ve güveni ile yanımda olan çok sevgili eşim Murat KESELİ'ye en içten dileklerle teşekkür ederim.

Melek BAYZAN KESELİ

2022/RİZE

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	I
ETİK BEYAN	II
ÖN SÖZ	III
İÇİNDEKİLER	IV
ÖZET.....	VI
ABSTRACT.....	VII
GİRİŞ	1
1. RETORİK	5
1.1. Retorik Nedir?.....	5
1.2. Tarihsel Gelişim.....	13
1.3. Antik Yunan Retorik Düşüncesi.....	19
1.3.1. Polis Yaşamı Ve Retorik.....	23
1.3.2. Demokrasi ve Retorik.....	31
1.4. Sofizm Geleneği ve Sofist.....	40
1.4.1. Sofizm Geleneği.....	40
1.4.2.Sofist.....	43
2. YAZILI KAYNAKLARI ÜZERİNDEN PLATON'DA RETORİK VE SİYASAL OLAN İNCELEMESİ	48
2.1. Platon'un Retoriğe Dair Yazılı Metinleri.....	48
2.1.1.Gorgias Ya Da Retorik Üzerine Metni.....	49
2.1.2. Phaidros Metni.....	51
2.1.3. Protagoras Ya Da Sofistler Metni.....	53
2.1.4. Sofist Metni.....	54
2.1.5. Devlet Metni.....	55
2.2. Platon'a Göre Retorik ve Siyasal Alan.....	56
2.2.1. Retorik ve Siyasal İlişkisi.....	56
2.3. Platon'da Diyalektik Yöntem ve Monolog Retorik Ayrımı.....	63
2.4. Platon'da Erdemler Üzerinden Sofistin Yeri.....	66
2.4.1. Platon'da Taklit Üzerinden Filozof ve Sofist Ayrımı.....	73

SONUÇ	77
KAYNAKÇA.....	79

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Ana Bilim Dalı :Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi

Tez Türü :Yüksek Lisans

Danışman :Doç. Dr. Efe BAŞTÜRK

Hazırlayan :Melek BAYZAN KESELİ

Yıl :2022

Sayfa Sayısı :90

ÖZET

SİYASAL-FELSEFİ BİR PROBLEM OLARAK RETORİK: PLATON'UN SİYASET FELSEFESİ BAĞLAMINDA BİR İNCELEME

Bu çalışmada, Platon'un siyaset felsefesi üzerinden retorikğin incelenmesi amaçlanmıştır. Bir ikna etme sanatı olarak bilinen retorikğin Platon'un siyaset felsefesinde nerede konumlandığı ve retorikğe dair yapılan eleştirilerin sebepleri incelenmeye çalışılacaktır. Bu amacımızı gerçekleştirebilmek için aşamalı bir inceleme yapılacaktır. İlk bölüm retorikğin ne olduğu ve gelişim sürecine ayrılmış ayrıca sofistin ve sofist geleneğın yer yer Platon çizgisi üzerinden detaylandırılmasından oluşurken son bölüm Platon'un kendi yazdığı eserler ışığında retorikğin, sofistin ne olduğu ve siyaset felsefesi için neden önemli ve eleştirel olduğu anlatılmaya çalışılacaktır. Platon'un eserleri üzerinden yapacağımız retorik incelemesinde temel problemimiz retorikğin neden siyasal bir mesele olduğu ve siyaset felsefesi ile kurduğu ilişkinin incelenmesidir.

Anahtar Kelimeler: Retorik, Platon, Sofist, Siyaset Felsefesi, Gorgias

Recep Tayyip Erdogan University Institute of Graduate Studies
Department :Political Science And Public Administration
Thesis Type :Degree
Supervisor :Assoc. Dr. Efe BAŞTÜRK
Author :Melek BAYZAN KESELİ
Year :2022
Pages :90

ABSTRACT

RHETORIC AS A POLITICAL-PHILOSOPHICAL PROBLEM: A STUDY IN THE CONTEXT OF PLATO'S POLITICAL PHILOSOPHY

In this study, it is aimed to study rhetoric through Plato's political philosophy. It will be tried to examine where rhetoric, known as an art of persuasion, is located in Plato's political philosophy and the reasons for the criticisms of rhetoric. In order to achieve this aim, a phased study will be carried out. While the first part includes what rhetoric is and its development process, and also the occasional elaboration of sophist and the sophist tradition on the line of Plato, the last part will try to explain what rhetoric is and why it is important and critical for political philosophy in the light of Plato's own works. Our main problem in the rhetoric analysis that we will make through Plato's works is to examine why rhetoric is a political issue and its relationship with political philosophy.

Keywords : Rhetoric , Plato , Sophist , Political Philosophy, Gorgias

GİRİŞ

Antik Yunan yaşantısının anlaşılabilmesinde retorikğin yeri oldukça ilginçtir. Antik Yunan’da retorik bir eğitim yöntemi ve gündelik yaşantının bir gerekliliği şeklinde algılanmaktaydı. Retorik [Eski Yunanca: ῥητορικὴ (τέχνη) rhētorikē (technē); die Redekunst] antik bir disiplin olarak sosyal hayatta oynadığı rol ile ve “kelimelere hayat vermek” suretiyle geçerliliğini sürdürmüştür. (İnan, 2019, s. 20) Retorik, kendine has yöntemler ile uygulama alanı bulan bir eğitim ve ikna aracıdır. Bu açıdan bakıldığında retorik, ilk bakışta, siyaset felsefesinden ziyade toplumsal yaşamda sosyolojiye, bir eğitim aracı olmasından dolayı pedagojiye yakın bir alan gibi gözükmemektedir. Siyaset felsefesinin içerisinde konumlanması ya da siyaset felsefesinin sorularına maruz kalması daha çok kendisine yapılan eleştirilerden kaynaklanmakta gibi gözükmemektedir. Bu eleştirilerin en yoğun ve şiddetli halini Platon’da görmekteyiz.

Retoriğe dair genel tanımlarına karşı çıkan Platon, diyalog şeklinde yazdığı birçok eserinde, kendi felsefi görüşleri ile retorikğin karşısında konumlanmıştır. Bu açıdan Platon’un siyaset felsefesi ve retorikđe dair düşünceleri temel sınırlılığımızı oluşturacaktır. Yaptığımız incelemede Platon’un siyaset felsefesini temel alarak ilerlenecektir. Devlet nedir? Kimler yönetmeli? İktidarın kaynağı nedir? gibi soruları Platon’un görüşleri üzerinden cevaplamaya çalışırken Platon’un sofist ve retorikđi bu siyasal çizgide nereye ve neden konumlandırığı incelenmeye çalışılacaktır.

Platon, retorikđi neşe ve zevk vermeye yönelik bir görenek olarak tanımlayan hocası Sokrates’in izinden gitmekte ve retorikđi, söylenen ve yapılanın altında neler yattığını bilmediği ve düşünülmediği için ‘dalkavukluğun bir parçası’ olarak görmemektedir (Platon, Gorgias, 2020, s. 31). Bu yönü ile Platon, retorikğin öncüleri ve geliştiricileri olan sofistlere karşı da soğuk bir tavır takınmakta ve hakikat ile doksa ayrımını reddedip verdikleri konuşma eğitiminde, sadece dinleyeni etkileyerek maddi kazanç elde etmeyi amaçlayan sofistlerin, gündelik hayatın içerisinde varlık göstermesini hem toplum hem de devlet yönetimi için tehlikeli görmüştür.

Platon için sofistin yeri önemlidir çünkü sofist temelde, konuşma sanatı ile iyiyi kötü ve kötüyü iyi gösterebilecek güce sahip olduğunu iddia eden kişidir. Bu sahip olduklarını söyledikleri güç doğru bilginin yanlış bilgi ile, bir iş için doğru kişinin yanlış kişi ile, doğru yönetimin yanlış ile karıştırılmasına sebep olabilecek

boyuttur. Platon'un tavrı, bu yanılsamalaradır ve bizim amacımız da, Platon'un bu tavrının sebepleri sorgulamak ve retorığın, sofistik gelenek ve Platon'un siyaset felsefesi düşüncesi içerisinde nasıl konumlandığı incelenmeye çalışmaktır.

Platon'un retorığe dair çizgisinin net bir şekilde anlaşılması açısından ilk bölüm retorığın ne olduğu, tarihsel gelişim seyri ve gelişiminde etkisi olan sofizm ya da demokrasi gibi etmenlerin incelenmesi konusuna ayrılmıştır. Bir ikna sanatı olarak karşımıza çıkan retorik günümüzde de birçok alan için önem arz etmektedir. Birçok düşünür tarafından olumlu veya olumsuz olarak değerlendirilen retorik ana hatları ile değerlendirmeye alınacaktır. Bu bölümde temel problemimiz, retorığın ne olduğu, bir kavram olarak retorığe yüklenen anlam farklılıklarının neler olduğu, retorığın hangi amaçlarla kullanıldığı, sofistlerin kullandıkları bu retorik yönteminin döneme ne gibi etkilerinin olduğu ve retorığın demokrasi ile kurduğu ilişkinin nasıl ve ne yönde olduğu gibi sorular etrafında şekillenecektir.

Birinci bölüm için önemli sayılan diğer bir husus retorığın, kronolojik bir şekilde incelenmesidir. Antik Yunan Dönemi, Ortaçağ Dönemi, Aydınlanma Dönemi ve Yakınçağ retorik anlayışları yer yer birbiri ile karşılaştırılarak incelenmeye çalışılacaktır. Böylece retorığın anlamsal olarak gelişimi zamansal çizgide daha rahat bir şekilde gözlemlenebilecektir.

Retorığın gelişiminde önemli bir etkiye sahip olan Antik demokrasinin ve Yunan Polis yapılanmasının retorik üzerindeki şekillendirici etkisine değinilecektir. Antik Yunan'da, retorığın ve sofistlerin kendisine bulduğu yaşam alanlarından en önemlisi demokrasidir. Yurttaşların, siyasete aktif katılımına dayalı Yunan demokrasisinde, konuşma, müzakere ve ikna, toplumsal yaşamda statü sağlama ve hatta yasaların belirlenip uygulanması açısından çok önemliydi. Yurttaşlar birbirlerini ikna ederek ortak karar almakta ve çoğunluğun iradesine dayalı bu kararlar uygulanmaktaydı. Bu açıdan bakıldığında, retorığın demokraside hem olumlu hem olumsuz sonuçları olduğu söylenebilmektedir. Günümüzde karşımıza çıkan demokrasi eleştirilerinin temellerinin sofistlerin ortaya çıkmasıyla, özellikle Sokrates ve Platon tarafından yapıldığı görülecektir. Bu bölüm aynı zamanda bir yönetim çeşidi olan demokrasiye karşı Platon'un düşüncelerini içerecek ve retorik ve demokrasi arasındaki bağ incelenmeye çalışılacaktır.

Demokrasi ve akabinde retorik kavramının yoğunlukla işlendiği Atina yapılması da bizim için önemlidir. Demokrasi ve retorik vurgularında, Atina göz önüne alınmaktadır. Keza retorik sanatının temelleri, özgür ve söz sahibi olan yurttaşların oluşturduğu polis, yani kent yapılanmasında gizlidir. Bu sebeple metnimizde retorik anlayışının ortaya çıkmasında büyük öneme sahip olan polis yaşantısı ve retorik bağlantısı önem arz etmektedir. Ayrıca bu bölümde demokrasi ve retorik ilişkisi incelenerek retoriğin ortaya çıkışındaki siyasi ve toplumsal altyapı irdelenmeye çalışılacaktır.

Birinci bölüm içerisinde değerlendirilecek diğer bir başlık, sofistlerin ve sofistizm geleneğinin ne demek olduğu sorusu etrafında şekillenecektir. Literatür taraması itibari ile bu sorular cevaplanmaya çalışılırken bu iki soru temelde retorik ile ilişkilendirilmeye çalışılacaktır. Çünkü temelde sofistizm felsefesinin ve sofistlerin en güçlü silahı retoriktir.

Metnin ikinci bölümü Platon'un retoriğe ve sofistizm geleneğine dair görüşlerinden oluşmaktadır. Platon'un, demokrasinin bir kurbanı olarak gördüğü hocası Sokrates'in izinden giderek retorik anlayışının karşısında konumlanmasının ve eleştirel bir tavır almasının sebepleri irdelenmeye çalışılacaktır. Yol haritamız Platon'un siyaset felsefesi üzerine görüşleri ve eserleri olacaktır.

Literatür itibariyle yazın hayatı ile nispeten üç bölüme ayrılan Platon' un retoriğe dair düşüncelerini daha iyi anlayabilmek adına erken dönem, orta dönem/geçiş dönemi ve geç/ olgunluk dönemine ait ve retoriğin inceleme ve eleştiri konusu yapıldığı eserleri değerlendirmeye alındı. Bu metinlerden başlıcaları *Gorgias*, *Sofist*, *Phaidros*, *Protagoras*, ve *Devlet* metinleridir. Böylelikle Platon'un düşünce dünyasında retoriğe dair fikirleri ve bunlar arasındaki benzerlik ve farklılıkları bu birincil metinler aracılığı ile inceleyerek sofist felsefeye karşı duruşunun temel sebepleri incelenmeye çalışılacaktır.

İkinci bölüm için yapılan ilk inceleme temel metinler hakkında altyapısal bilgiler vermek ve metinlerin genel özellikleri, karakter, mekân ve tartışma altyapılarının kısa bir incelemesi şeklinde sunulmasıyla başlayacaktır. Ardından yapılan inceleme temel kaynaklar baz alınarak retoriğin neden siyasal olduğu meselesinin tartışıldığı 'Platon'a göre retorik ve siyasal alan' başlığı

detaylandırılacaktır. Bu başlık altında retorik neden siyasal bir mesele olarak tartışıldı? Sorusunun cevabı irdelenecektir.

Platon için önem arz eden diyalektik tartışma yöntemi retorik ustalarının kullandığı monolog yöntem ile karşılaştırılarak temelde retoriğin, ne şekilde retorik olarak adlandırıldığı karşılaştırmalı olarak incelenecektir. Bu bölüm retoriği ve Platoncu felsefeyi birbirinden ayıran yöntem ve amaç farkına odaklanmaktadır.

Son mesele Platon'a göre sofistin ne olduğu ve neden siyaset felsefesinin argümanları ile incelendiği meselesidir. Bu tartışma içerisinde filozofun ve sofistin bütün benzetmelere rağmen neden birbirinden farklı alanlar ve kişiler olduğu meselesi aydınlatılmaya çalışılacaktır.

Yapacağımız inceleme sonucu aslında Platon'un somut manada bir devlet ve toplum yaratmaktan ziyade, adalet, ölçülülük, etik, erdem gibi soyut kavramların ne olduğunu aradığı ve bunları mutlak bir doğruluk düzlemine oturtmaya çalıştığı görülecektir. Bu amaç ise dikkatle bakıldığında, mutlak doğruluğun var olmadığına ve göreliliğe inanan sofistler ve Platon'un neden karşı karşıya geldiğini açıklayan en önemli argümanımız olacaktır.

1. RETORİK

1.1. Retorik Nedir?

Yapılan bu çalışmada retorikğin Antik Yunan kültüründeki karşılığını temel olarak ilerlenecektir. Antik Yunan Dönemi için retorik, konuşarak ikna edebilme yeteneği olarak algılanmaktadır. Homeros'un destanlarından öğrenildiği üzere, Yunan toplumu sözel ifadeye dayalı ve sözlü kültürden oluşan bir toplum yapısına sahipti. Bu sebeple retorik bu sözlü kültürün tam merkezinde konumlanmıştır.

Bu dönem için, yurttaşın en belirgin özelliği, dili kullanma becerisi ve bu beceri aracılığı ile düşüncelerini ikna edici bir biçimde aktarması olarak algılanmaktadır. Demokrasi ile derin bağlar kuran retorik, bu dönemde “konuşma sanatı”, daha geniş ifadesi ile “(...) dili başkalarını ikna etmek ya da etkilemek için kullanma sanatı; akıl yürütme, tartışma, inandırma, söz söyleme sanatı ve benzeri kullanımlarının olduğu söylenebilir.” (S. E. Ulaş, 2002, s. 1211)

Retorik, temelde güzel ve etkileyici bir dil kullanmak daha temelde ise güzel olanın bilgisine sahip olmak ve bu bilgi ile insanları kendi düşüncelerine inandırmak veya ikna etmek için kullanılan bir sanattır. Salt bir konuşma işleminden ibaret olmayıp arka planında konuşulacak kitleyi anlamak, analiz etmek, değer yargılarını bilebilmek gerekir. Bütün bunların yanı sıra retorik, belirttiğimiz üzere felsefi anlamda güzel olan üzerine bilgi gerektirdiği gibi bu bilgiyi pratiğe dökmeyi de gerektirir. İçinde bulunulan durum, toplumun güzellik algısına göre şekillendirip sunulabilir.

Retorik, demokrasi sürecinde insanların kendilerini ifade etme ve savunma ihtiyacından doğmuş ve kendi yöntemlerini geliştirerek toplumda retorik kültürü oluşmasını sağlamıştır. Toplumun ihtiyaçlarını analiz ederek gelişmiştir çünkü retorik, demokrasinin toplumda işlerlik kazanması ile kendine bir yaşam alanı bulmuş ama kendine bulduğu bu alanda sabit kalmayı kabul etmemiştir. Retorik ustası olarak bilinen sofistler içinde bulundukları sistemleri eleştirmenin yanı sıra dönemin ilerisinde, hatta çağdaş fikirler, diyebileceğimiz fikirler de üretmişlerdir.

Retorikğin, belirtilen manada, bu derece geniş alanlara yayılabilmesi ve yeni görüşler ortaya atabilmesindeki sebep sofistik geleneğin, temel görüşüne göre hareket edilmesinde aranabilmektedir. Bu temel sebep, sofizmin “yanlış” kavramını kabul etmemesidir. Sofistlere göre “Yanlışlık diye bir şey yoktu, kimse bir başkasıyla

çelişemez ya da onun yanıldığını söyleyemezdi çünkü insan, öyle göründükleri sürece onun için doğru olan kendi duygu ve inançlarının tek yargıçlarıydı.” (Guthrie W. K., Yunan Felsefe Tarihi-3, 2017, s. 256) bu sebeptir ki retorik ustaları, her durumu savunabilecek fikirler üretmek üzerine yoğunlaşmışlardır. Çoğu zaman bu yoğunlaşma bir durumu, tamamen zıt yanları ile aynı anda değerlendirip pragmatik bir tavırla savunmasını yapmak üzerineydi. Bu açıdan retorik, birbiri ile çelişik gözükten bir bütündü. Çünkü uğraşın kendisi bu çelişkili durumları bulup gün yüzüne çıkarmayı amaçlamaktaydı. Retorik ustaları, bir manada çatışmalar içinde bütünleşik bir disiplin ortaya çıkarmaya çalışmışlardır.

Bütün bu zıt düşüncelerin bilgisine sahip retorik ustasını ele aldığımızda, karşımıza entelektüel bilgiye sahip, dönemin sorunları ile birebir ilgilenen ve bu sorunlara yeni bakış açıları ile çözümler getiren, problem ortaya atan bir insan figürü ortaya çıkmaktadır. Guthrie’ye göre de, sofistlerin felsefeye sağladığı en büyük katkı, bir kelimeyi birden fazla anlamda kullanılabileceğini göstermesidir (Guthrie W. K., Yunan Felsefe Tarihi-5, 2017, s. 155). Her konuda birbirine karşıt iki söylem olduğu fikri ile kavramlara dair farklı anlamların olabileceğini iddia eden ilk kişi Protogaras olarak bilinir. (Laertios, 2021, s. 440)

Kelimelere farklı boyutları ile yani aslında farklı bakış açıları ile bakarak savunulacak zemini, arayarak ve kavramsal anlam ağını genişleterek bulmaya çalışmışlardır. Çünkü yöntemleri pratiğe yani aslında deneme yanılma yoluyla kelimelerin halk üzerindeki tesirini incelemeye dayalıydı. Bu sebeple kavramlar tek tek incelenmeli ve bu kavramların anlam zemini genişletilmeliydi böylece savunma ya da konuşma esnasında elde tutulan argümanlar daha sağlam hale getirilebilecekti.

Retoriğin sadece insanın sahip olduğu konuşma, anlama ve ifade etme işlevleri üzerine yoğunlaştığı dikkat edilmesi gereken bir konudur. Bu sebeptir ki retoriğin insanı ilgilendiren ve insanı ön planda tutan bir temeli olduğu görülmelidir. Retoriğin ilgi alanı insan ve insanın yaşayışıdır. Kelimeler ve sözcükler de bu yaşamın en temel parçası olarak görülmektedir. Aristoteles insan ve dil ilişkisine dair şunları söyler:

“...Hayvanlar arasında konuşma yeteneğine sahip olan sadece insandır. Ses, acı ve hoş olanı bildirir ve bu nedenle diğer hayvanlarda mevcuttur (çünkü onların doğası acı ve hoş olanı algılama ve bunları birbirine iletme noktasına kadar varmıştır), ancak

konuşma yeteneği faydalı ve zararlı olanı, adil olan ve olmayanı ifade etmeye yarar.”
(Aristoteles, Politika, 2018, s. 160)

Aristoteles’in ifade ettiği şey, dilin, sadece sesler bütünü olmadığı, insanın, anlamlandırma, ilişki kurma, sistemli hale getirme özellikleri sayesinde ortak insanı kavramlar ve yapılar ortaya çıkarmasıdır. İnsanlar, kendilerinde var olan dilin bu yöndeki işlevleri sayesinde, kendi yaşamını düzenleyecek kurallar koymuş ve kentler inşa etmiştir. Antik Yunan şehir devletleri ve demokrasi bunun birer örneğidir. Dil insanlık tarihi boyunca evrilerek ilerlemesini sağlamış ve aktararak, farklı şekillerde de olsa var olmaya devam etmiştir.

Bir başka açıdan Antik dönemde retorik, eğitimin bir parçası olduğunu söylemek de yanlış olmayacaktır. İkna etmeye dayalı retorik, bir eğitim sürecinden geçerek ikna yollarının öğrenilmesi ve pratik edilmesi olarak değerlendirilmektedir. Çiğdem Dürüşken’ in aktardığına göre retorik belli bir konuşma eğitimi aldıktan sonra çeşitli törenlerde, mahkemelerde, mecliste dinleyicilerin karşısına geçerek onları herhangi bir konuda yöntemli bir konuşma ile ikna etme sanatıdır (Dürüşken, Roma’da Rhetorica Eğitimi, 2001, s. 6).

Retorik, bir eğitim alanı olarak algılanmasındaki temel etkenin insanı, her şeyin ölçütü olarak gören ve tek ve mutlak doğrunun olduğuna inanmayan sofizm anlayışının olduğunun altının çizilmesi gerekir.

Retorik aynı zamanda “öğrenilmesi gereken” olarak algılandığı için Antik Yunan’ da retorik üzerine pek çok ders verilmiş ayrıca pek çoğu günümüze kadar ulaşmasa da retorik üzerine binlerce kitap ve kitapçık yazılmıştır. Retorik günlük hayatta farklı aktivitelerde kullanılmaktaydı. Örneğin; cenaze konuşmaları, avutma konuşmaları, karşılama ve tören konuşmaları, gömülme töreninde yapılan konuşmalar, mahkeme konuşmaları ve doğum günü konuşmaları gibi. Bu açıdan bakıldığında retorik günlük hayatın pek çok noktasına sirayet eden geniş kapsamlı bir kavram olduğu açıkça görülmektedir. Bu sebeple toplumsal düzenin oluşturduğu, fakat aynı zamanda, toplumsal düzeni oluşturan bir sanat olduğunu söyleyebiliriz. Bu özelliğinden dolayı eğitimin bir parçası olduğunu iddia etmek doğaldır. Gezici öğreticiler yani sofistlerce geliştirilen retorik eğitimi, önemli alanlarda kullanılmıştır.

Bir sonraki bölümlerde ayrıntılı olarak değineceğimiz sofizm geleneğinin, retorik alanında disiplinli dersler verdiği pek çok yazar tarafından aktarılmaktadır

(Guthrie W. K., Yunan Felsefe Tarihi-3, 2017, s. 50). Bu dersler teorik anlamda öğretmenin (sofistin) anlatımı şeklinde gerçekleşirken bir yandan da öğrenciler, birbirleri ile uygulamalı olarak pratik yaparlardı. Günümüz anlamıyla bir münazara diyemesek de belirli konular öğrenciler tarafından çeşitli yönleri ile tartışılmıştır.

Retorik okullarında verilen eğitimin pratik işlevi yanı sıra metin üzerinden okumalar da yapılmaktaydı. Retorik tekniklerini öğrenen ve benimseyen öğrenciler metin incelemeleri ile muhatap olurlardı. Okunacak parçalar retorik hocasının beğenisi ile seçilirdi. Bu dönemde okutulan metinlerin “ Özellikle Demetrios ve Lysias’ın eserlerinin çalışıldığı bilinen bir olgudur.” (Dürüşken, Roma’da Rhetorica Eğitimi, 2001, s. 28). Retorik hocası ve yardımcısı öncelikle bu metinleri sesli olarak okurlar ve ardından öğrencilerden öğrendikleri tekniklere göre metni düzenlemesi ve okuması istenirdi.

Eğitim sonucunda yeterli olgunluğa ulaştığı düşünülen öğrenciler, artık öğrenci değil hatip olarak isimlendirilirler, halk meclisleri önünde konuşur (Duman, Platon’un Retorik Anlayışı, 2015, s. 62). Hatip bundan sonraki aşamada kişisel becerilerini ve retorik eğitimi sırasında öğrendiği becerilerini kullanarak halkın beğenisini elde etmeye çalışmışlardır.

Retorik içinde barındırdığı birçok değer neticesinde düşünürler tarafından farklı farklı hatta birbiri ile tamamen zıt görüşlere uzanan tanımlamalar ile değerlendirilmiştir. Antikçağ’ da retorik nedir sorusu birçok farklı tanım ve tartışma doğurmuştur. Kendisi de bir retorik eğitmeni yani sofist olan Gorgias’a göre retorik, ikna ustalığıdır. Theodiktes’e göre “Konuşmacının konuşarak insanları istediği yere sürüklemesi” (Tepebaşı, 2016, s. 16) ve ayrıca bilmek değil, inanmak temelli bir sanattır.

Platon’a göre erdem yoksunluğundan dolayı dalkavukluğun bir parçasıdır (Platon, Gorgias, 2020, s. 463 b). Yine Platon retoriğin bir sanat olarak nitelendirilmesinin yanlış alacağını ve doğruları çarpıtarak yakın görünmeye çalıştığı felsefe ile bir alakasının olmadığını söyler. Ayrıca sofistin bir taklitçi olduğunu dile getirir ve *Sofist* isimli kitabında, “ sofist bilenlerden değil, taklitle yetinenlerdir.” (Platon, Sofist, 2016, s. 119) der.

Platon’un öğrencisi Aristoteles, retoriğe daha ılımlı yaklaşarak fayda sağlanabilecek bir alan olarak görmüştür. “Platon’dan üç yüzyıl sonra Cicero, felsefe

ile retorığı birleştirecek bir şema ortaya koydu.” (Arslan H. , 2002, s. 155) Cicero, retorığı evrensel bir yetenek olarak görmüş diğer bütün becerilerin üzerinde konumlandırmıştır. Quintilianus’ a göre ise “Retorik güzel konuşma sanatıdır.” (Meyer, 2009, s. 6) Son olarak Verdenius’a göre “Retorik bir iltifat sanatıdır; yanlış gerçeğin (gerçek gibi görünen yanlışın) fırçalanması ve süslenmesi ile ortaya çıkan bir türdür; yanlış yönlendirmeye hizmet eder.” (Duman, Platon'un Retorik Anlayışı, 2015, s. 95) “Corax ve öğrencisi Tisias’ın, konuşarak ikna etme sanatını öğretmek amacıyla kaleme aldığı *Retorik Sanatı* [τέχνη ῥητορικé] başlıklı el kitabı, retorik alanında bilinen ilk metindir.” (Altınörs, 2011, s. 83)

Antik Yunan döneminde retorik üzerine yazılan eserlerin çoğunluğu retorik derslerinde öğrencilere verilen ders notu niteliğinde metinlerden oluşmaktaydı. Bu eserlerden çok azı günümüze kadar ulaşabilmiştir. Günümüze kadar gelen eserlerin daha çok ders metinleri olması ve derslerde okutulması ise retorığın Antik Yunan eğitimi içindeki değerini bir kez daha ortaya koymaktadır.

Temelde ikna güdüsü ile değerlendirilen retorik, bu güdünün uygulamasını siyasette bir yarar sağlama, mahkeme karşısında kendini savunma ve jüriyi inandırma amaçları ile de faydacı ve somut bir hale getirmektedir. Salt bir eğitim konusu ya da teorik bir alan olmaktan çok uzaktır. Birinci boyutuyla eğitim ve teorik bir çerçeve oluştursa da asıl anlamını pratikte yani uygulama alanında kazanmaktadır. Örneğin size yöneltilmiş bir suçlamada kendinizi mahkemeye karşı savunurken ya da bir kanun görüşmesinde fikrinizi beyan ederken ya da agorada arkadaş grubunuz ile bir meseleyi tartışırken... İşte tam da bu anlarda retorik asıl anlamına kavuşacak ve pratikteki karşılığı ortaya çıkacaktır. Tüm bu örneklerden anlaşılacağı üzere retorik, bireyin düşüncelerinin önem arz ettiği ve karar verici olduğu demokrasi kültüründe, günlük bir sohbet alanına dahi girmiştir. Böylelikle retorığın neden demokratik değerler ışında önem kazandığı sorusu kısmen cevaplanmış olacaktır.

Aristoteles retorik adlı kitabında “Retorik Sokrates ya da Hippias’ın her birine ayrı ayrı inandırıcı görünecek şeylerle değil, belirli özelliklere sahip bir insanlar grubuna inandırıcı gelecek şeylerle ilgilidir.” (Aristoteles, Retorik, 2019, s. 10) demektedir. Bu açıdan retorik, tek tek bireylerin iknasına değil tespit edilmiş nitelikler doğrultusunda bir araya gelmiş topluluğa ve değer yargılarına odaklanılarak pragmatik yönü ağır basan bir uğraştır.

Retorik, Avrupa ve Yunan kökenli bir kelime olmakla beraber Doğu kültüründe “Sözün veya yazının, açık, düzgün ve sanatlı olmasına; bir isteğin en doğru, en güzel bir biçimde anlatımı” (Karaalioğlu, 1983, s. 107) anlamına gelen *belâgat* sözcüğü ile çoğu zaman aynı anlamda kullanılmaktadır. Belâgat sanatında da güzel konuşma için kelimelere başvurulur. Retorikten farklı olarak asıl amaç karşdakini bir konuda ikna etmek değil “güzel bir konuşma” ortaya koymaktır. Yani retorik ve belagat sanatı dili güzel kullanma noktasında ortak bir özene sahiptir.

Ancak, retorîği, başlı başına kelimeler ve sözlerle ilgili bir kavram olarak algılamak da yanlış bir bakış açısı olacaktır. Çünkü retorik, sadece kelimelerin gücünü kullanmak değil, konuşmacının jest ve mimiklerin kullanımını ile anlatımı daha etkili hala getirmesini gerekli kılan bir sanat biçimini olmuştur. Retorikten bahsedilirken konuşmacı daima gür bir ses ile konuşmakta ve hitap ettiklerinden daha yüksekte durmaktadır. Konuşmacının yüz ifadesi genellikle ciddi ya da konuşmanın seyrine göre kaşlar çatık haldedir. Bir soru sorduğu zaman hemen hemen herkesle göz göze gelmek ister gibi bir hali vardır ve ellerini konuşmanın seyrine göre kullanır. Hatipler, mutlak suretle her konuda bir fikirleri ve bilgileri olduğunu ayrıca her soruya bir yanıtlarının olduğunu dile getirirler.

Aslında retorik sanatı ile ilgilenen kişilerin, her soruyu cevaplayabileceklerinin altında yatan temel düşünce, her konuda konuşabilecekleri iddiasıdır. Bilginin sonsuzluğu gerçekliğinin farkındadırlar fakat her konuda nasıl konuşacaklarının bilgisine sahip olduklarını bu sebeple sorulan her soru üzerine konuşabileceklerini söylerler. Aristoteles Retorik adlı kitabında bu durumu şu şekilde ifade eder:

“Retorik, belli bir durumda, elde var olan inandırma yollarını kullanma yetisi olarak tanımlanabilir. Bu, başka herhangi bir sanatın işlevi değildir. Bunun dışındaki her sanat kendi konusuna değin öğretim ya da inandırmada bulunabilir; örneğin tıp, sağlığın ve sağlıksızlığın ne olduğu; geometri, oylumların özellikleri; aritmetik, sayılar üzerinde; aynı şey diğer sanat ve bilimler için de geçerlidir. Fakat biz retorîğe, bize sunulan hemen hemen her konu üzerinde inandırma yollarını kullanma gücü olarak bakıyoruz; işte bunun için de, teknik karakteriyle, onun herhangi bir özel ya da kesin bir konu sınıfı ile ilişkili olmadığını söylüyoruz.” (Aristoteles, Retorik, 2019, s. 37)

Aslında övgü, bilgiye değil konuşma yeteneğinedir. Sofist, konuşma bilgisine ulaşmış ve bu konuda uzmanlaşarak, insanların eylem, düşünce ve hareketlerine nüfuz

etmeyi başarmaktadır. Bilgiye dair sahip olduğunu iddia ettiği gücü, bilgileri aktarmasını sağlayacak olan dili kullanma becerisinden alır.

Kısmen yazılı bir metin üzerinden ilerleyen konuşma, çoğu zaman izleyenlerden gelen sorular üzerine doğaçlama bir hal alır. Retorun özellikle bu doğaçlama sorulara hazır olması beklenir. Retorik tam da burada kendini göstermektedir. Antik Dönemde retorik sanatının öğretilmesi için eğitici metinler, kitaplar yazılıp okutulsa da retorikğin temel vurgusu yazıdan ziyade, konuşma bilgisi, konuşma pratiği ve hazırcevaplık üzerinedir. Retorikğin ‘dil’ meselesinde yazıdan ziyade konuşma pratiğine yöneldiği açık bir gerçektir.

Hatip için dil, bir ikna aracından daha fazlasını ifade etmektedir. Dil, konuşma pratiği ile birleştğinde istenen şey ve isteyen kişi arasında bir bağlantı kurduğu gibi isteğin yöneltildiği kişiler arasında da bir bağlantıya izin verir. “Retorik, aynı anda, iletilen şeyle onu daha iyi nasıl iletilmesi gerektiğini, iletişimde bulunulduğunda gerçekleşen şeyle nasıl daha iyi iletişimde bulunulması gerektiğini ve genelde iletişimin ne olduğunu içine alır.” (Arslan H. , 2002, s. 168) Temelde üç unsur içeren retorik, konuşmacı, dinleyen ve iletişimi gerçekleştiren şey arasındaki bağlantının bütünü olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kavramların ayrıntılandırılması retorikğin anlamlandırılmasını kolaylaştıracaktır.

“Retorikğin amacı, dinleyen kişide ya da muhatapta yeni bir tutumun gelişmesini sağlamak, muhatapın var olan tutumunu değiştirmek, dinleyicilere belli konularda bilgi vermektir. Karşısındakini yazılı ya da sözlü olarak ikna etmeye çalışmak, retorikğin temel gayesidir.” (Baba, Retorik ve Mantık İlişkisi, 2019, s. 249)

Özellikle retorikğin, “diyalektikğin bir benzeri” olduğunu iddia eden Aristoteles tarafından, “Üç İkna Kanıtı” olarak öne sürülen “*ethos*”, “*pathos*” ve “*logos*” kavramları retorikğin unsurlarını belirlemede büyük bir öneme sahiptir. (Aristoteles, Retorik, 2019, s. 1) Ethos, pathos ve logos ile birlikte bir bütün halinde değerlendirilmesi gereken bir kanıttır. Çünkü bu üç kanıtlama/ikna etme/inandırma yolu, birbirleriyle sıkı ilişki içerisinde.

Ethos, konuşmacının veya yazarın inanılabilirliği ve güvenilirliğidir. Bir retorik ustası öncelikle “ethos” u oluşturması gerektiğini bilir. Burada amaç dinlenilirliğini arttırmak ve toplum karşısında güveni oluşturmaktır. “Ethos, etik kelimesinin menşei

durumundadır.” (Akarsu, 1988, s. 74) Ethos, retorik ustasının topluma ön ayak olabileceği ve örnek bir kişilik sergileyebileceği düşüncesini temel alır. Ethos, konuşan ile ilgili ve konuşanın içsel dünyası ile ilişkili bir kavramdır. Kişilikle ve konuşan kişinin saygınlığı ile alakalı bir kavram olan ethos, “doğruluğu” arka planda bırakmaktadır. Hatibin saygınlığı ve inandırıcılığı, söylenen sözden ziyade söze odaklanılmasını sağlamaktadır. Aristoteles, ethosu konuşmacının kişisel iyiliği ile özdeşleştirmiştir

Aristoteles’e göre “Hatiplerin karakterinde güven telkin eden ve kanıtlardan bağımsız olarak inandırıcılıklarını arttıran üç öge vardır: sağduyu, ahlaklı olma ve iyi niyet.” (Aristoteles, Retorik, 2019, s. 82) Retorun inanılır olmasını etkileyen uzmanlık, güvenilirlik ve erdem gibi temel argümanların yanına, çekicilik, giyim-kuşam, davranış ve güç ilave etmek mümkündür. Bu şekilde bakıldığında ethosu yüksek olan bir hatibin, muhatabı ikna edebilirliği de o derece yüksek olacaktır.

Aristoteles, retorik kitabında, ‘kanıtlama/ikna etme/inandırma’ adını verdiği yöntemlerde güvenilirlik, saygınlık, iyi niyet anlamı taşıyan ethos dışında, duygulara vurgu yapan pathos ve mantığa vurmak anlamında kullanılan logos da söz etmiştir.

Pathos, duygulara erişir ve izleyicilerin konuyla ilgili inançlarını derinden ele geçirmesini sağlamaktadır. Hatip, hitap ederken duygulanım durumuna dikkat etmektedir. “Gorgias duygulanımları sınıflandırmaya çalışmış, bunlardan dördünü, sevinç, acı, yüreklilik ve korkuyu, en önemlileri saymıştır.” (Gökberk, 2010, s. 41)

Hatip, hitap ettiği grubu tanımalı ve onlarda oluşturduğu duyguların farkında olmalıdır. Çünkü her konuşma, bir veya birkaç duygu barındırır. Örneğin bir savaş döneminde konuşma yapan hatip, insanlara cesur hissettirecek sözler söyler ve cesur oluşu ile bilenen insanlardan örnekler vererek konuşmasını sürdürür. Bir cenaze töreninde, yaşam ve ölüm ilişkisinden bahsedilirken ölen kişiye ve yaptıklarına karşı bir hayranlık uyandırılmaya çalışılır. Bir mahkeme karşısında, herhangi bir düşüncenin doğruluğunu savunan bir hatip ise insanlarda ortak değerleri kullanarak inandırıcı olmaya çalışır.

“Gorgias’a göre konuşmacı, sözlerin büyüyle dinleyicileri heyecana sürükleyen bir psikologdur (psykhagogos). Gorgias gibi diğer sofistler de (örneğin, Prodikos ve Thrasymakhos) seyircilerin ruh durumlarına etkide bulunmanın iknâ etmeyi

kolaylaştırdığını düşünmüş ve psikoloji konusunda çalışmalar yapmışlardır.” (Dürüşken, Roma'da Rhetorica Eğitimi, 2001, s. 19)

Hatip, duyguları tanır ve bu duyguları hangi sözlerle harekete geçireceğini bilir. Böylelikle dinleyen kişiler duygularını referans olarak konuyu değerlendirirler. Yani “Dinleyici bir şeyin güzel (epideiktik), doğru (yargılayıcı) ya da yararlı (tartışmacı) olup olmadığı konusunda karar verir.” (Ünlü, 2014 Cumhurbaşkanlığı Seçiminde Retoriksel Stratejiler, 2016, s. 18) Yani “pathos” u harekete geçiren şey “ethos” tur demek yanlış olmayacaktır. Aristoteles’e göre eğer topluluk bu duygular ile harekete geçebiliyorsa inandırıcılığın sağlanmış olduğu anlamına gelebilir.

Üç ikna kanıtının sonuncusu “logos” tur. “Söz, düşünce, anlam, akıl mânalarında kullanılan “Logos”, Herakleitos’un temel düşüncelerinden birisidir. Herakleitos’a göre logos, her zaman mevcut olan, insanlar tarafından anlaşılmayan, her şeyin ona göre gerçekleştiği bir ilkedir.” (Bıçak, 2015, s. 106) Kısaca logos hatibin anlattıklarının mantık çerçevesi ile donatılması ve mantık sınırları içerisinde kalmasıdır. Ethos ve logos birbirinden ayrılmayacak derecede yakındır. Çünkü logos konuşanın aklı ile ilgili bir konudur. Vernant’ın aktardığı hali ile “Logos, doğruyu titiz bir soruşturmadan sonra oluşturmaya, bunu, en azından hukuk alanında, yalnızca okuyucunun eleştirel zekasına başvuran bir serimleme yoluna göre bildirmeye yönelir.” (Vernant J.-P. , 1996, s. 197)

1.2. Tarihsel Gelişim

Dönem dönem anlam değişimine uğramış olsa da kendisinden çok da fazla bir şey kaybetmeden günümüze kadar gelen, hatta kullanımını özellikle siyasal alanda kaybetmemiş olan retorik, demokrasinin sahneye çıktığı andan itibaren büyük bir öneme sahip olmuştur. Meyer, *retorik* isimli kitabında retoriğin, Sicilya’da tiranlık yönetimi sonrası özellikle mülk sahiplerinin kaybettiklerini geri alabilmek için davalarını savunacak ve mallarını onlara geri kazandıracak kişilere ihtiyaç duymasıyla ortaya çıkmış olan ilk avukatlar (sofistler) sayesinde kendini gösterdiğini yazar. (Meyer, 2009, s. 7) Büyük bir inanışa göre M.Ö. 467 civarında Sicilya Adasının Syracuse şehrinde tiran ölür, bu tiranın müsadere ettiği arazilerin kime ait olduğuna bir türlü karar verilemez. Bu anlaşmazlık üzerine ilk retorik eğitmeni sayılan Corax, yurttaşlara kendi iddialarını mahkemede kabul ettirmek amacı ile savunma eğitimi

teklif eder. (Herrick, 2005, s. 23) Böylelikle yurttaşların dil ve hitabet sanatı aracılığı ile birbirlerinin düşüncelerine nüfuz etmenin yani ikna sanatının yolu açılmış gözükmektedir.

Antik Yunan için, retorikğin toplumsal yaşama girmesi hiç de sancılı olmamıştır. İnsanı insan yapan en büyük özelliğin, yani “dil” in etkili kullanımı takdir ile karşılanmıştır. Bir yurttaşın konuşma sanatını etkili kullanması ve güzel konuşması, günlük yaşamın diğer gereklilikleri kadar gerekli görülmekteydi. Tarihsel süreçte önemini hiç kaybetmeyen dil gibi retorik de farklı disiplinlerde kullanılarak günümüze kadar gelmiştir. Klasik retoriğe dair çalışmalarıyla tanınan George Alexander Kennedy son çalışmalarından olan ve klasik retorik tarihinin temel kaynakları arasında yer alan *A New History of Classical Rhetoric* adlı eserinde, “Antik Yunan”da kültürün başta gelen aktarım biçimi olması dolayısıyla retorikğin tarihinin her bakımdan o dönemin bir kültür tarihi olarak görülebileceğini belirtir.” (Coşkun, 2014, s. 26)

Tepebaşılı, Retorik isimli kitabında retorikğin tarihsel serüvenini sekiz başlık altında yani sekiz döneme ayırarak incelemiştir. Bunlar; Sofistler, Atinalı filozoflar, Ortaçağ, yeniden keşfedilmesi, aydınlanma, çöküş dönemi, 20. Asır (Tepebaşılı, 2016, s. 113) Tepebaşılı yaptığı bu dönemsel ayırmada retorikğin değişim sürecini incelemiş ve retorik algısındaki köklü kırılmaları baz almıştır.

Biz de çalışmamızın bu bölümünde retorikğin gelişim aşamalarını takip ederek, retorikğin zaman içinde kazandığı anlam farklılıklarını görmeye ve retorik kavramına bütüncül bir şekilde bakmaya çalışacağız. İncelememizde, Ortaçağ dönemini, Aydınlanma Dönemini, yakınçağ retorik anlayışını ve metnimiz için önem arz eden Antik Yunan retorik anlayışını detaylıca incelemeye çalışacağız. Bu sayede, Antik Yunan retorik anlayışı ve sofistler için dönemin koşullarının ne derece önemli olduğu ortaya çıkacaktır.

1.2.2. Ortaçağ Retorik Düşüncesi

Ortaçağ, retorikğin kullanım alanının ve içeriğinin en büyük kırılma ile karşılaştığı dönem olarak karşımıza çıkar. Retorik büyük oranda kilisenin tahakkümü altında ve kilisenin benimsediği kelimeler ve dini terminolojiler içerisinde kullanılmaya başlamıştır. Ortaçağ’da bütün kavramlar din ile ilişkilendirilip yorumlanmaya başlamıştır. Bu dönemde retorik din, kilise ve ahlak tarafından kuşatılmış gibidir.

Retorik, inancın bir koruyucusu ve tanrısal korkunun bir göstergesi haline gelmiştir. Kilise retoriği açısından en önemli isim bir savaş gazisi baba ile dindar bir annenin oğlu olan Auerelius Agustinus'tur (MS. 354-430) Auerelius Agustinus Hristiyan olduktan sonra retorik ile Hristiyanlık arasında bağlantı kurmaya çalıştı. (Tepebaşı, 2016, s. 140) Kavramların, konuların, ilişkilerin kilise ve dini öğretiye çekilme çabası bütün bilim dallarında olduğu gibi retorik alanında da uzun süreli bir gerilemeye sebep olmuştur. (Keskin, Büyük, & Koç, s. 30)

Retorik, hatiplerden ziyade kilise görevlileri ya da papa ile bütünleşmiş durumdaydı. Bu dönemin kaygısı, halkı kontrol altında tutmak ve bu kontrolü retoriğin gücünü kullanarak yapmaktı. Ortaçağ Dönemi sonrası gelen aydınlanma ve bilgi edinme yollarının açılmasıyla retorik yetkisi kilisenin elinden alınarak halka doğru bir kayma sürecine girmiştir. Bu süreç gerçekleşene kadar retorik, kilisenin elinde büyük bir güç oluşturmıştır. Kavramlar kilise tarafından yeniden yorumlanmış, birçok kavram Tanrı ve kilise öğretisi ile ilişkilendirilmiştir. “Ortaçağ Hristiyan filozoflarının ana görevi ise kabul edilmiş ama Hristiyan kökenli olmayan bilgilerin nasıl Hristiyan teolojisiyle bağdaştırılacağını açıklamaktı.” (Zack, 2019, s. 76)

Antik Yunan'da daha çok felsefi ve bilimsel boyutu ile karşımıza çıkan retorik Ortaçağ'da daha çok dinin etkisi altında karşımıza çıkmaktadır. Daha dogmatik ve temelini, dini öğretilerden alan argümanlarla yeniden yorumlanan retorik sanatı, dini görevliler tarafından vaaz verme sanatı olarak sıkça kullanılmaya başlanmıştır.

Bu vaazlar temelde tanrının büyüklüğüne atıf yapar ve kilisenin düzeni sağlama konusundaki yetkisini överdi. Halkı sabra ve çalışmaya özendirirdi. Antik dönemde kullanılan birçok teknik kullanılmaya devam etmekle beraber retorik metinlerinin içeriklerinde köklü bir değişiklik olduğu açık bir şekilde görülmektedir. Her alana yansıyan dinin tahakkümü bu metinlerde de kendini göstermekteydi.

Bu dönemki hitap şekli daha çok uhrevi bir gücün, beşeri hayatta bir karşılığının oluşturulması çalışmasıydı. Tanrının sonsuz gücü beşeri bir varlık olan kiliseye ve papaya yansıtılmakta ve bu yolla halkın söylenenlere itaat etmesi hedeflenmekteydi. Kendilerini bulundukları insan kişiliğinden sıyrarak tamamen tanrının bir sözcüsü, bir yardımcısı varsaydıkları için retoriğin bu dönemde bir temsil işleminde kullanılıyor olduğu görülmektedir.

1.2.3. Aydınlanma Dönemi Retorik Düşüncesi

Retorik kavramına dair bir diğer kırılma dönemi “Aydınlanma Dönemi” olarak karşımıza çıkmaktadır. *Aydınlanma retorik*i ifadesi, on yedinci yüzyılın ortalarından itibaren on dokuzuncu yüzyılın başlarına kadar olan retorik içinde bulunduğu gelişim ve değişim sürecine atıf yapmaktadır. Aydınlanma Döneminde retorik kişide anlayış uyandırma, akla hitap etme gibi görevler edinmiştir. Bu durum,

“Fransa’da Descartes, Hollanda’da Spinoza ve güneybatı Almanya’da Leibniz gibi filozofların etkisiydi. Bunlar, Newton’un fizik alanında temel yasalar geliştirme başarısına dayalı olarak 18. yüzyılda gelişen bir inanışla, aklın karşı konulamaz birkaç ilkesinden hareketle dünyanın tam olarak anlaşılabilceğine ikna olmuşlardı.” (Harman, 2009, s. 242)

Aydınlanma Dönemi’nde akla duyulan bu inancın arkasında Rönesans ve Reform düşüncelerinin izlerine görmek mümkündür. Aydınlanma Dönemi, Ortaçağ’ın insanı hapsediği karanlıktan ve sabit düşüncelerden kurtarmayı amaçlar bu sebeple Ortaçağ’da hâkim olan yapının karşısında konumlanarak bu dönemin insanın ilerlemesinin önünde bir engel olduğunu düşünülmüştür. Din ve metafizik öğretilerinden oluşan vaaz kültürü terk edilmiş, kelimeler kilise öğretisinden kurtararak akılcı ifadeler ve kavramlara dayalı bir dil kullanılmıştır. Bu açıdan bakıldığında bu dönemde süslü ifadeler önemini yitirmiş daha kavramsal bir dil hâkim olmuştur. İkna amaçlı kullanılan “karşıdaki” ye odaklı dil bilimsel ve objektif bir hal almıştır.

Bilimler ve disiplinler bu dönemde uzmanlaşmaya yönelmiş, her disiplin kendi uzmanlık alanını derinleştirerek ötekilerden ayrılmıştır. “Bu dönemin en önemli özelliği poetika, felsefe, gramer, tarih, edebiyat gibi disiplinlerin birbirinden ayrışması, işbölümüne girişmeleridir.” (Tepebaşı, 2016, s. 150) Bu sayede terminolojik ayırım ve bilimlerin kullandığı kelimeler ve kelimelerin anlamları birbirinden farklılık göstermeye başlamıştır. Disiplinler aynı kelimeyi kullanıyor olsalar bile kavram disiplinlere göre yorumlanıp farklı boyutlar kazanması sağlanmıştır.

Antik Yunan’dan farklı olarak retorik mahkeme konuşmalarında kullanılma özelliğini yitirmiştir çünkü yasalar yazılı halde işlemekte ve suç ve cezalar yasalarda

tanımlı halde bulunmaktaydı. Hukuk, bir disiplin olarak sınırlarını çizmiş ve yazı ile olan ilişkisi ağır basmıştır. Haklı ve haksız üzerine gerçekleşecek pratik ikna ve konuşma becerisine değil herkes için geçerli ve evrenselliği temel alan hukuk kuralları ile sağlanmaktaydı.

Akıl, mantık, ilerlemecilik gibi kavramını ön plana çıkaran bir dönemde her alanda insan aklına duyulan inanç vurgulanmaktadır. En önemlisi ise bu dönemde akli somut hale getiren şeyin dil olduğu düşüncesi idi.

Bu dönemde toplumsal ve sosyal meseleler de akılcılık ışığı altında incelemeye tabi tutulmuştur. “Aydınlanma döneminde doğa ile akıl, nesne ile zihin arasında doğrudan bir uygunluk vardır. Doğa ile akıl arasında kurulan bu özdeşlik ilkesi, akla ait olan özelliklerin doğada da bulunduğunu ve doğa içerisinde bulunan bütün varlıkların akıl ile bilinebileceği varsayımını oluşturmuştur.” (Salgar, s. 6)

Aydınlanma düşünürlerinde Rousseau’nun toplum sözleşmesi kitabının “İnsan özgür doğar, oysa her yerde zincirlere vurulmuştur.” (Rousseau, 2019, s. 4) cümlesi ile başlaması oldukça anlamlıdır. Bu cümle aynı zamanda sosyal dinamikler ve bu dinamiklerin insan yaşamına etkisinin analiz edilmesi anlamına gelen devrimci bir düşünceye işaret etmektedir. Toplumsal meseleler tıpkı doğa bilimlerinde olduğu incelemeye tabi tutulmuş ve sorunlar ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Bu sayede oluşan ve geliştirilen sosyal bilimlerin temel aracı ve en güçlü silahı dil olmuştur.

1.2.4. Yakınçağ Retorik Düşüncesi

Günümüzde, retorik kavramının, modern anlamı ile ilgili bir inceleme yapmak birçok alanla ilgilenmek anlamına gelmektedir. Çünkü günümüzde retorik, iletişim, psikoloji, felsefe, dilbilim, ilahiyat, halkla ilişkiler, edebiyat, medya, siyaset vb. alanlarda sıklıkla kullanılmaktadır. (Baba, Retoriğin İkna Gücü, 2018, s. 33) Terminolojiler arasında anlam değişikliği yaşamaktadır. Fakat görüleceği gibi retorik anlam değişikliğine uğramış olsa bile alanını genişleterek ilerlemeye devam etmiştir. Kendine has unsurların olduğu her alanda retorik ilerlemek için kendine bir yol bulmuştur.

Çeşitli aşamalardan ve değişimlerden geçen retorik uğraşı günümüze kadar gelebilen bir sanat dalı olma özelliğini korumaktadır. Dönem dönem toplumlar tarafından, retoriğe olan ilgi düzeyi artıp azalmıştır. 20. Yüzyılın başları retoriğe olan

ilginin arttığı bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Eser Köker'in *Kitapta Kurutulmuş Çiçekler - Sözlü Kültür Üzerine Düşünmek* isimli kitabında 20.yüzyılda retoriğe olan ilginin artmasını üç ayrı sebebe dayandırır.

“Bunlardan ilki, 20.yüzyılın ilk yarısında Nazizm ve Faşizm ile birlikte yükselen propaganda etkinliklerine duyulan ilgidir. Asya ve Avrupa’da totaliter devletlerin yükselişi ve onların yurttaşlarının zihinsel bağımsızlığını yok etmek için yeni araçlar geliştirmek yoluyla retorik biçim ve sembolleri o zamana dek görülmemiş ölçüde kullanmaları, retoriğe olan ilgiyi arttırmıştır... İkinci faktör ise yeni iletişim araçlarının ortaya çıkışıdır. Radyo ve televizyonlar dilsel ve görsel sembollerin kullanımı için yeni olanaklar yaratmıştır.” (Köker, 2010, s. 129)

Son faktör ise Antik Yunan demokrasi kültürü ile ilişkilendirdiğimiz halkın yönetime katılmaya gösterdiği büyük ilgide aranmıştır. 20. Yüzyıl insanı da gelişen demokratik değerler ışığında demokrasi sürecinin bir parçası olarak yönetimde söz sahibi olduğunun farkındadır bu sebeple retoriğe gösterilen ilgi yine artış yönündür.

Modern ve medeni yaşamın bir uzantısı olarak iletişim kültürünün dinamikleri içerisinde retorik yerini almış gibi gözükmektedir. Dil bu dönemde sadece pratik bir kullanım olmaktan ziyade bir inceleme konusu haline de gelmiştir. Modern düşünürler cümleleri, yapıları, iletişim nesnelerini ayrı ayrı masaya yatırarak köksel bir inceleme içerisine girmişlerdir. Jacques Derrida, Jacques Lacan, Michel Foucault, Ferdinand de Saussure gibi isimler dil üzerine derin çalışmalar gerçekleştirmişlerdir. Derrida, retorikğin toplum için ve siyaset için ne derece önemli olduğunu kendisi ile yapılan söyleşide şu cümleler ile açıklar:

“Retorik, toplumda belirleyici önemi olan bir şey. Bir taraftan ‘retorisizm’ diye adlandırabileceğim şeyden çok kuşkuluyum –yani bütün gücü retoriğe atfetme, her şeyin bir konuşma tekniği olarak retoriğe bağlı olduğunu düşünme. Elbette, retorik olmadan, retorikğin kuvveti olmadan siyaset de olmaz, toplum da olmaz. Yalnızca ekonomide değil, edebi stratejide de retorik olmazsa olmaz. Hatta diplomatlar arasında retorik çok önemli; atom çağında birçok şey bir türlü retoriğe dayanıyor. ” (Olson & Tecimen, 2015, s. 98)

Modern demokrasi, demokratik sürecin temsilciler vasıtasıyla, dolaylı olarak gerçekleştiği bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır. Günümüzde demokratik

süreçlere başvurmanın en büyük sebebi arasında, Batı’da sınıflar arası çatışmalara çözüm arama isteği olarak gösterilmektedir. (Beriş, Siyasetin Yüzleri, 2016, s. 76) Çatışma, müzakere sürecine verilen önemi arttırmış ve insanların temsil ihtiyacının bir karşılığı olarak yansımaları demokratik bir yönetim biçiminde bulmuştur.

Günümüzde, retorik, gruplar arası aidiyeti sağlayacak terminolojiler ile çevrilmiştir. Çevre hakkının savunulmasında kullanılan terminoloji “*çevreci*” insanları bir araya toplamaktadır veya ‘*feminist*’ dil, savunduğu düşüncedeki insanları, ortak bir savunma hattında toplamayı başarmıştır. Bu açıdan bakıldığında dilin, birleştirici ve doğal olarak ötekileştirici işlevinin bulunduğunu ve bu işlevin toplumsal alanda ve özellikle siyasal alanda sıklıkla kullanıldığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Günümüzde, retorik, tamamı ile açıklanmış açık bir sistem olarak görülmemektedir. Birçok disiplin alanında, farklı boyutları ile işlerlik kazanmaktadır. “Çağımızda retoriğe ilgi duyan alanlar iletişim, reklamcılık, psikoloji, sosyoloji, pedagoji, ilahiyat, pazarlama, uluslararası ilişkiler, felsefe, edebiyat, dilbilim, gibi farklı alanlardır.” (Tepebaşılı, 2016, s. 156) Bilimlerin, daha çok sosyal bilimlerin olmasının yanında, retoriğin çok geniş bir alanda etki sağladığı görülmektedir.

1.3. Antik Yunan Retorik Düşüncesi

Günümüzde disiplinler arası bir kavram olarak karşımıza çıkan retorik, Antik Yunan için sözlü kültürün bir uzantısı, söze, bir güç gözü ile bakan toplumun bir ürünüydü. Bu açıdan bakıldığında Antik Yunan’da retoriği, her köşe başında görmek mümkündü. Yani retorik, toplumsal yaşamın tam da içerisinde, yurttaşlarla beraber, agorada dolaşmakta, tartışmaların, sohbetlerin içinde yer edinmektedir. Retorik, Antik Yunan’da hem bir yaşayış biçimi hem de bir aktarım tarzı olarak karşımıza çıkmaktadır. George Alexander Kennedy klasik retoriğe dair yaptığı çalışmalarında retoriğin o dönem için kültür tarihinin bir ürünü olarak görülebileceğini belirtir. (Coşkun, 2014, s. 26) Sözlü kültürün etkisi altında retorik, yaşamın bir parçası olarak algılanmakta ve retorik bilgisinin öğrenilmesi, dönem için büyük önem taşımaktaydı

Retoriğin ne zaman doğduğu hakkında uzlaşmış bir bilgi olmamasına rağmen bir tarih verebilmek adına kendisi de bir sofist olan Gorgias’ın Atina’ya gelişi yani MÖ. 467 tarihi, Platoncu felsefenin retoriği bir problem olarak ele almasının doğuşu olarak kabul edilebilir . (Tepebaşılı, 2016, s. 15) Bu ‘gezici öğretmenlerin’ faaliyetleri

başladığında demokratik süreç, yurttaşları kapsayacak şekilde ve görüşlerin, görüş sahibi yurttaş tarafından birebir iletilebilmesine olanak sağlayacak şekilde planlanmıştı. Ayrıca Yunanistan'ın Romalılar tarafından alınmasının ardından da retorik gelişimi sürdürmüştür ve pratik uygulamalar daha fazla önem kazanmıştır. (Selen, 1979, s. 6)

Retorik, doğrudan temsili öngören Antik Yunan demokrasi geleneği içerisinde ücretli eğitim veren sofistler tarafından ortaya atılmıştır. Mutlak doğrunun reddi ile hız kazanan görelilik, demokratik bir ortamda retorik bir meslek olarak algılanmasının yolunu açmıştır. Dönemin koşullarını ve ihtiyacını iyi analiz eden sofistler birer konuşma öğreticisi konumundadır.

Sofistlik veya sofist düşünce özellikle Protagoras'ın felsefe sahnesinde görülmesiyle kendisini göstermeye başladı. Sofistler “gezgin öğretmenlerdi, kent kent dolaşıp çok değişik konularda dersler veriyorlardı ve esas ilgi alanları artık önceki düşünürler gibi doğa, ana madde gibi sorular değil, insanın kendisiydi.” (Dürüşken, Antikçağ Felsefesi, 2014, s. 133) Yeni bir felsefi bakışın temelleri Sofistler aracılığı ile atılmış oldu. Soruların yönü değişerek insanın yaşayışına, ruh dünyasına, insanın kavramlarla ve diğer insanlarla ilişkisine doğru evrilmiştir. Erdem nedir? Toplumu bir arada tutan değerler nelerdir? En adil yönetim hangisidir? gibi sorular sofistlik düşüncenin ve eğitiminin birer parçasıydı. Bu sorular toplumsal meselelere odaklanması ve toplumsal sistem içinde yer edinen herkesin konuşmaya dâhil olabilmesine olanak sağlamaktaydı.

Yurttaşlar özellikle mahkemede yine yurttaşlardan oluşan bir meclisi ikna etmek için sofistlerin eğitimine başvuruyordu ve bu mahkemelerde bir düşüncenin doğruluğundan ziyade düşüncenin nasıl savunulduğuna bakılırdı ve güzel bir konuşma mutlaka takdir edilirdi. Bu sebeple Antik Yunan'da sofistler birer savunma öğreticileri olarak anılırlardı. Sözü kullanıldığı her alanda söz ve “güzel söz” ayırımının yapılması, insanların güzel konuşan kişileri dinlemek için birbirleri ile yarışması, sofistlerin retorik alanındaki derslerinin önemini daha da arttırmıştır.

Retorik temeline yerleştirdiğimiz sofistler için gezici öğretmenler demenin altında yatan gizli güç, aslında onların gittikleri yerde birer “yabancı” olmalarıydı. Atinalılar sahip olduğu nüfus ile yüz yüze bir toplum olma özelliğine sahipti ve neredeyse herkes katıldıkları toplantılar, festivaller aracılığı ile birbirini tanı

durumdaydılar. (Uygun, 2017, s. 49) Bu sebeple sofistler gittikleri yerde herkese karşı, ilk olarak merak duygusu uyandırırldı. Yurttaşlar daha önce görmedikleri bu kişiyi ve düşüncelerini merak eder, sorular sorardı. Yani bir sofist, bir sofist olduğunu söylediği andan itibaren bir “soru cevaplayan öğretmen” konumuna ulaşmış olurdu. Kendisini ispatlaması ve bir retorik ustası olduğunu kanıtlaması için dinleyiciler tarafından sınanır ve çoğunluğu etkilediği ölçüde takdir edilirdi. Bu gezici öğretmenler bir yerde görüşlerinin mantık süzgecinden geçirilip tutarlılığının test edilmesine yetecek kadar kalmazlardı. Gezicinin ve yabancınn cazibesine kullanmayı bilirlerdi. Bu “yabancılık” onlara hem bir gizem atfeder hem de özgüven sağlardı.

Duman, Sofistlerin bu yabancılık ve gezici olmaları olma durumları hakkında bir değerlendirmede bulunmuştur. Gorgias metni üzerine yazdığı makalesinde, gezgin olmaları dolayısı ile gittikleri yerlerde farklı anlayış, yaşayış, hukuk sistemleri ve yönetin anlayışları ile karşılaştıklarını söyler. Bu sebeple sofistlerin belirli bir ölçü geliştirmek yerine her defasında yeniden bulma ve keşfetme eğiliminde olduklarını dile getirir. (Duman, Gorgias'ın Altın Heykeli Yahut Platon Külliyyatındaki Kudretli ve Zengin Erden Öğreticisi "Gorgias" Üzerine, 2014, s. 130)

Meyer’e göre “Yunanlılara göre retorik siyasette oyların çokluğunu, toplumda araçların ve amaçların tartışılmasına dayanan demokrasinin olabilirliğini temsil eder.” (Meyer, 2009, s. 20) Bu açıdan bakıldığında retoriğin daha önceden de belirttiğimiz gibi Antik Yunan’da yönetme şeklinin bir koruyucusu, demokrasinin bir sacayağı olduğunu söylemek mümkündür.

Yurttaşlar düşündüklerini ifade edebildikleri sürece, yani konuşmanın varlığı sürdüğü müddetçe sistem ilerlemeye devam edecektir. Çünkü yasa yapmak veya bir yargılama işlemi için özel olarak eğitim almış insanlar bulunmamaktaydı. Yasayı yapan kişi, yasaya uyan kişi, yargılayan veya yargılan kişi aynı ölçüde eğitim almış yurttaşlardı. Onları birbirinden ayıran özellik, yasa yapma veya sorgulama eğitimi değil, konuşma alanındaki becerileriydi. Yani sistemin devam etmesi retoriğin varlığı ile ilişkilendirilmiş ve retorik siyasal alan dahil her alana ve her konuya nüfuz etmeye niyetlenmiştir.

Retoriğin tarihsel süreç içerisinde geçirdiği dönüşümde Atinalı filozofların etkisi büyüktür. Büyük bir bölümü retorik sanatını ve argümanlarını reddederken küçük bir kısmı retoriğe karşı ılımlı bir görüşe sahip olmuştur. Sokrates ve öğrencisi

Platon retoriği felsefenin bir yansıması, sahte bir kopyası olarak görmektedir. Her türlü düşünceyi doğruluk adı altında savunmasına imkân veren retorik sanatını filozof yaradılışlı insanlar için bile tehlikeli olduğunu savunurlar. Hakikatin çeşitli tekniklerle gerçekleşen söz ustalığı yerine diyalektik yöntemi ile bulunabileceğini savunurlar.

Sokrates ve Platon’ dan sonra Aristoteles, retoriğe daha teknik yaklaşır ve bilimsel analizlerle retoriği inceler. Aristoteles, eserinde hukuki, politik ve törensel olmak üzere üç türlü retoriğe değinir ve bu üç çeşit retoriğin de kendi içerisinde özen gösterilmesi gereken detaylarının olduğunu söyler. Bunlar, topluluğu etkileme yönleri, ne söylenileceği kadar nasıl söylenilmesine dair kurallar, şiir ve düzyazı ayrımı gibi konulardır. (Keklik & İnci, 2020, s. 55) bu açıdan bakıldığında bir karşı duruş veya yakınlık olmaksızın objektif bir incelemede bulunduğunu söylemek mümkündür.

Aristoteles’in retoriğe yaklaşımını daha net bir şekilde anlamak üzere, Nikomakhos’a Etik’in VI. kitabında ruhun kısımlarına ve “kesin bilgi” nin konusuna dair saptamasını tartışmamıza dâhil etmek açıklayıcı olacaktır.

“Aristoteles ruhun “akıllı” olan ve olmayan iki kısmından bahseder. (Aristoteles, Nikomakhos'a Etik, 2012, s. 80) Ruhun akıllı kısmını da ikiye ayırır: Bunlardan ilki ilkeleri başka türlü olamayan varlıkları temaşa ettiğimiz kısmı, diğeriyse kabil (zorunlu olmayan) şeylerin bilgisini edinen kısımdır. Akıllı ruhun birinci yanı, kesin bilgi ile ilgili iken diğeri düşünüp taşınma ve tartma işlevi görür. Aristoteles bunun ardından, kesin bilginin konusunun/objesinin “zorunlu” olma özelliğine dikkat çeker. Yani kesin bilgi, ancak karşıtını düşünmenin ve iddia etmenin mantıken mümkün olmadığı konulara ilişkindir; “kabil” konulara değil. Aristoteles retoriğin, zorunluluk kategorisine giren konularda hiçbir surette kullanışlı ve en önemlisi de meşru olmadığını düşünür. Şöyle ki, matematikçinin çıkıp da sadece kabil (aksini öne sürmenin de mümkün olduğu) şeyler söylemesini beklemek, bir “retor”dan kesin kanıtlar (burhanlar/demonstrasyonlar) getirmesini talep etmek kadar akla uzak düşer.” (Altınörs, 2011, s. 89)

Aristoteles, Platon’da âdeta göklere çıkarılmış diyalektiği tekrar yere indirmiştir. Bir bakıma retoriği felsefeye zararı dokunmayacak bir yönetime dönüştürerek “ıslah etmek” amacıyla olduğu gözlemlenmektedir. Netice itibariyle Aristoteles retoriği, uygulamaya dönük bilgiler arasında sınıflandırdığı politika ile yakından ilişkili görür.

Aristoteles'e göre diyalektik felsefenin kurucu soruların cevap aramaya çalışmaktadır. Bununla beraber kişiye sorunun öteki tarafından bakma imkanı da sunmaktadır. Aristoteles "başka hiçbir sanat karşıt sonuçlar çıkaramaz; ancak diyalektik ve retorik bunu yapabilir." demektedir. Bu açıdan bakıldığında retoriği olumlayan bir tavır takınmaktadır.

1.3.1. Polis Yaşamı Ve Retorik

Retoriğin, Antik Yunan kültüründe ortaya çıkışında ayırt edici sebeplerin gözler önüne serilmesi, hem retorik kavramının anlamlandırılmasında hem de retoriğin dönemin şartları altında, bir aktarım ve ikna biçimi olarak nasıl ortaya çıktığını anlamada bizlere yardımcı olacaktır. Bu bağlamda Antik Yunan kültürünün diğer çağdaşı olduğu kültürlerden en ayırt edici tarafının, kent devleti (site, polis) şeklinde oluşmuş olması ve retorik arasında büyük bir ilişki bulunmaktadır. Bu sebeple polis yapısının, sosyal, ekonomik, siyasi, kültürel yönü bu bölümde incelenmeye çalışılacaktır.

Polis yapılanmaları, Yunan kültürüyle beraber kurulan sistematik yapılar olarak karşımıza çıkmaktadır. "İ.Ö 8. Ve 7. Yüzyıllarda, kabilelerin birleşmesiyle oluşan ve modern dillere *site* ya da *kent-devleti* olarak çevrilen "polis" ortaya çıktı." (Uygun, 2017, s. 13) Polis yapılanması, önceden planlanmış bir devlet yapılanması ve siyasi bir oluşumdan ziyade, doğal süreçlerin bir ürünü olarak karşımıza çıkan bir sistemdir. Platon'a göre de polisin oluşumu, doğal bir süreç içerisinde gerçekleşmiştir. (Ahu Tunçel, 2017, s. 27)

Bu doğal süreç site yapılanmasının politikanın mekânı haline gelmesini sağlamıştır. "Bu sitelerin Marsilya'da Trabzon'a kadar geniş bir coğrafyaya yayılmış 300'ün üzerinde kolonisi vardı. Yunan koloniciliğini modern sömürgecilik ile karıştırmamak gerekir. Kurulan koloniler, *kardeş site* statüsünde olup, siyasal açıdan tümüyle bağımsızdı." (Uygun, 2017, s. 10) Bu siteler içerisinde en bilinenleri Atina, Sirakuza, Samos, Megara, Miletus'tur. Fakat demokratik süreçler açısından en gelişmiş polis yapılanması Atina'ya aittir.

Yurttaşlar, demokratik süreçler sayesinde polis yapılanmasına minnet duyar hale gelmiştir. Birçok sofist, polisin bu yönünün övgüye değer olduğundan bahsetmektedir. Özellikle Perikles döneminde polise, müzakereye ve demokrasiye

atfedilen değer oldukça yüksektir. Ayrıca o dönemde Perikles Cenaze Töreni Söylevi'nde, bütün yurttaşların müzakere ve demokrasi ile siyasi meseleler ile ilgilenmesi gerektiğini şu şekilde belirtir:

“...Bizde aynı adamlar hem kendi işlerine hem de devlet işlerine bakarlar; bu, şu, öteki başka bir işle uğraştığı halde bütün yurttaşları ilgilendiren meselelerdeki bilgi ve anlayışları kıt değildir. Yalnız biz Atinalılar devlet işlerine karışmayanlara kendi işi gücü ile uğraşan ses siz bir yurttaş değil, hiç bir işe yaramayan biri gözüyle bakıyoruz. Sözlerin işler için zararlı olmadığını, yapılması gereken işlere girişmeden önce iyice bilmemenin çok kötü olduğunu sandığımızdan yapılacak şeyleri düşünüp taşındıktan sonra bir karara bağlıyoruz...” (Baydur, tarih yok)

Polis yapılanması, bu müzakereci özelliği sayesinde sürekli bir eğitim alanı olarak görülmektedir. Yurttaş gelişim fırsatı sunar bu fırsat sadece özel toplantı, özel festivallerle yapılabilecek ölçüde dar sınırları olan bir çerçeve değildir. Bu sürekli eğitim, sokakta, agorada hatta kişilerin özel alanında dahi görülebilecek cinstendir. “Sürekli eğitim olarak görülen şey bizzat *polis*'te yaşama, yönetme ve yönetilme gerçeğiydi.” (Burckhardt, 2019, s. 111)

Polis, çoğunlukla evin dışı, ortak-kamusal alan olarak algılanmaktaydı. Yunanlı erkek yurttaşlar, vakitlerinin çoğunu dışarıda geçirmektedirler. İklim de, bu ev dışı etkinlikleri destekler nitelikteydi. “Örneğin Attika'da ilkbahar, yaz ve sonbaharda, sayılı günler dışında, yağmur yağmaz. Kış mevsiminde sadece bir-iki ay süre ile yağmur, bazen de kar yağar” (Bilgin, 2004, s. 5) böylece ‘dışarda’ olabilmek için gerekli doğal şartlar sağlanmış olurdu. Yunan kültürü ile özdeşleşmiş halk meclisleri de mevsimsel uygunluk sayesinde genellikle açık alanlarda yapılmaktadır. Doğal şartların, insanlara sağladığı bazı doğal özgürlükler, bu toplumda, polis yapılanmasının sistemli bir şekilde oluşmasına imkân sağlamıştır.

Polis terimi, Antik Yunan'da bir yerleşimin çekirdek sahası (asty) ve ona bağlı çevre bölgesinden oluşan devlet birliğini ifade etmektedir. (Soy, 2015, s. 1) Polisin geçmişi M.Ö. 2000'lere dayanmaktadır. M.Ö. 800-700'lerde, polis gerçek anlamda ortaya çıkmıştır. Jacob Burkhardt'ın aktardığına göre “polis'in kurulmasındaki asıl zorlayıcı dış güdü kuşkusuz Dor göçü olarak bilinen harekettir. Göçmenler ve onlara başarıyla karşı koyanlar hem savunmada hem de saldırıda daha büyük bir güç vadeden

ve kendi varlık sebepleri olan bir sistem arayışındaydı.” (Burckhardt, 2019, s. 97) Dor’lar, yine güçlü bir kavim olan Akha’lar üzerine düzenlediği sefer sonucu başarılı olmuştur ve aradıkları sistemleri oluşumu yani polis yapılanmasını kurmuşlardır. Bu yapılanma Sparta polis yapılanmasının temelini oluşturmaktaydı.

Antik Yunan’da en önemli polis yapılanması Atina ve Sparta olarak gözükmektedir. Önceleri yüksek tepe anlamına gelen polis kavramı zamanla büyük bir kırılma yaşayarak “devlet” olarak algılanmaya başlamıştır. (Ağaoğulları, 2013, s. 13) Bu algının sebebi polisin zamanla yönetim ile ilişkilendirmiş olması ve siyasi boyutunun ağır basmasıdır. Bu şekilde bakıldığında sosyal faaliyetlerin gerçekleştiği bir mekân olarak polis, bir şehir, bir yaşam alanı ve bir topluluk olarak karşımıza çıkarken, siyasal erklerin olduğu ve bu erklerin kendi içindeki yurttaşlar tarafından kullanılması ve yönetimin polis aracılığı ile yapılması açısından polis, bir devlettir. Bu sebeple polis, yurttaş için oldukça geniş bir alanı ifade etmekteydi.

Polisin ekonomik merkezini oluşturan yapıya “*agora*” ve polis yapılanmasında sur içerisinde kalan bölüme *akropolis* denmekteydi. Eğer bir liman kenti ise merkez üssü genellikle limandı ve her polis bir agoraya sahipti. Agoralar, pazaryeri görevi üstlenmekteydi. Fakat agoralar, zamanla pazaryeri işlevinin yanı sıra, yurttaşlar için siyasal meselelerin tartışıldığı bir mekân haline gelerek pazaryeri tanımlamasından çok daha fazlasını ifade etmeye başlamıştır. (Uygun, 2017, s. 14) Bu açıdan bakıldığında toplumsal hayatta yurttaşlar tarafından günlük ihtiyaçların giderilmesi için kullanılan bir mekân olan agora aynı zamanda siyasal meselelerin yine bu mekânı kullanan yurttaşlar tarafından tartışılacağı bir yer haline gelmiştir. Yani, siyasal olan, kapalı kapılar, meclis binaları ve kürsülerden daha geniş bir mekânda kendini göstermeye başlamıştır.

Antik Yunan’da polis ekonomisindeki en köklü kırılma İskender’in seferleri sonucunda gerçekleşmiştir. “İskender ordularının bir taraftan Nil’e diğer taraftan Hindistan’a kadar uzanan ülkeleri fethetmesi ile Yunan ticaretine yepyeni pazarlar açılmış, aynı zamanda Yunanlılara çeşitli hammadde sağlandığından, endüstrinin ilerlemesine yol açmıştır.” (Demirağ, 1995, s. 2) Atina, elindeki mali güç sayesinde savaşlarda başarı sağlayarak hem siyasi otoritesini hem de mali otoritesini güçlü tutmayı başarmıştır.

Ayrıca özellikle Atina'nın elinde bulunan Lavrion'daki gümüş madenleri, Atina'yı ekonomik anlamda desteklemekteydi. "İÖ beşinci yüzyılın başında Atina demosu bu madenlerin tümüne sahipti ve bu gümüşten elde edilen kamu gelirleri Atina'yı oldukça özel bir polis yapıyordu." (Samons, 2013, s. 135)

Yunan polisi özellikle ticaret sayesinde hatırı sayılır bir zenginliğe ulaşmıştır. Gemi ticareti sayesinde özellikle liman kentleri ticaretin merkezi haline gelmiştir. "Ticaretle gelen zenginlik, kamusal konuşma ile gelen saygınlık, yurttaşlar arasında eşit dağılmadığı için bir takım farklılıkların ortaya çıkmasına neden olur. Özünde *iknaya* dayanan konuşma yeteneği, bu farklılığı yaratan en temel öğelerden biridir." (Ekinci, 2016, s. 163)

Ticaret ile gelen zenginlik birçok yazar tarafından demokrasinin temel taşı olarak nitelendirmekteydi. Elindeki zenginlik sayesinde gündelik olarak bir işle meşgul olmayan yurttaş polis için kamusal alanda daha fazla zaman harcayabiliyordu.

"Kölelere dayalı ekonomi ve kadınların ev için gerekli üretimi yapmaları sayesinde, erkeklerin zevk ve eğlenceye ayıracakları zaman hayal edebileceğimizden çok daha fazla idi. Böylece kent yaşantısının merkezi ve Pazar yeri olan *agora*'da dolaşarak, berberin parfümcünün dükkânına, doktorun muayenehanesine, eczaneye, güreş alanına, hamama veya ayakkabıcı dükkânına takılıyor, çene çalışıyorlardı." (Deighton, 2005, s. 21)

Ayrıca Antik Yunan'da bu şekilde boş zamana sahip olmak 'iyi zaman' olarak algılanmaktaydı. Bu şekilde iyi zamana sahip olan kişiler ise genellikle büyük toprak sahipleri ve ticaretle uğraşan yurttaşlardı. Elbette ki bu iyi zamanın temel dayanağı, geniş ve yaygınlaşmış kölelik sistemi idi.

İskender'in seferleri sırasında alıkonulan köleler, bir hizmetin yapılması maliyetini oldukça azaltıyordu. Çünkü, "MÖ 5. Yüzyılda Atina'da bir kölenin maliyeti, bir yıllık çalışma karşılığında bir zanaatkâra verilen ücretin yarısından azdı." (Harman, 2009, s. 73) Bu çok düşük maliyet sayesinde gündelik işler köleler aracılığı gerçekleştirilebiliyordu. Köle olmak Antik Yunan'da, yasal olarak herhangi bir hakka sahip olmamak dahası bir isme sahip olmamak anlamına gelebilmekteydi. Çoğu köle, sahibinin kendisine verdiği isim ile anılmak zorunda kalırdı. (Sowerby, 2012, s. 92)

Köle edinme geleneği yaygın ve doğal karşılanırken köle olarak tanımlanan insanların sayısı oldukça fazlaydı. Nüfus içerisinde büyük bir dilimi işgal ediyordu.

“Kölelik, demokrasinin altın çağında, bazı tahminlere göre, toplam 310.000 olan Atina nüfusunun 110.000’ine ulaşmıştı; nüfusun 172.000’i özgür yurttaşlar ve ailelerinden (30.000 ‘inin siyasi hakları vardı), 28.500’ü siyasi hakları olmayan ama oturma hakkına sahip özgür yabancılardan oluşuyordu.” (Wood, 2017, s. 51)

Kölelik kavramı sadece savaş esirlerini kapsamamaktadır. Antik Yunan’da yaygınlaşmış olan köleliğin farklı versiyonları bulunmaktadır. Bunlardan en önemlisi elbette savaş esirlerinden oluşuyordu fakat bir başka şekli, borç köleliği şeklinde kendini göstermekteydi. İşlediği topraklar için, toprak sahibine kirasını ödeyemeyen kişi “borç kölesi” olarak tanımlanmaktaydı. Solon’un bu uygulamayı kaldırmasına kadar borç köleliği devam eden bir uygulama olarak ‘yurttaş’ olan Yunanlıları borçlarından dolayı köle durumuna indirgemıştır.

Diğer bir kölelik çeşidi yoksulluktan dolayı başkasına sığınmanın ardından gelen köleliktir. Ayrıca doğuştan yani, zaten bir köle ailede doğan kişi de köle olarak nitelendirilmekteydi. Son kölelik çeşidi de mahkemelerde halkın oyları ile gerçekleşen kölelik çeşidiydi. (Bilgin, 2004, s. 56) İşlediği bir suçtan veya eylemden dolayı, halk meclislerinde alınan kararlarla beraber, öncesinde yurttaş olan kişinin statüsü köleye dönüştürülebiliyordu.

Solon döneminde, köleliğin bazı müdahalelerle yumuşatılmasına rağmen kadınlar, hiçbir siyasal hakka sahip değildi ve bu konu hakkında yumuşatma veya düzeltme girişiminde bulunulmamıştır. MÖ 393 yılında Aristophanes tarafından yazılan “*Kadın Mebuslar*” tragedyası bu dönemde, kadının, siyasi konumuna değinen bir eser olarak günümüze kadar gelmiştir. Kitapta, erkeklerin yönetiminden memnun olmayan ve yönetimi, erkek kılığına girerek ele geçirmek isteyen kadınları konu edinirken, siyasi tecrübesi olmayan ve siyasi alanın dışında bırakılan kadınların deneyimsizleri aktarılır. Kadınların oluşturmak istedikleri devlet düzenine değinilir. Bazı erkek figürler de kadınların oluşturacağı yönetimi destekler. Karakterlerden olan Praksagora, “Bundan böyle arsız adamların kente rezilce muamele etmesine izin verilmeyecek, şahitlik yok, iftiracılık yok...” (Aristophanes, 2019, s. 28) ifadelerinde bulunarak o dönemki erkek yönetiminin yozlaşmış yapısına vurgu yapar. Fakat yine de Antik Yunan gerçekliğinde, siyasi alanda kadını görmek mümkün olmamıştır.

Erkek ve kadın arasındaki bu ayrımcı tutum sadece siyasal alanda değil toplumsal alanda da kendini göstermektedir. Kadın özel alanın içerisine hapsedilmiş durumdadır. Öyle ki Antik Yunan’da düzenlenen olimpiyatlara kadınların katılmasına izin verilmezdi ve kılık değiştirip giriş yapılmasının engellenmesi için olimpiyatlara yarı çıplak bir halde girilmesi şartı getirilmiştir. (Güzel, 2015, s. 509) Bu açıdan bakıldığında toplumsal yaşam da kadınların erkekler kadar yurttaş olmadığına dair algı görülmektedir. Öte yandan, kadınların dini törenlere katılımının önü çoğunlukla açıktır. Paul Cartledge’nin *Pratikte Antik Yunan Siyasi Düşüncesi* kitabında aktardığı kadarıyla, Demeter’in kızı Persephone’yi yitirmesini anmak amacıyla düzenlenen ‘*Thesmophoria*’ isimli bereket festivali sadece kadınlar için düzenlenmektedir. (Cartledge, 2013, s. 25)

Polis yapılanmasında özgür yurttaşların oluşturduğu toplumsal bilinç şehir meydanı olan agoralarda ve özellikle halk meclislerinde kendisini göstermekteydi. Halkın, doğrudan katılabildikleri bu halk meclislerine “*Ekklesia*” adı veriliyordu. Pek çok yazar, halk meclisleri yolu ile siyasal katılımın sağlayabilmenin Antik Yunan için “özgürlük” anlamına geldiğini söyler. (Uygun, 2017, s. 53) Bu halk meclislerine doğal üye olabilmenin bazı koşulları vardı. “Bunlar:

1. Köle olmamak,
2. Atina’da ikamet eden yabancılardan (metoikos) olmamak,
3. Kadın olmamak.” (Bilgin, 2004, s. 22)

Doğrudan demokrasinin ilk örneği olarak görünen bu halk meclisleri gündemin belirlenmesi ile şafak sökmeden hemen önce başlamaktadır. Konu tartışılır, katılanların fikirleri alınarak bir oylama yapılırdı. Bu meclislerde temel amaç yurttaşların, siyasete ve yönetsel ve yargısal kararlara katılıp fikir beyan edip oylamalarıydı. “Başka eski toplumlarda kararların belli bir topluluk tarafından ‘bağırarak alındığını görebiliyoruz ancak “oylama”nın karar almak için benimsenmesi Atina polisinin bir icadıdır.” (Öngel, 2018, s. 35) Böylelikle çoğunluğun aktif olarak öne çıktığı demokrasinin ‘oy’ kavramının değerini bu meclislerde görmek mümkündür. Ayrıca Atina demokrasisinde oy verme eylemi açık bir şekilde gerçekleşirdi, oylamanın gizlenerek yapılması doğru karşılanmazdı. (Samons, 2013, s.

129) Çünkü herkes tartışılan konu hakkında fikrini beyan etme özgürlüğüne sahipti bu sebeple oyun saklanması gerek duyulmazdı.

Yılda kırktan fazla kez toplanan, en üstün iktidarı elinde tutan bu meclis toplantılarına, yirmi yaşın üzerindeki Atinalı erkek yurttaşlar katılım gösteriyordu. “Yurttaşların yasa yapma, belirli kamusal görevi yürütecek yöneticileri seçme ve hatta yargılama yetkileri, ilk elden ve doğrudan karşılıklı müzakere aracılığı ile kullandıkları bir yönetim modeli hayata geçirilmiştir.” (Beriş, Siyasetin Yüzleri, 2016, s. 74) Meclise katılan yurttaşlar, oy kullanma hakkına sahip olurlardı. Herkes fikrini bu mahkemede beyan edebilirdi. Polis, fikirlerin bir arada bulunduğu fakat müzakere ile fikirlerin değerlendirildiği bu meclis yapılanmasına imkân sağlayan üst bir düzendi. “Polis, muhtemelen ideal olarak, değişik ahlaki değerlerin uzlaştırılabileceği bir yerdir. Ama bir şey açıktır: Çözüm ihtimali zorlamanın aksine, tartışma ve ikna en çok demokrasilerde vardır; çünkü burada bir kişinin kararı, sadece üstün gücü nedeniyle geçerli olmaz.” (Wood, 2017, s. 62)

Bu sebeple mecliste uzlaşmazlıklar karşısında kimin ne derece haklı olduğuna karar veren şey ikna edicilik yeteneğiydi. Retoriğin temelde Antik Yunan için neden bu denli önemli olduğunun cevabı tam olarak burada gizlidir. Yurttaşların haklılıklarının ispatında ya da iknasında başvurdukları temel yöntem retorikti ve Antik Yunan’da demokrasi kültürü retoriğin kullanımını zorunlu kılmaktaydı. Çünkü siyasi bir kararın alınabilmesi için iki tarafın düşüncelerini, çoğunluğa, ikna yoluyla kabul ettirmesi gerekiyordu. Bu sebeple *Ekklesia*’yı sadece bir iktidar ve iktidarı kullanma alanı değil aynı zamanda bir siyasal eğitim ve siyasal konuşma alanı olarak da değerlendirmek mümkündür. (Ağaoğulları, 2013, s. 46)

Polis yapısı, bir hükmetme, buyurma ve düzeni sağlayabilmenin bir aracı olarak görülmekteydi. Bu konu hakkında Vernant şunları söyler; “Polis sisteminin içerdiği şey, önce sözün, iktidarın tüm diğer aygıtlar üzerine olağanüstü üstünlüğüdür. Polis, en üstün politik aygıt, devlet içinde tüm otoritenin anahtarı, başkalarına buyurmanın ve onlara egemen olmanın aracı oluyor.” (Vernant J. P., 2002, s. 47)

Bu araç ile düzen sağlar , yurttaşların bir araya gelip oluşturdukları ve oluştururken fikirlerin özgürce ifade edildiği polis yapılanması içerisinde sağlanmaktaydı. Polis, kaosu karşısında düzenin sağlandığı ve doğal olarak düzenin yaratıcısı Tanrı’ya en yakın yer ya da Tanrı’nın dünyada insanlığa verdiği bir armağan

olarak algılanmaktaydı. Antik Yunan yaşantısı, güçlü bir ‘tanrı’ algısı etrafında şekillenmekteydi ve bu durum polis meselesinde de yansımaları bulmaktaydı. Ağaoğulları, bu durumu kitabında şu şekilde ifade eder:

“Kutsallığı içeren polis, Tanrıların Yunanlılara bağışladığı çok değerli bir armağan olarak kabul ediliyordu. Bu bakımdan polis düzenini bozmak, Tanrılara karşı gelmekle eşanlamlıydı. Üstelik Yunan insanı için polisin dışında bir yaşam biçimi düşünmek bile olanaksızdı. Her Yunanlı, kendini ilk önce bir yurttaş (polites) olarak algıladığından, yaşamı polis gerçeği ile koşullandırmıştır.” (Ağaoğulları, 2013, s. 16)

Polis, varlığın bilinebilirliğinin dayanağı, yani var olmanın göstergesi sayılmakla kalmayıp bu yaşantı biçimi ‘*kutsal*’ addelmiştir. Polis içerisindeki yaşam, insanların kendi başlarına koydukları düzen veya kurallar biçimi olarak görülmez. Tanrı’nın dünyaya dokunuş biçimi olarak algılanırdı. Bu sebeple, kurallara uymak, polis yaşantısından gurur duymak en büyük erdemler arasında görülmekteydi.

Çoğunlukla bütün polis yapılarının çevresi sur duvarı ile çevrili olurdu, poliste yaşayanlar, polis dışında olanları barbar olarak niteler ve bu sur duvarları sayesinde onlardan uzakta olmayı hedeflerlerdi. Can ve mal güvenliklerini dahası kurdukları sistemin devamını bu sur duvarları aracılığı ile sağlardı. Bir tür güvenlik için oluşturulan bu sur duvarları aynı zamanda bir kent oluşturmaktaydı ve bireyin yaşamını, kent yaşamı ile sınırlamaktaydı. Polis yaşamını en üst yaşam olarak gören yurttaş surların ardında bir yaşam düşünemezdi.

Bir Atina yurttaşı olan Sokrates kendisine yöneltilen suçlamalar dolayısı ile idama mahkum edildiği esnada öğrencisi Kriton’un onu Atina dışına kaçırma teklifini de bahsettiğimiz sebepten dolayı reddetmiştir. Sokrates kendini anlamlandırdığı kentin kurallarına uymak niyetindedir. Platon’un kaleme aldığı Sokrates’in Savunması kitabında Sokrates, Kriton’a şöyle karşılık verir: “O zaman şöyle düşün! Biz buradan firar edersek –ya da bu yaptığımız nasıl adlandırılır- yasalar ve bizzat kendisi gelip karşımıza dikilerek: ‘Söyle bakalım Sokrates, ne yapmak niyetindesin? Bu yaptığın biz yasaları çiğnemek ve bütün kente elinden geldiğince zarar vermek değil midir?’” (Platon, 2019, s. 78)

Sokrates, aynı zamanda bulunduğu kentte kendisini bir uyarıcı, insanları derin düşünmeye ve sorgulamaya davet etme ya da zorlama görevi üstlendiğini de belirterek

kendisini bir at sineğine benzetir. Her gün insanları dürttüğünü, insanları düşünceleri noktasında zorladığını söyler. (Platon, Sokrates'in Savunması, 2019, s. 49) İdamından önce söylediği bu sözler kentte, kendi düşüncesine göre üstlendiği rolü ortaya çıkarmaktadır ve bu görevinden ötürü yargılandığının da bilincindedir.

Platon kendi yaşamı söz konusu olduğunda da kurallara uyma gayretindedir. Kendisi de kuralların hâkim olduğu ve adaletin ön planda olduğu bir devlet düzeninin hayali içerisindedir. “ Platon’a bakıldığında, onun poliste adaleti ve insanların mutluluğunu sağlamak amacıyla ‘iyi bir düzen’, ‘adil bir toplum’ kurmanın yollarını araştırmış ve ‘iyi yaşamın’ tesisi için çaba göstermiş olduğu açıkça görülebilir.” (Ahu Tunçel, 2017, s. 24)

Polis yapılanması, var olmanın, temeli olarak düşünülerek polise üstün bir değer atfedilmiştir. Aristoteles insanı ‘politikon zoon’ (politik canlı) olarak tasvir etmiş kentsiz ve apolik insanı Politika adlı kitabında şu şekilde ifade etmiştir: “ (...) kent doğası gereği var olan şeyler sınıfındadır ve insan politik bir hayvandır ve talih eseri değil de doğası gereği kentsiz olan ya insandan aşağı ya da ondan üstün bir varlıktır.” (Aristoteles, Politika, 2018, s. 159) Böylelikle polis içinde yaşamının, insan olarak algılanabilmenin koşulu olarak görüldüğü açıktır. Varlığını kabul ettirmek isteyen insan, polis yaşamı içinde bulunmalı ve polisin kuralları ile kendi benliğini şekillendirmelidir. Polis dışındaki bir yaşam sürgün yaşamı olarak tanımlanmaktaydı. Öyle ki polis dışına sürülmek ölüm cezası ile eşdeğer bir ceza olarak görülmekteydi.

1.3.2. Demokrasi ve Retorik

Demokrasi ve retorik ilişkisi birbirlerine olan zorunlu bağ yüzünden oldukça değerli bir konu olarak gözükmemektedir. Çünkü birbirlerine bağlandıkları nokta sadece siyasal alan ile yetinen bir bağ olmaktan çok daha fazlası, sosyal ve kültürel yapı içerisinde var olabilecek kadar da güçlüdür. Demokrasinin temel fonksiyonları içinde sayılabilecek yurttaşın konuşma hakkı ve özgürlüğü, retorik varoluşunun bir teminatı ve devamlılığının bir aracı niteliğindedir. Bu sebeple retorik ve demokrasi ilişkinin incelenmesi metnimiz için hem değerli hem de önemlidir.

Demokrasi ifadesinde, tanımsal olarak güçlü bir ‘halk yönetimi’ vurgusu vardır. “Demokrasi kelime anlamı itibariyle demos ya da halkın egemenliği demektir.

(Heywood, 2012, s. 170) Antik Yunan halkı, sorunların çözümü için başvurulacak kaynağı seçerken tercihini, çoğunluğun önerileri ve değerlendirmelerinden geçmiş fikirleri yönünde kullanmışlardır. Bu sebeple demokrasi içinde, çoğunluk, halk iradesi, sözün gücü gibi ifadeler önemli bir yerde durmaktadır. Bu kavramların gücüne duyulan inanç demokrasinin varlık gösterdiği zamanlardan itibaren kendini göstermeye başlamıştır.

Demokrasinin doğuşu ile ilgi kesin bir tarih verilemese de “Atina sitesinde demokratik rejimin İ.Ö. 508 ‘de kurulduğu kabul edilir. Bu tarih, *Kleisthenes reformları*’nın tarihidir. En eski kaynaklardan birisi olan Herodot, demokrasinin, Atina’da Kleisthenes tarafından kurulduğunu söyler.” (Uygun, 2017, s. 14) Bu bilgiler ışığında demokrasinin, Antik Yunan için başlangıç sayılabilecek tarihi hakkında yorum yapabilmekteyiz.

Yunanlılar esasen *demos* terimini ‘yoksullar’ ya da ‘fakir’ anlamında kullanmıştır. Bu yorumdan yola çıkarak demokrasinin düşmanları olarak görülen aristokratların, kendilerine karşı savaşarak güç elde eden halkı, yönetme biçimi ile küçük görmeye çalıştığı söylenebilir çünkü terimin bu anlamda kullanımı, aristokrat kesimde sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Canfora, *Avrupa’da Demokrasi* kitabında bu durumu şu şekilde açıklar:

“*Demokratia* –hem kavram hem sözcük olarak – tüm bu sorunların yarattığı hararetle şekillendirilmiştir. Kullanıldığı en eski tarihten bu yana daima, demokrasi hüküm sürdüğünde mülksüz sınıflar (*demos*) tarafından kullanılan “aşırı güç” e (*kratos*) işaret etmek için üst sınıflar tarafından türetilen bir ayrılık terimi, “çatışma” ya işaret eden bir sözcük olagelmıştır.” (Canfora, 2010, s. 24)

Demokrasi, özellikle Antik Yunan’da, insanları bağlı bulundukları bireysel veya özel yaşamın içinden çıkarak siyasal alana çekme gayreti içerisinde olmuştur. Daha da net ifade etmek gerekirse Antik Yunan’da demokrasi, siyasal alan ile özel alanı birbirine yaklaştıracı bir güce ve amaca sahipti. Bunun en basit örneği agoraların, siyasal meselelerin tartışılabildiği mekânlar haline gelebilmesidir.

Yunanlılar demokrasi ile gurur duyar ve demokrasinin gerekliliklerini kutsallaştırırlardı. “*Demokratia* ilk önce bir yönetim sistemine verilen adken, muhtemelen yurt içinde ve dışında seküler muhalefete karşı adını bir tanrıçaya vererek

sonunda kutsallaştırılmıştır.” (Cartledge, 2013, s. 81) Demokrasiye atfedilen bu değer, özellikle Perikles önderliğinde dikkat çekici bir hal almış ve yurttaşlara etki etmiştir.

Atina kent devletinde işleyen demokrasi, doğrudan demokrasiydi ve ilk Yunan *demokratia* ’sıydı. (Cartledge, 2013, s. 83) Bu, halkın, yönetime katılım ve siyasal iktidarı kullanma konusunda, doğrudan demokrasinin en saf ve en ideal örneğini oluşturuyordu. Atina için böylesine bir uygulama zor olmamıştır. Çünkü doğrudan demokrasinin uygulamadaki en büyük zorluğu oluşturan yurttaş sayısı Antik Yunan’da oldukça sınırlıydı ve daha da önemlisi “Demokrasi, Atinalılar için, herhangi bir yönetim biçimi değil, kendi yaşam biçimlerine denk düşen, sosyal yapılarının gerekli kıldığı bir siyasal sistem olmuştur.” (Uygun, 2017, s. 81) Böylelikle yurttaşlar, doğrudan demokrasinin sağladığı, birebir kendilerinin temsilcisi olma özelliğini kullanabiliyorlardı ve bunu en doğal halleriyle kendi yaşam biçimleri etrafında şekillendirebiliyorlardı.

Polis yapılanması ve demokrasi ile işlerlik kazanan eşitlik, söz hakkı, siyasal katılım, hukuk üstünlüğü, çoğunluğun kararı ve ikna gibi kavramların yoğun olarak kullanılması, retoriğin, bu dönem için en etkili yöntem olarak algılanmasına ve pratikte vazgeçilmez bir şekilde uygulanmasına sebep olmuştur.

Antik Yunan’da demokrasi sürecinde, retoriğin önem kazanmasını sağlayan en etkili süreç yasaların yurttaşlar tarafından oluşturuluyor olmasıydı. Yasalar insanların hayvanlar gibi içgüdüsel bir düzen oluşturmalarının önüne geçen ve yanlış cezalandıran bir nitelikteydi. Retorik bu yasa oluşturma sürecinde yurttaşların en önemli dayanağıydı. Guthrie kitabında bu süreci şu şekilde ifade etmektedir:

“Şehrin sorunlarını özgür insanlar gibi ele aldılar, yasa yardımıyla iyileri onurlandırdılar ve kötülerini cezalandırdılar çünkü birinin diğeri üzerine zor yoluyla hâkimiyet kurmasının vahşi hayvanlara göre olduğunu düşünüyorlardı; insanlar yasayı haklı olanın mihenk taşı ve akıllı konuşmayı da ikna yöntemi saymalı, kendilerini bu iki güce tabi kılmalı, yasayı kralları ve akıllı öğretmenleri saymalıdırlar.” (Guthrie W. K., Yunan Felsefe Tarihi-3, 2017)

Retoriğin işlerlik kazanmasında etkili olan demokrasi kültürü, retoriğin tanımlanmasında büyük bir öneme sahiptir. Çünkü “Yunanlılara göre retorik siyasette oyları çokluğunu, toplumda araçların ve amaçların tartışılmasına dayanan

demokrasinin olabilirliğini temsil eder.” (Meyer, 2009, s. 20) Kendini ifade edecek olan kişi, özellikle siyasi meselelerde, bunu çoğunluğun beğenisini kazanacak şekilde yapmak ister. Tartışmaya ve oylamaya açık bir toplantıda çoğunluğun kabulünü kazanmak, demokratik süreç sayesinde işlerin ilerleyişini kontrol etmek demektir.

Robert Dahl, *Demokrasi Üzerine* isimli kitabında demokratik katılımı oluşturan itici gücün “eşitliğin mantığı” kavramı olduğunu söyler. (Dahl, 2019, s. 18) Eşit şartlar altında seçilmiş olan bireyler, toplum için gerekli olan kararları tartışarak birlikte karar alıyorlardı ve bu durum müzakerenin ve ikna sürecinin demokrasi ile en yakın ilişkisine işaret etmektedir.

Atina demokrasisi başlangıçta demokratik kurumlara sahipti ve bu kurumlar demokrasinin kuruluşundan (İ.Ö 508) yıkılışına kadar (İ.Ö. 322) pek çok değişim ve dönüşüm geçirmiştir. Bu kurumlar halkı yönetime katma amacı edinmiştir. Fakat sadece aristokrat kesimi içine alan sınırlı kurumlara da sahip olmuştur. Yani en azından başlangıçta demokrasinin daha seçici olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Aristokrat kesimin demokrasi üzerindeki baskısına rağmen, demokrasi ile beraber herkesin eşit haklardan yararlanması gerektiğine inanan kişilerin sayısı da oldukça fazlaydı. Örneğin Atinalı tarihçi ve general olan Thukydides, oligarklara karşı yaptığı konuşmada şunları söyler:

“Politik olarak çoğunlukla eşit olmaktan hoşlanmıyor musunuz? Peki aynı devletin üyelerinin aynı haklara sahip olmaktan alıkonması adil midir? Demokrasinin ne anlamlı ne de tarafsız (tam olarak, ‘eşit’) olmadığı, zenginlerin yönetmeye en uygun kimseler olduğu söyleyecek bana; ama diyeceğim, birincisi, *demos* bütün bir devlet demektir, oligarşiyse sadece bir kısmı; ikincisi, zenginler mülkün en iyi koruyucuları olabilir ama en iyi danışman zeki olanlardır ve en iyi dinleyen ve savları yargılayan çoğunluktur. Bir demokraside bütün bunlar, ayrı ya da birlikte hareket etseler de, eşit bir paya sahiptir.” (Guthrie W. K., Yunan Felsefe Tarihi-3, 2017, s. 148)

Sistemin en önemli organı “Ekklesia” adı verilen ve halkın doğrudan katılabildikleri halk meclisiydi ve yirmi yaşın üzerindeki Atinalı erkek vatandaşlar katılıyordu. Meclis, önemli bazı memurları seçer, kamu düzeninin idamesi için meşru çerçevede gerekli finans, vergilendirme, dış ilişkiler, savaş ilanı, ittifak oluşturma, barış imzalama gibi, toplumun yönetimi ilgili bütün konularda kararlar alır, kurallar

koyardı. Yani halk meclisleri, mahkeme, politika oluşturucu kurum ve hâkim parlamento görevlerini üstleniyordu. (Samons, 2013, s. 89) Görüldüğü üzere halk meclislerinde tartışılan konular veya alınan kararlar, soyut anlamda bir yasa oluşturma süreci değildir. Süreç, devletin işleyişi veya kişilerin gündelik hayatlarının düzenlenmesi veya dış politikanın gidişatı noktasında alınan somut kararlarla ilgiliydi. Meclisin, bir günlük gündemini belirleyen organ ise, yürütme organı olan 500 kişilik bir konsey olan “*Beşyüzler Meclisi*” ydi. (Uygun, 2017, s. 22)

Beşyüzler Meclisi, başlangıçta sayısal olarak 400 kişiden oluşmasından dolayı “*Dörtüzler Meclisi*” olarak adlandırılmaktaydı. Klestenes reformları ile birlikte 500’e çıkan üye sayısı neticesinde en bilinen ismiyle faaliyet göstermeye devam etmiştir. Beşyüzler Meclisi’nde görev alan üyelere *bule* adı verilirdi ve bu üyeler otuz yaşını doldurmuş yurttaşlar arasından kura ile seçilmekteydi. Her kabileden eşit sayıda üyesinin katılımı oluşan bu meclisin asli görevi, “*ekklesia’nın* gündemini belirlemek ve görüşeceği yasaları hazırlamaktır.” (Beriş, Siyasal Düzenin Sınırları, 2015, s. 18)

Bu meclis, özellikle herkesin yönetime katılması anlamında sağladığı eşitlikçi bakış açısından da değerlidir. Antik Yunan’da demokratik sürecin daha geniş bir alana yayılmasını sağlayan eşitlik kavramı Antik Yunan için birden fazla anlama gelecek şekilde yorumlanmıştır. “Antik çağın diğer kent-devleti modellerine zıt olarak, polislin yönetim şekli temelde oligarşi ya da demokrasi değil, özgür yurttaşların yasa önünde eşitliği ilkesi anlamına gelen *isonomidir*.” (Vernant J. P., 2002, s. 24) Yönetimin özgür yurttaşların arasında paylaştırıldığı isonomi içerisinde siyasal alanının sınırları genişlemiş, insanların ‘çatışma’ olgusu içerisinde tartıştığı, fikirlerini ifade ettiği bir toplumsal yapı oluşmuştur. Toplumsal anlamda, en azından siyasal kararların alınması sürecindeki toplumsal çatışma hattını daraltan ve toplumu genel bir eşitlik bayrağı altında toplayan bu kavram, birçok farklı anlamsal parçalara bölünebilmektedir.

“Gerçekten, eşitlik ilkesi, bir yönetim biçimi henüz oluşmamışken (*ya da eşitlik ilkesi bir yönetim biçimi tarafından henüz soğrulmamışken*) sıradan ve yoksul insanların siyasal meselelerde söz ve oy hakkı talep etmelerini meşrulaştıran temel ilkedir. Antik demokraside *isogoria* (eşit söz hakkı), *isokratia* (eşit iktidar hakkı) *isonomia* (yasa önünde eşitlik), *isomoiria* (eşit pay hakkı), *isopsephia* (eşit oy hakkı) vb. hepsinin vurgusu bu hakların öncelikle yurttaşlar arasında eşit dağıtılmasınadır.” (Kutlu, 2019, s. 123)

Demokrasi sürecinde bütün kavramların bağlanacağı ortak bir kavram oluşturulma ihtiyacı duyulmuştur. “Onun için eksik olan şey, yasanın egemenliğine boyun eğecek bir evreni temsil eden erkti; dengeyi kuran, karşılık ilkesini getiren, simetriyi yapan aynı *isonomia* düzeninin tüm parçalarını örgütleyen kozmoz’tu.” (Vernant J. P., 2002, s. 108) Bu noktada dikkat edilmesi gereken husus bu haklar sayesinde oluşturulmuş bilinçtir. Fakat bu bilincin sadece siyasi anlamda demokratik bir yönetimi idealize etmediği aynı zamanda toplumsal/sosyal alanda bir inşa süreci olduğunu görmek gerekir.

Ayrıca yasa önünde eşitlik (*isonomia*) ve eşit söz hakkı (*isegoria*) adli anlamda bir demokrasiye işaret etmekte ve retoriği sıklıkla andığımız alan da adli görüşmelerde karşımıza çıkmaktadır.

“Gördüğümüz gibi, *isonomia*, yasalar karşısında eşitlikti; *isotimia*, aynı saygıya, aynı hürmete layık olmak, şeref eşitliği; *isegoria*, konuşma özgürlüğüydü vb. Burada dikkat edilmesi gereken husus şudur: Bu hak ve özgürlükler, yurttaşların birlikte yararlandıkları ve bu sayede kolektif olarak yurttaşlar topluluğunu (*corpus politicum*) vücuda getirdikleri özgürlüklerdir” (Kutlu, 2019, s. 131)

Atina demokrasisinin en büyük kurumlarından bir tanesi de, yargılama görevlerini üstlenen Halk Mahkemesi yani “*dikasterion*” dur. Ekklesia ve Beşyüzler Meclisi’nde olduğu gibi bu meclisin de aslı unsurları yurttaşlardır. Yargılama faaliyetleri günümüz anlamında profesyonel kişilerin elinde değil kendini savunma anlamında yurttaşın ve karar verme anlamında yurttaşlardan oluşan çoğunluğun elindeydi. “Halk Mahkemesi’nin asıl işlevi, Meclis’in, Beşyüzler Konsey’inin ve yöneticilerin denetlenmesiydi. Bu yüzden, iş yükünün çoğunluğunu siyasal yargılamalar oluşturuyordu.” (Uygun, 2017, s. 31) Bu mahkemelerde kişilerin, ücret karşılığı bir avukat ile anlaşarak savunma yaptırması yasaktı fakat jüri onaylarsa, kişinin konuşma süresi içinde olmak şartı ile davalı ya da davacı bir yakını konuşurabilirdi.

Demokrasi, halkın yönetime katılması ve yönetimde etkili olması üzerinden pek çok düşünür tarafından eleştirilmektedir. Bunlardan en güçlüleri elbette Platon’a aittir. Platon’a göre “demokrasinin en belirgin kötülüklerinden biri siyasal yapıya

ilişkin olanıdır. Demokrasilerde yurttaşlar yetenekli olup olmadıklarına, politika sanatını bilip bilmediklerine bakılmaksızın seçimle ve çoğu kez kurayla devletin başına getirilirler.” (Ağaoğulları, 2013, s. 226) Bu sebeple siyasal kararların, siyasal bir birikim altında, güvenilir kararlar olmasını beklemek Platon açısından mümkün gözükmemektedir. Önemli kararların alındığı siyasal sürecin, bilgisizlik ile yönetilip, ıknanın güdümüne bırakılmasını eleştirmektedir.

Aristoteles, *Politika* isimli kitabında, demokrasinin 11 önemli özelliğinden bahsetmektedir. Bunlar;

- i. “Tüm makamları herkesten seçmek;
- ii. Sırayla yönetim;
- iii. Makamların tümüne veya çoğuna kurayla seçim;
- iv. Düşük bir mülkiyet şartı veya hiç olmaması;
- v. Aynı makama tekrar gelinmemesi;
- vi. Görev süresi kısa makamlar;
- vii. Herkes tarafından karar verilen davalar;
- viii. Halk meclislerinin egemenliği ve başka bir makamın nihai söz sahibi olmaması;
- ix. Meclis, mahkemeler ve makamlar için ödeme yapılması;
- x. Yurttaşlığın soy, servet veya eğitim temelli olmaması;
- xi. Hiçbir makamın görev süresinin ömür boyu olmaması.” (Aristoteles, *Politika*, 2018, s. 446)

Demokrasi, bir yönetim sisteminin ismi, yurttaşların ‘hak’, ‘konuşma’, ‘yasa’ gibi isteklerinin ya da bu gerekliliklerin karşılığıydı. “Atina’ya uygulandığı haliyle *dēmokratia* teriminin en erken kullanımına ya Herodotos Kitap 6: 131 satır 1’de ya da Pseudo-Xenophon’un *Atina Anayasası*’ndaki “Yaşlı Oligark” metninin çeşitli yerlerinde rastlanmıştır.” (Cartledge, 2013, s. 81)

Kendisi de aristokrat ve sofist olan Perikles Cenaze Söylevi’nde Atina’daki demokrasiyi şu şekilde tanımlar;

“(…) çünkü yönetim azınlığın değil çoğunluğun elindedir. Ancak özel anlaşmazlıkların çözümünde herkes hukuk açısından eşittir. Ve biz Atinalılar kamusal sorunlar hakkında kendimiz karar veririz ya da en azından onları doğru kavramaya çalışırız; çünkü tartışmanın iş yapmaya engel olduğunu değil, aksine bir iş yapmadan önce tartışmanın olmamasını bir engel olarak görürüz.” (Wood, 2017)

Demokrasi ve polis yaşantısı, retorik'in anlaşılmasındaki en temel mesele olarak karşımıza çıkmaktadır. "Retorik'in gelişme çizgisini ve yurttaşlar üzerindeki etkilerini anlayabilmek için, *site* kent devletinin toplumsal özelliklerini ve siyasal anlam derinliğini hep göz önünde tutmak gerekir." (Ekinci, 2016) Bu noktada polis yapısı ve retorik ilişkisini daha yakından inceleyebilmek için demokratik gelişim sürecini göz ardı etmemek gerekir.

Atina, elinde bulundurduğu ekonomik zenginlik ve gündelik işlerin yurttaş sayılmayan köle kişilerce yapılmasından dolayı gündelik bağımsızlaşarak düşünceye ve konuşmaya odaklanılan bir merkez haline geldiği bilinmektedir. Demokratik gelişmenin tabanında ekonomik birikim veya zenginlik ve kölelikle beraber gündelik işlerden sıyrılıp devlet meselelerine zaman ayırabilecek bir boş zaman unsuru olduğu görülmektedir.

Birbirlerinden bağımsız olarak yönetilen site devletleri demokratik anlamda en büyük değişimi ve dönüşümü uzun yıllar süren Pers Savaşlarının kazanılmasından sonra geçirmiştir. Özellikle bu savaşların kazanılmasından sonra azınlığın elinde bulunan yönetim yetkisi, savaşa katkı sağlayan ve sitenin savunmasında etkili olan özgür yurttaşlar tarafından da talep edilmiştir. Heredotos, bu talepler karşısında, Atina yurttaşlarının elde ettiği konuşma eşitliği (*isegoria*) sonrasında Atina'nın daha hızlı bir şekilde askeri güç haline geldiğini söylemiştir. (Samons, 2013, s. 67)

Pers Savaşları, sonucunda hukuki ve özellikle adli yapıda köklü değişimler meydana gelmiştir. Özellikle solon yasalarıyla beraber demokrasinin halka daha çok hitap etmesi sağlandığı söylenebilir. Fakat genel manada bakıldığında Solon'un yaptığı uygulamalar ne aristokratları ne de aristokratlarla çatışma halinde olan köylüleri memnun edebilmiştir. (Kaya, 2011, s. 167) Bununla birlikte aristokrasinin yargı nezdinde gücünü kırmak için yardımcı mahkemeler de kuruldu.

"Bu mahkemeler, her dava için en az 201 yargıçtan oluşan Heliaia'nın birer parçasıydı. Bu yargıçlar, toplam sayıları 6.000'e kadar varan ve toplumun her sınıfından vatandaşların içinden kurayla seçilirdi. Bu yargıçlar, baktıkları her davada, oylarıyla karar vermede mutlak bir güce sahiptir. (...) Duruşmada gerçek olayların açık ve ayrıntılı anlatımından ziyade, konuşmacının, deneyimsiz, acemi ve saf yargıçları duygusal olarak etkileme yeteneği dava sonucunu belirlemektiydi. Bu da konuşma sanatının öğrenilmesini gereksinimini doğurmaktaydı." (Theodorakopoulos, 2004, s. 5)

Özellikle mahkemelerde herkesin savunmasının kendisinin yapması, herhangi bir şekilde avukat ya da vekil kullanılamaması retoriğin her yurttaş tarafından öğrenilmesi gereken bir uğraş (birçok kaynakta sanat olarak geçer.) olarak değerlendirilmesini sağlamıştır. “Yunan şehir devletlerinde özellikle Atina demokrasisinde retorik, hukuki meselelerde, mahkemelerde, siyasi meselelerde halkın kendi haklarını savunabilmek için kullandıkları tek silahlarıdır.” (Sönmez, 2008, s. 20) Siyasal alanın mahkemelere katılma, fikir beyan etme ve ilk elden karar alabilme yoluyla genişlemesi insanlar üzerinde iyi bir yurttaşla dair algıda bir değişme yaşanmasına sebep olmuştur.

Artık iyi bir yurttaş, iyi konuşan bir yurttaş olarak algılanmaktaydı. “Eski Yunan’da demokrasi uygulamalarıyla birlikte değişen yaşam tarzları nedeniyle ‘Sıradan Yunan yurttaşı artık yalnızca maharetli bir savaşçı ya da atlet olmakla yetinemezdi. Birden fazla rolü üstlenmek zorundaydı’ ve bu rollerden biri ikna ediciliktir.” (Temir, 2019, s. 36) Bir bireyin toplumdaki pozisyonu ne olursa olsun, kendini topluma sunarken mutlaka ikna etme sanatını kullanırdı. Antik Yunan için retorik yemek içmek kadar doğal ve yaşamla bütünleşmiş bir vaziyetteydi. Örneğin ;

Friedell’ in *Antik Yunan’ın Kültür Tarihi* isimli eserinde *Atinalı’ nın Bir Günü* başlığı altında Antik Yunan’da bir Atinalı’ nın günlük yaşamını şu şekilde özetler; özellikle Perikles dönemi ile birlikte aylak bir kentli takımı ortaya çıkmıştır. Bu kentli takım çoğunlukla akşamdan kalma olmasına rağmen sabah erken saatlerde uyanırdı. Kahvaltısını ekmek ve şarap ile yaptıktan sonra hemen dışarı çıkardı. Askerlerin eğitildiği alana, belediye meclisine duruşmaya gibi yerlere giderdi. Gittiği yerlerde fikrini beyan eder, söze karışırdı. En son olarak eğer bir dükkânı varsa dükkâna gider ve orada da gevezelik ederdi. (Temir, 2019, s. 61)

Yani retorik demokrasi dönemlerinde böylesine yaygınlaşmış, bir sanata dönüşmüş, her özgür yurttaşın, gündelik yaşamının bir parçası olmuş, onu etki alanı içine almıştı. Gerçekten, özgür bir yurttaş, hemen her gün ya etken ya da edilgen olarak retorik ile iç içe idi. Hemen tüm işler, köleler tarafından yapıldığı için, sitenin özgür yurttaşı, günün büyük bir kısmını kamusal alanlarda geçirirdi. (İnan, 2019, s. 155)

Toplumlar, sosyal yaşantının bir uzantısı olarak hayatın devam ettirilmesinde, iyileştirilmesinde ve yaşantıya uyum sağlanmasında kullanmak üzere birçok icat, fikir

ve düşünce ortaya atmış ve geliştirmiştir. Konumuz itibari ile retorik kavramı da bu sınıfta değerlendirilmektedir. Çünkü retorik Antik Yunan demokrasi geleneği ile sıkı sıkıya bağlanmış gibi görünmektedir. Retorik, Antik Yunan'da demokrasinin gelişmesi ile doğmuş ve üretilmiştir, bu sebeple bir ihtiyaç ürünü olduğunu söylemek de yanlış olmayacaktır. “Demokrasi ve Retorik” başlığı altında, iki temel kavramımız yani retorik ve demokrasi arasındaki köklü ilişkiyi incelemeye bu incelemeyi yaparken de retorik, temel amacını ve ortaya çıktığı koşulları anlamlandırmaya özen gösterdik.

1.4. Sofizm Geleneği ve Sofist

1.4.1. Sofizm Geleneği

Antik Yunan'da Sofistler tarafından sıklıkla kullanılmış olan retorik özellikle sofizm felsefesi tarafından geliştirilmiştir. Bu gelişimin öncülerinden sayılan Gorgias “sözün en az çabayla tanrısal ürünlere ulaşan büyük bir güç” olduğunu belirtmiştir. Yunanistan'da, M.Ö. 485-374 yılları arasında yaşamış Gorgias estetik ve edebi kaynağı retorikle buluşturmuştur. Gorgias Varlık'ı topyekûn inkâr eden bir radikal şüpheciliği savunmuştur. Bu görüşünü üç meşhur önermesinde formüle eder: Hiçbir şey yoktur; Varsa da bilinemez; Bilinse bile başkalarına aktarılamaz. (Oralgül, 2017, s. 263)

Gorgias'a göre insan kendine, cemiyete ve tabiata ilişkin mutlak bir bilgisizlik içerisindedir. Çünkü insan hakikaten bilseydi yanlışlıkla doğruluk arasında, zan ile bilgi arasında oldukça büyük bir fark olması gerekirdi. Ona göre insan mutlak bir bilgisizlik içerisinde olduğuna göre ve hakiki bir bilgi de olmadığına göre, bir ayırım yapılacaksa bu ayırım ancak tesirli ve muvaffakiyetli bir ikna ile tatminkâr olmayan bir konuşma arasında, ikna edici bir tartışma ile verimsiz bir tartışma arasında yapılabilir. (Temir, 2019, s. 60)

Sofistlerin, “mutlak bilgisizlik” tezlerinin ortaya çıkmasında, kendilerinden önce var olmuş düşünürlerden etkilendikleri temel bir nokta bulunmaktadır. Sofizm, bilgiye şüphe ile yaklaşırlar çünkü kendilerinden önce yaşayan düşünürler doğanın düzenine ve özüne dair birbirlerinden çok farklı fikirler öne sürmüşlerdir. Sofistler, bu düşünürlerin çok önemli noktalara atıf yapmalarına rağmen hepsinde bir eksiklik olduğunu düşünmekteydiler. Bu sebeple, birbirinden farklı fikirleri bir arada

düşünerek hakiki tek bir gerçeklik olamayacağını fikrini benimsemişlerdir. Bu durum sofistlerin kendilerinden önce var olan ve ‘bir varoluşsal ilk’ arayan düşünürlerden ayırmıştır. Onlar ;

“varolanın kökeninde yatan ilke (arkhe) üzerine değil, doğrudan görünenlerin varlığına odaklanmak suretiyle varlık hakkındaki sorunsallaştırmayı çok daha farklı bir bağlama taşıdılar.(...) *görünenin* altında, onu devindiren ve ona anlamı ile ereğini veren *görünmeyen* yerine, *görünenin* yegane gerçeklik olarak kabul edildiği felsefi bir söylem geliştirdiler. Bu söylem, doğal olarak, her şeyi saf maddi gerçekliği düzleminde ele almanın bir biçimine dönüştü.” (Baştürk, 2019, s. 105)

Önemli sofistlerden Protagoras’ın bir eserinin başlangıç kısmına şunları yazması bu şüpheciliğin boyutları hakkında bilgi vermektedir. “Tanrılarla ilgili olarak ne var olduklarını söyleyebilirim ne de olmadıklarını; çünkü bunu bilmeyi engelleyen çok şey var: belirsizlik ve insan yaşamının kısa oluşu.” (Laertios, 2021, s. 441) Bu sözlerinden dolayı Atina’dan kovulmuş ve kitapları agorada yakılmıştır. Ayrıca “Protagoras, ‘antik’ denilen Sofistler arasında başat figürlerden biriydi. Bu Sofistlerin (büyük “S” ile) neredeyse hiçbiri Protagoras gibi Atinalı değildi ve bu ekolden ziyade düşünce hareketini oluşturmuyorlardı.” (Cartledge, 2013, s. 92)

Sofistler, mutlak bilgisizlik ve varlığın sorgulanmasına dair benimsedikleri görüşlerden ötürü çoğu zaman eleştirilmişlerdir. Sofist metninde de bu eleştiri metinde yabancı ismi ile geçen karakter tarafından yapılmıştır. Yabancı, “Sofist, yokluk’un karanlığında barınır, orda yaşaya yaşaya karanlığa uyum sağlamıştır, tam olarak ele geçirilebilmesinin güçlüğü, sığınağının karanlık olmasına borçludur.” (Platon, Sofist, 2016, s. 91) cümlesi ile sofistin sığındığı sofizm felsefesinin muğlak ve çözümlenmesi güç olduğunu ve sofistin de bu durumu kendini gizlemek için kullandığını öne sürer.

Sofizme göre, mutlak bir doğrunun kabul edilmemesi toplumsal alanda doğru-yanlış, erdemli-erdemsiz, iyi-kötü ayrımlarının tekrar tekrar tartışılmasına ve bu tartışmalarda retorik bir hüner gösterme aracı olarak kullanılmasına zemin hazırlamıştır. Euthydemus isimli bir sofiste göre, “Her şey herkesindir. Yanılma diye bir şey yoktur, çünkü söylenen şey, düşünülen bir şey olduğundan varolan şeydir de.” (Gökberk, 2010, s. 41)

Bütün düşüncelerin doğru kabul edilebileceği bir ortamda, hangisinin diğerlerine üstün olacağını belirleyen şey, ikna etme becerisi haline geldi. Konuşmak ve retorik sanatını ustaca kullanmak, hangi fikrin benimseneceği ve uygulanacağı noktasında en önemli kıstastı. Mutlak hakikatin reddini temel alan Sofist anlayış, bu sebepten dolayı da iknaya büyük bir önem verecektir.

Sofizm, bireyci görüşe sahip olmuştur ve bireyin ön plana çıktığı fikirleri yaymaya çalışmıştır. Bunun göstergesi Yunanlıların gittikçe artan oranda Tanrının insan kaderini belirlediği fikrini reddetmesi ve bunun yerine insan kaderinin rasyonalite ve ikna edici konuşma ile biçimlendiğinden oluşan yeni fikri konumlandırması olan, düşüncede köklü bir değişimi işaret etmektedir. Bu nokta Protagoras'ın öne sürdüğü ve sofist felsefenin temel ölçütü ve belirleyicisi olan "insanın, her şeyin ölçütü olması" düşüncesini de açıklar niteliktedir. Mutlak doğruların reddi anlamına gelen bu düşünce insanı temel alır.

Retoriğin söz ile ikna gücünün yanına daha sonralardan şiir de eklendi. Böylelikle söz sanatları, kafiye, cümle ritmi, cümle deyimleri arasında paralellik ve düşünce, anlam figürleri, dolaylamalar, metaforlar, antitezler retorik biçimlendirmeye başladı. (Ekinci, 2016, s. 160) Bu yönü ile kulağa daha hoş gelen ses ve söz birleşiminin, ikna etmede daha başarılı olunabileceği inancını uyandırmıştır. Retorik ve şiir bağlantısına dair *Retorik* metninde, Aristoteles şunları söylemektedir:

"Kelimeler birer taklit ve insanların taklide en yakın organı ses olduğu için doğallıkla dil hakkında ilk konuşanlar şairler oldu. Bu şekilde ezberlenen şiir okuma, aktörlük ve buna benzer başka sanatlar oluştu. Şairler önemsiz şeyler söylediklerinde bile söyleyiş tarzları sayesinde ün kazandıkları için, hitabette de ilk başlarda Gorgias'ın yaptığı gibi şiirsel üslup benimsendi." (Aristoteles, Retorik, 2019, s. 169)

Sofizm, insanların değer yargılarına hitap etmenin yanı sıra estetik duygularına ulaşmayı da amaçlamaktadır. "Estetik" kavramı her ne kadar XVIII yy'da Baumgarten tarafından kullanılmaya başlansa da estetiğin ilgi alanı olan konular ilk defa Yunan Felsefesi'nin iki önemli filozofu Platon ve Aristoteles tarafından ortaya konulup tartışılmıştır." (Kavuran & Dede, 2013, s. 48) Güzelin ne olduğu ve nerede aranacağı özellikle Platon tarafından incelenmiştir. "Düşünce tarihinde güzeli kavramsal olarak ele alıp felsefi değerlendirmeye sokan ilk kişi Platon'dur." (Ülger, 2013, s. 16)

1.4.2.Sofist

Sofist (*sophistes*) sözcüğü *sophos* (*bilgin, bilge*) sıfatından türetilmiştir. Antik Yunan Felsefe Terimleri Sözlüğü'nde sofist "Bir sanatın ustası, üstâd: özl. Ozanlar, şairler ve müzisyenler hk. Kullanılır; genellikle hayatla ilgili konularda zeki, kavrayışlı, akıllı, kurnaz, becerikli olan bir kimse, akli başında veya sağgörülü bir adam" (Peters, 2004, s. 342) olarak ifade edilmektedir.

Zaman içinde değişen pek çok anlama sahip olan sofist kavramı, genel itibarı ile Platon dönemine kadar "bilge veya bilgelik" anlamlarına gelirken Platon'dan sonra "sahte bilgelik satıcısı, hakikati gösterdiğini iddia eden kişi ya da bir dalkavuk" olarak anılarak kötü anlamlar da kazanmıştır. (Cartledge, 2013, s. 92) Bununla beraber, temel odak noktamız olan sofistler ve düşüncelerine dair bilgileri, büyük ölçüde, kendilerine en büyük eleştirileri yapan Platon ve Aristoteles tarafından edindiğimiz de unutulmaması gereken bir ayrıntı olarak karşımıza çıkmaktadır. (Bıçak, 2015, s. 86)

En önemli sofistler Protagoras, Gorgias, Prodikos, Hippias, Antiphon, Thramakhos ve Kallikles olarak gösterilebilir. (Cevizci, 2021, s. 65) Bütün bu kişilerin sofist olarak nitelendirilmesi mesleklerinin sadece "sofistlik", dil ustalığı olduğu yanılgısını doğurabilir. Ama sofistler aynı zamanda, matematik, müzik, astronomi, coğrafya, edebiyat, mitoloji gibi alanlara da hâkim kişilerdi. " Örneğin Elisli Hippias terzilik, kunduracılık gibi zanaatlarda usta olduğu kadar coğrafya hariç, yukarıda saydığımız bütün bilim dallarında yetkindi." (Dürüşken, Antikçağ Felsefesi, 2014, s. 133) bu açıdan değerlendirildiğinde bile Platon ile karşı karşıya gelme sebepleri büyüktür.

Sofistler hakkında gerek kaynakların yetersizliği gerekse birbirinden farklı düşünce birikiminin varlığı sofistler hakkında genel bir kanı ve genel bir özellikler bölümü oluşturmayı zorlaştırmaktadır. (Muhtemelen böylesi bir genellemeye de karşıdırlar.) Fakat genel anlamda ilk kuşak sofistlerin daha ölçülü, değerler noktasında daha tutucu olmasına karşılık sonraki dönemlerde yaşayan sofistlerin daha yenilikçi, daha dik başlı olduklarını söylemek mümkündür. (Aslan, 2008, s. 75) Platon, sofistleri felsefeci olarak görmese de sofistler özellikle sofizm gibi bir düşünceyi oluşturmuş ve geliştirmiştir. Bu açıdan felsefenin ilerlemesinde özellikle ilk dönem sofistlerinden Protogaras ve Gorgias'ın rolü oldukça büyüktür. (Bilik, 1950, s. 356)

Başlangıçta büyük şairler, önemli filozoflar -Herodotos, Solon'u ve Pythagoras'ı sofist olarak adlandırmıştır- ünlü müzisyenler ve Yedi Bilge de sofist adıyla anılmıştır. (Oralgül, 2017, s. 261) Bu şekilde şairler, filozoflar ve devlet işleri ile ilgilenenlerin sofist olarak değerlendirilmesi retoriğe bir sanat gözüyle bakılmasına yol açmıştır. Ayrıca “rhetorica techne” yani retorik sanatı kavramını kullanan ilk kişinin de Gorgias olduğu bilinmektedir. (Tepebaşı, 2016, s. 15) Gorgias tarafından kullanıldığı düşünülen bu kavram Platon’un Gorgias metninde karşımıza çıkar. (Duman, Gorgias'ın Altın Heykeli Yahut Platon Külliyyatındaki Kudretli ve Zengin Erden Öğreticisi "Gorgias" Üzerine, 2014, s. 133)

Demokrasi kültürü ile derin ilişkiler içerisinde olan retorik kavramının pratikte anlam kazanmasına sebep olan ve retoriğe uygulama alanı kazandıran düşünce “sofizm” dir ve bu düşüncenin uygulayıcıları olan kişilere de “sofist” denmektedir. Demokrasi kültürünün özellikle Solon yasalarından sonra yurttaşların siyasal alana katkılarının şahsileşmesi ve söz ile değer kazanması sofistlerin konuşma sanatını demokrasinin bir gerekliliği olarak tanımlamasına ve retorik üzerine eğitimler vermelerine sebep olmuştur. Ayrıca “Retoriği ilk kullananlar, Antik Yunan’da kentler arasında dolaşarak, yurttaşlara para karşılığında konuşma dersleri veren Sofistlerdir.” (Ünlü, 2014 Cumhurbaşkanlığı Seçiminde Retoriksel Stratejiler, 2016, s. 26)

Sofistler demokrasi kültürünün etkisi ile döneme aykırı görünen birçok düşünceyi savunmaktan çekinmemişlerdir. Antik Yunan döneminde yaygın olan köle anlayışını eleştirmekte ve eşitlik düşüncesini savunmaktadırlar. “Sofistler, bireycilik yanlısı, aristokrasi ve kölelik karşıtı tavırlarıyla dikkat çeken ve dönem filozoflarından farklı olarak bu düşüncelerinin propagandasını yapmaktan çekinmeyen öğretmenler olarak tarih sahnesinde bulunmuşlardır.” (Çataloluk, Platon'un Gorgias Diyaloğunda Hukuk ve Retorik, 2008, s. 16) Ayrıca birçok sofist tanrısal meselelere karşı geleneğe aykırı bir tavır takınmış ve insan ömrünün bu gibi soruları cevaplamak için yeterli olmadığını söylemiştir. Bu açıdan bakıldığında sofistlerin yerleşmiş toplumsal kurallara karşı çıkabilecek kadar eleştirel oldukları ve bu aykırı düşüncelerinden dolayı toplumun seilmeyen çocukları oldukları söylenilebilir. (Dürüşken, Antikçağ Felsefesi, 2014, s. 141)

Jacob Burchardt, sofistlerin Antik demokrasinin bir ürünü olduğunu ve sofistlerin yaptığı görevi ve ne denli gerekli görüldüğünü şu cümlelerle ifade eder:

“Sofistlerin yaptığını onlar olmasaydı başkaları yapacaktı, çünkü o dönemin doğasında vardı bu; herhangi bir şeyi ve her şeyi savunabilecek veya çürütebilecek bir konuşma *sanatı* geliştiriyorlardı, böylece Atinalılara o çok arzuladıkları yeteneği kazandırıyorlardı. Aynı zamanda doğal bir şekilde akıcı konuşma ustalarıydılar(...)” (Burckhardt, 2019, s. 372)

Bu açıdan bakıldığında sofistlerin dönemin şartlarını çok iyi analiz ettikleri ve ortaya çıkan ihtiyaçlara göre kendilerini ve felsefelerini şekillendirdiklerini söylemek yanlış olmayacaktır. Çünkü demokrasi yönetimindeki yurttaşlar ya da gündelik yaşamlarını devam ettiren vatandaşlar hem siyasal alanda hem de toplumsal alanda “iyi konuşan” olarak ifade edilme arzusu taşımaktaydı. Bu arzu yurttaşlardaki bilme arzusunu da körüklüyordu. Sofistler de bilen ve bilme bilgisini öğreten kişiler olarak büyük bir açlığa karşılık verebileceklerini iddia ediyorlardı.

Özellikle Sokrates, öğrencileri ve sofistlerle beraber yeni bir felsefi dönemin başladığını söylemek yanlış olmayacaktır. Sokrates öncesi düşünürler, doğa, varoluş, öz gibi konularla ilgilenirken Sokrates’ten sonra, insana, insanın bulunduğu toplumsal gerçekliğe dair düşünceler büyük ölçüde felsefenin temel noktası haline gelmiştir. “Sokrates ve Sofistlerle birlikte felsefi sorgulamanın merkezine genel olarak var olan değil, özel bir alan olarak insan ve ona ilişkin problemler oturtulmuştur; yani felsefi sorgulamanın nesne alanı genişlemiştir.” (Yılmaz, 2012, s. 164)

Sofistler eğitimler için çeşitli konularda, örneğin ahlak, siyaset, erdem, yasalar, vatandaşlık görevleri, şiir vb. yazdıkları metinler sayesinde öğrencilerini, gerçek hayatta karşılaşılabilecekleri temel davalara karşı hazırlıyorlardı. Sofistler tarafından verilen eğitimde temel odak noktaları, maharet, sanat ve yararlılık olmuştur. (Aslan, 2008, s. 77)

Hazırlanan metinler veya başka bir deyişle retorik kitapçıkları derslerin temel argümanını oluşturmaktaydı. Ayrıca hazırlanmış metinlerin aksine toplumdan gelebilecek herhangi bir soru veya konuya karşı retoriğin genel ilkeleri dersler bünyesinde verilmekteydi. “Sofistlerin eğitiminde ilk amaç gençleri sosyal ve siyasal görevlere hazırlamaktı, ancak bunun yanında onlara akademik düzeyde dil ve edebiyat eğitimi vererek bilimsel ve edebi bir yaşam tarzı edinmelerini sağlamak da aynı derecede önemliydi.” (Dürüşken, Roma’da Rhetorica Eğitimi, 2001, s. 17)

Ayrıca erdemler üzerine bu denli özen gösterdiğini beyan eden bu düşüncenin öğretimi için büyük miktarlarda ücret talep edilmesi ve Gorgias gibi sofistlerin bu dersler sayesinde büyük bir zenginlik elde etmesi büyük bir çelişki olarak görülmüştür. Mehmet Akif Duman, makalesinde bir seyahatname yazar Pausanias'ın, Delphi'de Gorgias'ın altından bir heykelini gördüğünü yazar. Gorgias bu heykelin parasını kendisi ödemiştir. Heykel ise kayıptır. (Duman, Gorgias'ın Altın Heykeli Yahut Platon Külliyyatındaki Kudretli ve Zengin Erden Öğreticisi "Gorgias" Üzerine, 2014, s. 132)

Platon, retoriği bir meslek olarak yapan ilk kişinin Protogoras olduğunu ifade etmektedir. Protogoras'ın

“öğretisinin hedefi her şeyden önce uygulamısal ve dönemin ihtiyaçlarına uygun olarak bunu büyük bir ölçüde ikna edici konuşma sanatına dayandırdı, öğrencilerini bir davanın her iki tarafında da konuşma ve her konuyla ilgili karşıt savlar olduğunu kanıtlamak üzere örnekler vererek yetiştirdi.” (Guthrie W. K., Yunan Felsefe Tarihi-3, 2017, s. 256)

Protogoras felsefesi, uygulamısal bir felsefeydi çünkü siyaset sanatının herkese öğretilebileceğini ve bunun yönteminin ise alıştırma, düzenli ve metotlu bir çalışmadan geçtiğine inanırdı. Bu sayede sofistin, öğrenmek isteyen herkese siyaset bilgisini öğretebileceği düşüncesi yaygın hale gelmiştir. Bu öğretim işi, retorik sanatı kullanılarak yapıldı. Aristoteles, Theophrastus vb. düşünürler tarafından retoriğin teorik bir çerçevesi oluşturulmuştur, retorik üzerine kuramsal alt yapı oluşturulmaya çalışılmıştır.

Bu açıdan bakıldığında yazımızın temel gayesi retoriğin kullanım alanı ve önemini ortaya koymaktır. Retoriğin kullanımın en temeline yani sosyal ve siyasal alana inmeye çalışılacaktır. Bütün sofistler bu amaçlar için uğraşsa da ortak yöntemsel tekniklerinin olduğunu söylemek güç olacaktır. Yöntemsel öğreti yerine, konuların neler olduğu; nasıl işlenmesi gerektiği yerine işlenen konunun ne olduğu gibi konulara eğilmeyi tercih etmişlerdir. “En azından bir konuyu hepsi birden uyguluyor ve öğretiyordu: retorik ya da logos sanatı.” (Guthrie W. K., Yunan Felsefe Tarihi-3, 2017, s. 53)

Sofistlerin amacı “insanı daha iyi bilmek, insanın sırrına ermek, özünü ve varlığını anlamak değildir. Tüm erek insan yaşamını daha kolay ve daha çekici kılmak,

hatta daha basit bir dille söylemek gerekirse yetenekli insanlara başarının sırrını öğretmektir” (Zekiyan, 1982, s. 45) Ayrıca “doğruyu söylemeyi, doğruları ifade etmeyi değil de, yalnızca üstün çıkmayı, kazanmayı amaçlayan tartışma türüne, görünüşte doğru olmakla birlikte, gerçekte, büyük bir dikkatle incelendiği zaman görülecek ince bir yanlış içeren aldatma ya da en azından yanıltma amaçlı akıl yürütme türüne sofistlik denir.” (YILMAZ, Mayıs 2012)

Sofistin amacı genellikle olumsuz anlamda değerlendirilmektedir. İnsanları, istenilen düşünce çerçevesinde inandırmak, ikna etmek dahası kandırmak olarak değerlendirilmektedir. Denkel, bu konu hakkında *Düşünceler ve Gerekçeler* kitabında şu cümleleri kurar: “Sofist, demagogdur; amacı doğru olanı bulmak veya onu yaymak değil, kendi yararları doğrultusunda laf cambazlığı ile dikkati başka yönlerle kaydırarak, dinleyicileri ve rakipleri şaşırtmaya, onları böylece susturmaya çalışmak, belagat gösterisiyle insanları kandırmaktır.” (Denkel, 1997, s. 125) Bu bağlamda sofiste yüklenen anlam, retoriğe ve sofist felsefeye temkinli yaklaşılmasına neden olmuştur.

2. YAZILI KAYNAKLARI ÜZERİNDEN PLATON'DA RETORİK VE SİYASAL OLAN İNCELEMESİ

2.1. Platon'un Retoriğe Dair Yazılı Metinleri

Metnin bu kısmına kadar retoriğin ne olduğu, retoriğin nerede ve kimin katkıları ile ortaya çıktığı, retorik ve demokrasi ilişkisini, sofistleri ve özelliklerini vb. incelemeye çalıştık. Bu inceleme süreci içerisinde Platon'un bu konulara karşı hangi pencereden baktığına da değinmeye çalıştık çünkü Platon'un görüşleri olmaksızın retoriği ve sofisti incelemek çok güç bir hal alacaktır. Bundan sonraki süreçte retorik, Platon'un görüşleri temel alınarak, siyaset felsefesinin bağlamında incelenmeye çalışılacaktır. Ayrıca Platon'un sofiste bakışı ve sofistin bir filozoftan ayrılan noktaları ayrıca diyalektik yöntem ve retorik yöntem arasındaki farklar incelenmeye çalışılacaktır. Temel kaynaklarımız Platon'un kendi eserleri ve bu eserler üzerine yazılmış temel metinler olacaktır.

Platon, retorik ile alakalı birçok düşüncüyü hocası Sokrates'ten almıştır. "Her ikisi de retoriğin daha çok, bencilce bir kullanımının olduğunu düşünürler. Böylece diyaloglarda Sokrates genellikle, Platon'un açığa çıkarmak istediği bakış açısını temsil eden başkarakter (konuşmacı) olarak yer almıştır." (Fırıncı, 2011, s. 32) Aktarılmak istenen düşünceler başkarakter Sokrates olmak üzere metinlerdeki gerçek veya gerçek olduğu düşünülen kişiler üzerinde diyalektik bir yöntemle sohbet eşliğinde sürdürülür.

Literatür itibarıyla yazın hayatı ile nispeten üç bölüme ayrılan Platon'un retoriğe dair düşüncelerini daha iyi anlayabilmek adına erken dönem, orta dönem/geçiş dönemi ve geç/ olgunluk dönemine ait eserlerinden retorik ile ilgili eserleri üzerinden inceleme konusu yaptık. Böylelikle zamansal olarak düşüncelerdeki değişimi de gözlemlemeyi amaçladık. Bu bağlamda –tarihçiler metinlerin hangi döneme ait olduğu noktasında tartışma yaşasa da genel olarak kabul görmüş sınıflandırma çerçevesinde- erken dönem eseri olarak *Protagoras*, orta veya olgunluk dönemi eseri olarak *Phaidros*'u ve *Gorgias* metnini, yaşlılık dönemi için *Sofist* eserlerini seçtik, (Arslan A. , 2021, s. 193) böylelikle Platon'un düşünce dünyasında retoriğe dair fikirleri ve bunlar arasındaki zamansal benzerlik ve farklılıkları incelemek kolaylaşacaktır. Ayrıca Platon'un siyaset felsefesine dair temel fikirlerini barındıran *Devlet* metni de temel kaynaklarımız arasında yer almaktadır.

Metinler üzerinde retorikçe dair bir incelemeye girişmeden evvel, metinlerin oluşumu ve arka planı hakkında bilgiler vermeyi uygun gördük böylelikle tartışılan mesele metnin serüveni ve arka planı ile daha anlamlı bir hale dönüşecektir.

2.1.1.Gorgias Ya Da Retorik Üzerine Metni

Platon'un retorikçe dair fikirlerini, diyaloglar biçiminde yazdığı yapıtlarından elde etmekteyiz. Bu diyalogların büyük bir kısmı ustası Sokrates ile farklı sofistleri tartıştırdığı diyaloglardır. *Gorgias* da, bu diyaloglardan biridir. Bu diyalog sadece felsefi bir metin olarak kalmayıp aynı zamanda Yunan siyasetine ve siyasetçilerine getirdiği derin eleştirileri barındıran siyasal bir metindir. Gorgias, siyasal bir metindir çünkü temelde “insanların nasıl bir arada yaşayabileceğini” ve “nasıl yaşamalı” sorularını sorgular ve bu bağlamda ideal olana ulaşma çabası içerisindedir. “Platon'un, retorikle ilgili düşüncelerini en geniş olarak *Gorgias* diyalogunda bulmaktayız. Bunun yanında retorik kelimesinin ilk geçtiği kitabın da bu diyalog olduğu kabul edilir.” (Kömürcü, 2014, s. 118)

Gorgias metninde, Platon'un sofisti ve retorikçi bir bütün olarak algıladığı unutulmamalıdır. Birbirinin tamamlayıcısı olarak gördüğü bu iki kavram metinde çoğu zaman birbirlerinin yerine kullanılabilmektedir. Teorik olarak her sofist bir retor değildir ve retorik sanatı ile ilgilenmek zorunda değildir. Fakat Platon bu ikisini, bütün ya da birbirine yakın gören bir tavır takınır. (Platon, *Gorgias*, 2020, s. 118)

Platon'un *Menon* diyalogunda sofistlerden bahsedilirken sofistlerin rakiplerini zayıflatmaya dair davranışları ve söylemleri olduğundan bahsedilir. Gorgias'tan bahsedildiğinde Platon'un şöyle dediği bilinmektedir; “Gorgias'ta özellikle takdir ettiğim şey, onun böyle bir şey iddia ettiğini duyamazsın; aslında başkalarının böyle yaptığını duyduğu zaman onlara güler. Ona göre işi akıllı konuşmalar yapmak.” (Guthrie W. K., Yunan Felsefe Tarihi-3, 2017, s. 259) Gorgias ismi ile bir retorik kitabı yazmasının altında bu düşünce yatıyor olabilir.

Gorgias ismi, retorik ile bağdaştırılır ve Gorgias dönemine göre aykırı tavırları ile Thukydides'ten etkilendiği düşünülen bir sofisttir. (Sowerby, 2012, s. 155) Çok gezen ve hiç evlenmediği bilinen Gorgias pek çok büyük kenti ziyaret eder bu ziyaretlerinde hem sohbet havasında toplu konuşmalar ile halkla iletişim kurar hem de

özel dersler verir. (Duman, Gorgias'ın Altın Heykeli Yahut Platon Külliyyatındaki Kudretli ve Zengin Erden Öğreticisi "Gorgias" Üzerine, 2014)

Gorgias metninde en büyük hatiplerden sayılan Gorgias'ın, Kallikles'in bulunduğu ortamda Khairephon'un sorduğu, oradakilerin istediği, merak ettiği her şeyi cevaplayıp cevaplayamayacağı sorusuna, yıllardır kendisini şaşırtan bir soru sorulmadığını ve her soruyu yanıtlayabileceğini söylemesi ile başlar. (Platon, Gorgias, 2020, s. 4) Retorik sanatı ile uğraşan kişiler bilgiyi ve bilgiyi edinme ve kullanma bilgisinin kendilerinde bulunduğunu ifade etmekten çekinmemişlerdir. Bu durum retorikle uğraşan kişilerin kibirli kişiler olarak gözükmelerine sebep olmuştur. Platon'un eleştirilerinin temel noktası da burada yatmaktadır. Platon bir insanın her konu hakkında bilgi sahibi olamayacağını dile getirir. Bu durumun siyasal bir sorun oluşturabileceğini bu konuşma ardından aktarmaya başlar.

Diyalogda, Sokrates, bir sofist olan Gorgias ve öğrencileri ile tartışır. "Tartışma üç epizottan oluşur, her birinin başında konuşmacı değişir ve karşılıklı saygıdan (Gorgias), ironi ve küçümseme ile karşılanan kabalığa (Polus) ve oradan da asabi taşkınlıklara (Callicles) doğru ilerler." (Guthrie W. , 2017, s. 277) Tartışmalar sofist merkeze almış olsa da alt argümanlar (erdem, iyilik, güzellik), üst yapıya (devlet) odaklanmayı istemektedir.

Gorgias, Atinalı olmayan Atina'ya Sicilya'dan retorik öğretmeye gelmiş bir sofisttir. Atina'da şöhret ve servet kazanmıştır. Platon, Sokrates'in ağzından, sofistin kim olduğuna ve ne iş yaptığına dair bir tartışma başlatır. Asıl amacı, felsefeyi, sahte olanından yani sofistten ayırma isteğidir ve bunu kendi ifadesi ile ayıklama sanatını kullanarak yapacaktır.

Diyalogda, Sokrates, Gorgias'a öğrettiği şeyin ne olduğunun sorulmasını ister. Metinde gençleri ve genç ruhunu temsil eden Polos, Gorgias'ın sanatının bütün sanatların en güzeli olduğunu ifade eder. Sokrates bu noktada müdahale ederek Polos'un güzel konuştuğunu, fakat konuşma sanatından ziyade retorikle ilgilendiğini söyler çünkü sorulan soru, Gorgias'ın sanatının ne olduğu sorusu iken Polos, Gorgias'ın sanatının niteliğine dair cümleler kurmaktadır. Metindeki retoriğe dair en etkin eleştiri aslında burada gizlidir. Çünkü retorikle uğraşan kişi sorulan soruların doğru yanıtlarını aramaktan ve göstermekten ziyade karşısındakini etkileyecek nitelik belirten cümleler kurmaya yatkın gözükmektedir.

Gorgias, sanatının retorik sanatı olduğunu söyleyince, Platon, bu sanatın ne ürettiğini sorar. (Platon, Gorgias, 2020, s. 6) Gorgias’a göre bu sanat söz üretir ve bu sözlerle ikna etmeyi amaçlar. Platon’a göre, iknanın kendisi bir ürün değildir. Ona göre, retorik ve demokrasinin tehlikesi demagogların halkı kandırmasıdır. (Ekinci, 2016) “*Demagogos*” terimi, halkı yöneten veya fikirsel anlamda liderlik anlamına gelirken bu terim, halkın yönetilmeye ve güdülmeye olan ihtiyacının bir yansıması olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. (Samons, 2013, s. 86) Bir yönlendirme oyunu içerisinde halk, kendine sunulmuş sayılı seçenekler içerisinde özgür olduğunu düşünerek seçim ve tercih yapmaktadır. Bu seçim ve tercihlerin belirlenmesinde retorik ustalarının ikna becerileri oldukça etkili bir rol oynamaktadır. Ve bu yolla yapılan seçimler siyasi alanda doğruluktan uzaklaşmasını ve kötü yönetimlerin iyi yönetimlere tercih edilmesine sebep olacaktır.

2.1.2. Phaidros Metni

Phaidros metni de *Gorgias* metninde olduğu gibi retoriğe dair eleştirel fikirleri barındırmaktadır. *Phaidros* metninde ağırlıklı olarak aşk güzellik ve retorik gibi konulardır. Fakat *Phaidros* metninde erdemlerin de retorik yolu ile öğretilebileceğine dair açık bir kapı da bırakılmıştır. Platon’un görüşlerinin çok yönlü olarak incelenmesi açısından metin önem taşımaktadır. Ayrıca “Pek çok Platon yorumcusu, *Gorgias*’ta açıklığa kavuşturulmadan bırakılan övgüye değer retorik, *Phaidros*’ta ete kemiğe büründüğünü söyler.” (Uzun, 2015, s. 29)

Phaidros metni Platon’un diğer metinlerinde olduğu gibi diyalog şeklinde yazılmış ve konuşmalar Sokrates’in ağzından aktarılmıştır. Sokrates dışındaki en etkin kişi kitabın isim sahibi olan ve Platon’un genç öğrencisi Phaidros’tur ve Phaidros hatip olan Lysias’a hayran olması açısından önemlidir.

Ayrıca Platon ve Phaidros arasındaki diyalogun tamamı güneşli bir yaz günü şehir surlarının dışında İlisos Dere’nin kıyısında, bir ağacın altında geçer. Buradaki nokta önemlidir. Çünkü Platon kullandıkları yöntemin aynı olması açısından benzetildiği sofistten ya da hatipten farklı olduğunu ve söyleyeceklerini kalabalık bir topluluk karşısında ikna amacı ile yapmadığı gösterme niyetidir. İki kişinin karşılıklı soru cevap yöntemine dayanan bir yöntemle konuşma ileriletilir.

Phaidros, söylevini dinlediği kişilerin sözlerini not alır ve not aldığı konu üzerine diğer kişilerin de söylevlerini dinleyerek ve bu konulardan tartışmalara katılarak kendi hatiplik geleceği için alıştırma yapmaktadır. Çünkü Protoras, Platon'un yanına geldiğinde Lysias isimli hatibin söylev verdiği Morykhos isimli kişinin evinden geliyordu ve hatibin söylediklerini not ederek söylenenler konusunda Platon'un da fikirlerini öğrenmek istiyordu. Bu durumun farkında olan Platon Phaidro'u nazikçe uyarmıştır.

“Ama sevgili dostum, önce sol kolunda, elbisenin altında sakladığını göster, çünkü tahminlerime göre (o elinde tuttuğun) söylevin kendisi olmalı. Eğer öyleyse seni çok sevmeme rağmen, Lysias burada olduğuna göre (retorik) alıştırması yapabilmen için kendimi sana feda etmeye hiç niyetim yok.” (Platon, Phaidros, 2020, s. 5)

Bu tartışma üzerine Platon'un kendisi ile alıştırma yapmak istemediğini anlayan Phaidros (Platon, sofistçe bir söylev ortamı yaratmaktan ve bu meseleyi bir alıştırma ya da bir müsabakaya çevirmek niyetinde değildir.) Platon'a karşı, en ince noktasını arayarak yaklaşır. Phaidros ve Platon arasındaki ilişki, Phaidros'un söylevlerde dinlediklerini Platon'a aktarması ve Platon'un bu söylevlerden haberdar olmasına dayanan bir ilişkiden oluşmaktadır. Phaidros da bu ilişkiye atıf yaparak “Gerçekten de bu ağacın önünde (söz verdiğin) konuşmayı yapmazsan, sana bundan böyle hiç kimsenin söylevini okumayacak ya da hakkında bilgi vermeyeceğim.” (Platon, Phaidros, 2020, s. 15) Platon, bu sözler üzerine boyun eğerek konuşmayı başlatır.

Metnin ilk kısmında eros üzerinden bir konuşma görülmektedir. Bu bölüm bir girizgâh mahiyetindedir. Hatip Lysias'ın aşk ve eros üzerine düşünceleri aktarılır ve eleştirisi yapılır. Bu bölüm Phaidros'un Lysias'ın söylevini aktarması şeklinde sürer. Buradaki temel çıkarım Sofistin ya da hatibin söyledikleri ve aşk ve eros konusunda da yararlı ve doğru olanı hedeflememesidir. Platon bu durumu şöyle ifade eder: “Keşke güzel gençlerin zenginlere değil de yoksullara, gençlere değil de yaşlılara, bana ve çoğumuza uygun özelliklere sahip olanlara ilgi göstermesini önerseydi. O zaman söyledikleri zarif ve halkın yararına olurdu.” (Platon, Phaidros, 2020, s. 4)

İkinci bölüm Sokrates ve Phaidros arasında retorik ile alakalı tartışmalarla şekillenir (Duman, Platon'un Retorik Anlayışı, 2015, s. 112) ve bizim için can alıcı kısım burasıdır.

2.1.3. Protagoras Ya Da Sofistler Metni

Protagoras metni de Platon'un diğer metinleri gibi dolaylı bir anlatımla yani Sokrates'in ağzından aktarılmaktadır. Metin Dost isimli karakter ve Sokrates arasında geçmektedir. Platon, üç gündür şehirde bulunan Protagoras'ın yanından gelmektedir ve birlikte sohbet etmişlerdir. Dost kişisi ise bu konuşmaların içeriğini ve ne ile alakalı olduğunu merak etmektedir.

Metindeki karakterler: Dost, Sokrates, Hippokrates, Protagoras, Alkibiades, Kallias, Kritias, Prodikos ve Hippias'dır. Olayın geçtiği tarih M.Ö. 433, ünlü Siyasetçi ve retorik ustası Perikles'in dönemine denk gelmektedir. (Guthrie W. , 2017, s. 212) Retoriğin altın çağını yaşadığı bu dönemde metinde de retorik yani sözler vasıtasıyla etkileme ya da ikna sanatı oldukça dikkat çekici ve merak edilen bir uğraştır.

Protagoras'ın şehre gelişi heyecanlı bir şekilde Hippokrates tarafından Sokrates'e bildirilmiştir. Metnin ilk kısımlarını geçen bu detay bile şehre dışarıdan gelen kişilerin özellikle bu kişiler konuşma ve retorik alanında ünlenmiş kişiler ise ne derece merakla takip edildiklerinin ve ilgi odağı olduklarının bir göstergesidir.

Protagoras, Hippokrates'in de dikkatini çekmektedir ve Hippokrates, Platon'da Protagoras'ın yanına birlikte giderek onunla konuşmak ve Protagoras'dan ücretli bir şekilde ders almak istemektedir. Metnin ilk bölümleri Sokrates'in, Hippokrates'i ne yaptığı ve ne istediği konusunda sorgulamasıyla geçmektedir. Hippokrates'e “Peki kime gidiyorsun ve ne olmak için” (Platon, Protagoras, 2019, s. 52) şeklinde bir soru sorarak sorgulamayı başlatır. Özellikle ruh üzerine yapılan tartışmalar neticesinde, retoriğin ruhu tehlikeye attığı kanaatine varılır.

Hippokrates ve Sokrates günün aydınlanması ile beraber Protagoras'ı dinlemek için yanına giderler. Yol güzergâhında da tartışmalar devam eder. Protagoras'ın bulunduğu evin kapısına geldiklerinde dinlemek için gelen misafirlerin sayısının oldukça fazla olduğu olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum Antik Yunan için normal karşılanan bir durumdu çünkü halk, zamanının büyük bir çoğunluğunu konuşmanın etkin olduğu kamusal veya sosyal alanlarda geçirmelerinden dolayı oldukça sosyal

olduklarını da söylemek mümkündür. “Sosyallik Yunanlıların doğuştan gelen bir özelliği idi; her şey hatta halk meclisleriyle veya adalet saraylarıyla devletin faaliyetleri bile onları buna teşvik ederdi; nerede bir konuşma varsa orada bir kalabalık vardı.” (Burckhardt, 2019, s. 369)

Metinde erdem üzerine yapılan konuşmalarda Protagoras, sofistlik sanatının geçmişinin çok eskilere dayandığını söylemektedir. Fakat bu işin tehlikesinden dolayı bu sanatla ilgilenenler bunu farklı isimler altında yapmışlardır. Şiir ve müzik gibi... (Platon, Protagoras, 2019, s. 63)

Metnin devamı erdem ve adalet konuları çerçevesinde şekillenmektedir. Sokrates’in sorduğu ‘erdem öğretilir mi?’ sorusu üzerinden Protagoras, adaletin, erdemin, yurttaşlık ve siyaset bilgisinin öğretilebileceğini söyler ve argümanlarını sıralar.

2.1.4. Sofist Metni

Sofist metni özellikle sofist ve filozof ayrımı noktasında değerli bir okumadır. Temel tartışmalar Theodoros, Sokrates, Eaealı bir yabancı ve Theaitetos arasında geçmektedir. Theodoros ve Sokrates bir gün öncesinden buluşmak adına sözleşmişlerdir ve Theodoros, buluşmaya yanında Elealı bir yabancı ile gelir en önemlisi de bu kişinin “tam bir filozof” olduğu iddiasındadır. “Elealı Yabancı, diyalektik konusunda Parmenides’ten eğitim almış biridir ve diyalog boyunca bölümlenme/ayırıştırma (diairesis) ve birleştirme (synthesis) yöntemiyle Theaitetos’u sofistin doğru tanımını yapmaya yöneltir.” (Aksoy, 2020, s. 413)

Sofist metni, sofiste ve retoriğe dair kavramsallaştırmaların, tematik bir şekilde düzenlemelerin olduğu sistemli bir kitaptır. Metinde tartışılan konular bölümlere ayrılarak ilerlenmiş ve bu yollarla sofist aranmaya çalışılmıştır. Örneğin sanat, üretme ve sahiplenme bağlamında ikiye ayrılırken sahiplenme sanatı da mübadele ile veya ele geçirme ile sahiplenme olarak ikiye ayrılır. Bu bölümlere ayrılarak ilerleme işi sofist bulana kadar devam etmektedir.

Sofist metni, sofistin incelendiği, türlere ayrıldığı ve benzerleri ile arasındaki farkın arandığı en detaylı metinlerden birisidir. Metindeki karakterler, araştırmaya, ‘sofist’ kavramını tanımlayarak başlamak isterler. Bu durumun gerekliliğini Yabancı şu şekilde açıklar: “Çünkü şu an, sen ve ben, ancak sofistin adı üzerinde anlaşmış

durumdayız. Ama bu adın onda işaret ettiği işleve gelince bu konuda, her birimiz kafamızda tamamen kişisel bir kavram taşıyor olabiliriz.” (Platon, Sofist, 2016, s. 20)

Sofist metninde ilk araştırma, sofist, devlet adamı ve filozof kavramlarının betimlenmesi ve tanımlanmasıdır. Bu işe bilinemez ve gizemli kimliği olan sofist ile başlanır. Tartışma ile varılan noktalarda Platon’ göre, sofist, karanlıklara gizlenmiştir bu sebeple tartışarak onu bulmak oldukça zordur. Sofist için, “dünyada eşi bulunmaz bir kurnazlıklar içinden çıkılmaz bir ine girip saklandığını söyleyelim.” (Platon, Sofist, 2016, s. 61) der.

2.1.5. Devlet Metni

Devlet metni, *Gorgias* metninde sorulan insanların nasıl bir arada yaşayacağı sorusuna verilen en geniş kapsamlı ve detaylı cevaptır. Ayrıca bu cevaplar Platon’un siyaset felsefesine dair edindiğimiz en temel kaynaktır. *Devlet* metni retoriğin siyaset felsefesi bağlamında yorumlanması sürecinde özellikle Platon’un siyasi düşüncelerini barındırması noktasında yolumuzu aydınlatacaktır.

Metinde olaylar ve tartışmalar, Sokrates ve Platon’un kardeşi Glaukon ile birlikte gittikleri Trakyalı tanrıça Bendis için Piraeus’ta düzenlenen bir festivalden dönüşte gerçekleşmektedir. (Guthrie W. , 2017, s. 416) Dönüş yolunda zengin tüccar Kephalos’un oğlu Polemarkhos’un uşağı tarafından durdurularak Polemarkhos’un akşam yemeğine ve sohbetine davet edilirler. Tartışmalar bu yol güzergâhında gerçekleşir.

Metinde kişiler üç küme halinde gruplanmıştır. İlk kümede, Sokrates, Glaukon ve Adeimantos vardır. İkinci küme zengin tüccar Kephalos’un oğullarından oluşur. Üçüncü kümede ünlü sofist Tharasmakhos ile onun öğrenciler vardır. Tartışmaya aktif katılan grup bu gruptur.

Devlet metni siyasal anlamda Platon’un fikirlerini temellendirdiği metindir. Kurduğu devlet düzeninde kimlerin olması gerektiği, ne görev yaptıkları gibi konular somut anlamda tartışılmıştır. Platon’a göre devlet üç parçadan oluşur: yöneticiler, askerler (koruyucular) ve halk (üretici sınıf). Kusursuz bir devlet olması için, sürekliliğini sağlayabilmesi adına bu üç unsur arasında kuvvetli bir uyum gerekir. Çünkü Platon bu üçünü ayırırken her birinin görevini belirler.

2.2. Platon’a Göre Retorik ve Siyasal Alan

2.2.1. Retorik ve Siyasal İlişkisi

Platon, retorik bir sanat olarak kabul etmekten uzak durmuştur. Çünkü sanat dallarına sorulan ve tutarlı bir şekilde alınan cevaplar retorik uğraşı için geçerli değildir. Retorik “*neşe ve zevk vermeye yarayan bir tür görenek*” olarak görmektedir. Gorgias metninde, retorik yerinin saptanması için meslekler üzerinden tartışma sürdürülür. Sokrates tarafından bazı eylemlerin ve mesleklerin zevk vermeye yönelik oldukları dile getirilir ve bu açıdan bakıldığında dalkavukluğun birer parçası oldukları iddia edilir. Çünkü bu şekildeki uğraşlar ve meslekler yaptıklarının ne olduğunu veya yararının neler olduğunu düşünmeksizin ruha ve bedene veya başka şeylere zevk vermenin peşindedir. Hedef alıcının eğlenmesi ve ya bu uğraştan zevk duyması tek amaçtır. Bu sebeple adeta bir dalkavukluk örneğidir. (Platon, Gorgias, 2020, s. 91) Bu “dalkavuk” benzetmesi Platon’un birden fazla metninde kullanılmaktadır.

Antik Yunan için çok önemli olduğunu belirttiğimiz dili güzel kullanma özelliği, karşıdaki kitlenin ne derece etkilendiği ve bu konuşma süreci içerisinde ne denli ikna olduğu ile ölçülürdü. Bütün bunlar ışığında, aslında retorik, nasıl konuşulması gerektiği ile ilgilense de temel sorununun “kendimi nasıl dinletirim?” olduğu açıkça görülecektir. Sorunun bu denli köklü incelenmesi bizi farklı bir yöntemle retorik ve sofist incelemeye itecektir. Konuşan merkezden çıkarak yerini dinleyenin fikir dünyasına, yaşam şartlarına, dinleyenin sorunlarına yani dinleyenin kendisine bırakacaktır. İşte bu sebeple sofist için beğenilmek daha doğrusu çoğunluk tarafından beğenilmek ve övülmek oldukça önemlidir. Bu arzunun ve gerekliliğin demokrasinin kanatları altında gerçekleşmesi de tesadüf eseri değildir.

Sofist metninde de yabancı ile Theaitetos arasında geçen diyalogda retorikle uğraşan kişi, avcılık sanatına atıf yaparak sofistin meselesini dalkavukluk olarak değerlendirilmiştir. Sofistin hangi sanata ait olduğuna dair sorgulama girişimi avcılık sanatında hemfikir olununcaya kadar bir sofist ve bir avcıyı aynı noktaya getirmiştir. Bu noktadan itibaren bu iki sanatın yolları ayrılmıştır. Çünkü yabancı bu noktadan sonra iki çeşit av olduğunu iddia eder. Birisi evcil hayvan avıdır diğeri ise vahşi hayvan avıdır. Bu ayırım neticesinde insan, evcil hayvan grubuna dahil edilir.

Evcil hayvan avcılığı da kendi arasında iki gruba ayrılır; birincisi, şiddete dayanan av ve ikincisi, mahkeme huzurunda ya da halk karşısındaki özel konuşmalar ile iknaya dayanan av. Bunlardan ikincisi sofistin uğraş alanına girmekte ve ikna yolu ile kazanç elde etmek amacı güderek bu işi yapmaktadır. *Sofist* metninde bu durum şu şekilde sonuca bağlanır: “çıkar avında, lütuflarla kendine kapıları açtırmak, yalnızca zevki kendine amaç edinmek, kendi geçiminden başka bir kazanç aramamak, sanırım, hepimizin dalkavukluk veya yaltaklık dediğimiz şeydir.” (Platon, *Sofist*, 2016, s. 29)

Platon, retorik, inandırma tekniğini uygulayanların gerçek bilgiye saygı duymaksızın, ikna yollarını aradıkları için, reddetmişti. Çünkü retorik, tekniklerle örülü (sıra dışı ve etkili) bir konuşmanın insanları doğru bir düşünceye olduğu kadar yanlış bir düşünceye de ikna etme becerisidir. Bu tarz yanlış düşüncelere dair kullanılan ikna sanatı sofist için zor bir konu olmayacaktır çünkü ona göre “herkese karşı ve herkesin aksine, kopya görüntü, simülasyon diye bir şeyin var olmadığını, çünkü hiçbir şekilde, hiçbir zaman, hiçbir yerde yanlış diye bir şeyin bulunmadığını savunuyordu.” (Platon, *Sofist*, 2016, s. 112)

Bu ikna becerisi, üstünlük kurmayı amaçlayan ve retorik kullanmayı iyi bilen sofist tarafından gerçekleştirilir. Kendi üstünlüğünü kurmak isterken, kitlenin hoşuna gitmek isteyen hatip/söylevci, iktidar arzusunun kölesidir ve tümüyle sahte değerler üzerinden işini görmektedir. (Ekinci, 2016, s. 161) Özellikle mahkemelerde yapılan konuşmalarda retorik, salt bir ikna yolu olarak kelimelerin estetize edilmesi ile oluşur.

Yurttaşların, bu konuşmalara karşı bakışını incelediğimizde, aslında dilin doğru kullanılmasından ziyade, etkili ve güzel kullanımının öne çıktığını vurgulamakta fayda vardır. Öyle ki dil de, hakikat yorumunda mutlak hakikatin uzağında konumlandırılmıştır. Yunanlılar mecliste güzel konuşan kişiyi övme eğilimi içerisinde olmuşlardır. Bu övgü “konuşmaya estetik bir görünüm katarak bakanların güzellik algısını yükseltmekten kaynaklanır. Yani konuşan kişi, haklı olduğu için değil, güzel bir görünüm altında güzel konuştuğu için övülür.” (Baştürk, 2019, s. 119)

Platon, retorik insanları yönlendirme sanatı olduğunu söylemektedir. Bu yönlendirme uğraşı özellikle kalabalık gruplar hedef alınarak gerçekleştirilmektedir. Çünkü kalabalık aynı zamanda, konu hakkında bilgi sahibi olmayan, fikir beyan etmeyen ve konuşmacıyı dinleyen olarak düşünülmektedir. *Gorgias* isimli diyalogda hatibin kendisini bir hekimden daha çok sağlıktan anladığını iddia edebileceği

düşüncesinin öne sürülmesi üzerine bu iddianın kalabalık önünde öne sürülebileceği dile getirilir. Sokrates, bu görüş karşısında “Kalabalık demekle bilgisizler demek istiyorsun herhalde; çünkü bilgili insanlar önünde, hatip kuşkusuz hekimden daha az ikna edici olacaktır.” (Platon, Gorgias, 2020, s. 21) demektedir. Bu sayede retorik bilgisi kalabalıklar önünde ikna edici ve yönlendirici özelliğe sahip olduğu dile getirilmektedir. Protagoras metninde kalabalık sıradan halk için şu cümleler kurulur: “Sıradan halk ise zaten neredeyse hiçbir şeyin farkında değildir ve bunların (sofistlerin) dediklerini tekrarlayıp dururlar.” (Platon, Protagoras, 2019, s. 63)

Bu noktada Platon, kendi düşünce dünyasında retorik yerini belli eden bir düşünceyi dile getirmektedir; bilgi her durumda bilgisizlikten daha üstünse ve sofist bilgisizlik üzerine bir düşünce güdüyorsa retorik sanatı ne türden bir sanat olabilir ki?

“Platon, Gorgias’a retorik amacını izah eder. Retorik kanaat teşekkülüne (iknaya) aracı olmalıdır; haklılık (meşru) yahut haksızlık (gayrimeşru) üzerine bilgi ve ders vermek onun işi değildir. Ayrıca mahkemelerde ve halka hitap esnasında meşru ve gayri meşru üzerine öğretmek de onun işi değildir; retorik vazifesi sadece kanaatleri aktarmaktır. Zaten çok kısa sürede bu kadar yekûnu öğretmesi de mümkün değildir. Bir meclis kurulacak olsa hatibin orada işlevi yoktur; gemi yapımı veya sur, liman yahut tersane inşası gibi bir işte de çalışamaz. Savaşta da fayda sağlamaz söz ustası.” (İnan, 2019, s. 23)

Retorik, sofistin, iyiyi kötü ve kötüyü iyi gösterebileceği gücüdür. Bu sahip olduklarını söyledikleri güç, doğru bilginin yanlış bilgi ile, bir iş için doğru kişinin yanlış kişi ile, doğru yönetimin yanlış ile karıştırılmasına sebep olabilecek boyuttadır. Bu durum Phaidros metninde eşek ve at örneği üzerinden açıklanmaya çalışılır:

“Sokrates: Seni düşmanlarına karşı savaşmak üzere bir at satın almaya ikna edersem ve ikimiz de atlarla ilgili hiçbir şey bilmezsek, ama ben senin hakkında ‘Phaidros evcil hayvanlar içinde en uzun kulaklı olanının at olduğuna inanıyor’ bilgisine sahipsem...

Phaidros: Çok gülünç olurdu Sokrates!

Sokrates: Henüz bitirmedim! Seni cidden ikna etmek üzere at adını verdiğim eşeğin methiyesini düzen bir söylev okusam, onun çok değerli bir hayvan olduğunu, ev işlerinde, sefere çıkıldığında, onun üstünde savaşıldığında çok yararlı olduğunu, mal taşımada ve başka bir çok işte kullanılabileceğini söylesem...

Phaidros: Bu daha da gülünç olurdu!” (Platon, Phaidros, 2020, s. 44)

Platon bu örneklendirmesi ile bir iş için daha yararsız olanı daha yararlı gösterilebileceğini ifade etmektedir.

Retorik ve güç ilişkisi, Platon'un, retoriğe dair kitaplarında tartışılmıştır. Çünkü retorik sanatının insanlar için yararlı olduğunu düşünenler, retoriğin insana ikna yeteneği ile beraber bir güç verdiğini iddia eder ve bu durumla övünerek retoriğin “iyi” olduğunu söylerler. Platon bu cümlelerin ardından meseleyi somutlaştırmak için tiranlık örneğini verir. Çünkü tiranlar da sözü edildiği gibi sözleri ile her şeyi yapma ve yaptırabilme iradesine sahiptirler. Sokrates, bu durumda şu ifadeleri kullanır.

“halkın agorada toplandığı bir sırada, koltuk altına bir kama saklayıp, sana şu sözleri söylüyorum: ‘Polos, bir tiraninkine eşit, müthiş bir güç elde ettim: Şu gördüğün insanlardan hangisinin ölmesini istersem, o, yargımı verdiğim an ölecek; hangisinin kafasını kırmak istersem, o kafa derhal kırılacak; hangisinin elbisesi yırtılacak dersem, o elbise yırtılacak. İşte şehirdeki gücüm böylesine büyük olacak.’ Sözlerime inanmadığını görüp de, sana kamamı göstersem, o zaman herhalde bana şöyle dersin: ‘Böyle olduktan sonra, herkes güçlü olur, herkes istediği evi ateşe verir, Atinalıların tersanelerini, kadirgalarını ve ister devler ister kişinin, bütün gemileri yakıp yıkabilir, Sokrates’ Öyleyse hoşla her gideni yapmak büyük bir güce sahip olmak sayılmaz değil mi?’ (Platon, Gorgias, 2020, s. 38)

Böylelikle güç ve retorik ilişkisinde retoriğin keyfi yönelimlere kayabileceği, güçlü görünmek pahasına adil olmayan keyfi uğraşlara bürünebileceği ifade edilir. Bu sebeple retorik, siyasal alanda tehlikeli ve kaçınılması gerektirir.

Gorgias metninde bir hatip, söyledikleri ile insanları, bir doktordan, daha iyi bir doktor olduğuna inandırabileceğini iddia eder. Yani bir retorik ustası eğitimini dahi almadığı bir alanda sadece retorik sanatını kullanarak o alanda “iyi” görünebileceğini, insanları bu duruma ikna edebileceğini ifade eder. Gerçeğin ve doksaların çarpıştığı nokta burada gizlidir. Platon, Gorgias adlı diyalogunda retoriği belirli bir konu olmadığı için bir sanat (tekhne) olarak görmez. Çünkü bir sanatın sanat olması için kendisine özel bir konuyu uğraş edinmesi ve bununla tanımlanması gerekir. Örneğin hekimlik sanatının konusu sağlık, kunduracılığın konusu kunduradır. (Platon, Gorgias, 2020)

Retorik sanatı sayesinde herhangi bir sanatta ustasından daha iyi olduğu ispatlanabilir (Platon, Gorgias, 2020, s. 22) çünkü ispat kelimelerle yapılan bir iştir ve Gorgias’a göre bu işi en iyi yapan kişi retorik ustalarıdır. Bu düşünceye yanıt olarak Sokrates, Gorgias’a “...bir retorik hocası olarak, okuluna gelene, bunların hiçbirini öğretmeden (bu da zaten senin işin değil) onu kalabalığın karşısına, bilmediği halde her şeyi bilirmiş gibi, dürüst olmadığı halde dürüstmüş gibi çıkacak biçimde yetiştirebilir misin?” (Platon, Gorgias, 2020, s. 22)

Platon'un tavrı bu yanılsamalaradır. Gorgias metninde bu durum bir retorik ustasının, sözleri ile bir doktordan daha iyi bir doktor olduğu insanlara ispatlayabileceği iddiası ile karşımıza çıkar ve bu Platon'un, devlet anlayışında tehlikeli gördüğü yerdir. Çünkü tıp sanatı ile konuşma sanatının karıştırılması, bir filozof ve bir retorun karıştırılması ihtimalini beraberinde getirmektedir.

Platon'un retoriğe karşı geliştirdiği siyasal tavrı burada karşımıza çıkmakta ve retorik konusunun neden siyasal bir mesele olarak değerlendirildiğinin cevabı önümüze serilmektedir. Çünkü, retorik anlayışı, Platon'un devleti kim yönetmeli? sorusuna verdiği “filozof”, cevabını tehlikeye düşürür. Çünkü bir sofist, retorik sanatı ile kendisini filozof gibi göstererek devleti yönetmeye soyunacaktır. Bilmediği yönetim bilgisini bildiğini iddia edip insanları bu noktada ikna etmeye ve inandırmaya çalışacaktır. Bu noktada, Platon'un “*erdem üzerine kurulmuş*” siyaset felsefesi işlerliğini kaybedecektir.

Platon'a göre demokrasilerde “Kendinize halkın dostu dedirtmek yeter; bütün şerefler kazanılır bununla.” (Platon, Devlet, 2019, s. 286) Platon bu sözü ile, demokrasi ile yönetilen toplumlarda ‘söz’ ün gücüne de vurgu yapar. Kendinde bulunulması istenen vasfın, sözler aracılığı ile, kendisinde olmasa bile, sanki o vasfa sahipmiş gibi bilinmek demokrasilerde zor değildir. Ayrıca Platon, demokrasinin bir sonucu olarak sözün gücünü kullanan demagoglar türediğini söyler. (Ağaoğulları, 2013, s. 228)

Ayrıca Antik Yunan'da polis yaşamı dikkate alındığında, özellikle demokrasinin hüküm sürdüğü süreler içerisinde, ikna edebilme yeteneğinin öneminin artması ve retoriğin daha fazla rağbet görmesi olağan bir durumdur. Demokrasi demagogların doğumuna ve gelişmesine fırsat sağlayarak Platon'un ideal devleti

düzeninden uzaklaşılmasına neden olmuştur. Platon’a göre “demokrasinin en belirgin kötülüklerinden biri siyasal yapıya ilişkin olanıdır. Demokrasilerde yurttaşlar yetenekli olup olmadıklarına, politika sanatını bilip bilmediklerine bakılmaksızın seçimle ve çoğu kez kurayla devletin başına getirilirler.” (Ağaoğulları, 2013, s. 226)

Platon *Devlet* kitabında, demokrasinin, fakirlerin düşmanlarını yenmesi ile kurulduğunu, zenginlerin bir kısmının öldürülüp bir kısmının sürüldükten sonra kurulan eşitlikçi düzenin herkese güzel görüldüğünü ifade eder. Atina’nın en seçkin ailelerinde birine mensup (Arslan A. , 2021, s. 175)Platon’a göre bu düzen göze hoş gelen bir aldatmacadır. Çünkü Platon, bütün siyasi düşüncesini, insanların birbirleri arasındaki biyolojik ve manevi “eşitsizliği” üzerinden kurgulamıştır. Platon’a göre doğa, her bir insana daha doğrusu insanın içyapısına farklı özellikler ve nitelikler vermiştir. Platon’un bu düşüncesi *Devlet* metninde yoğun bir şekilde işlenir.

Platon, insanların içerisinde farklı cevherler olduğunu madenler benzetmesi ile açıklar. Bir toplumu oluşturan insanların özünde altın, demir veya tunç olabileceğini ve bu cevherlerden birinin veya katışık halinin bulunmasına göre o insanın yapabileceği işlerin belirlenebileceğini söyler. Örneğin içerisinde altın cevheri bulunan bir kimse bir liderdir ve yöneticilik görevleri seçilecek olan kişidir. (Platon, *Devlet*, 2019, s. 111) İçerisinde farklı bir cevher taşıyan kişi elbette ki altın cevheri bulunduran kişiden farklıdır ve bu eşitsizlik Platon’un devlet düzeninde “düzen” dir.

Platon’un, halkın gözünü boyamakla suçladığı demokrasi aynı zamanda hocası Sokrates’in idamına karar veren sistemdir. Bu sebeple hocasının ölümünden sorumlu tuttuğu sistemi, toplumsal düzeni bozan bir “özgürlük aşkı” olduğunu söyler. Platon’a göre, demokrasilerde her fikrin kabul görebilmesi ihtimalinin olması ve bunun olağan karşılanması en büyük düzensizlikleri beraberinde getirebilmektedir. Platon, bu durumu *Devlet* metninin sekizinci kitabında şu şekilde açıklar: “Bu düzen görünüşte düzenlerin en güzelidir. (...) Çünkü, özgürlük olduğu için bütün düzenler vardır orada, o kadar ki, bizim gibi devlet kurmak isteyenler, bir demokrasi devletine gidip diledikleri düzeni seçebilirler. Bir düzen panayırıdır demokrasi, beğen beğendiğini al.” (Platon, *Devlet*, 2019, s. 285) Bu çarpık yaklaşım ve düzensizlik Platon’a göre çöküşü beraberinde getirmiştir.

Siyasal düşünce veya siyasal süreçler hakkında bu denli derin düşünceleri olan Platon, döneminde siyasal alandan uzak durmaya çalışsa da öne sürdüğü düşünceler

çoğu zaman onu siyasetin içerisine girmeye zorlamıştır. Platon Peloponnes Savaşı'ndan sonra kurulan Otuzlar Hükümeti döneminde devlet işleri ile ilgilenmeye karar vermiş fakat Platon bir süre sonra yapılan işlerin yine demokrasi çarkı içerisinde doğru bir siyasetin yapılamayacağına karar vererek bu sistemin de bir öncekini arattığını görmüştür. (Arslan A. , 2021, s. 178) Çöküş bu haliyle hızlıca devam etmektedir.

Platon'un, Atina'da yaşanan çöküşün tek sebebini siyasi görmediği, arkasında fikri ve toplumsal bazı temeller olduğu görülmektedir. Ona göre bu çöküş sofistlerin öğretileri ve retorik yolu ile ikna düşüncesini yayarak kaotik bir ortam oluşmasına sebep olmalarıydı. Guthrie *Yunan Felsefe Tarihi* kitabında bu duruma dikkat çekerek özellikle Platon'un Perikles'i odak noktasına alarak “güçleriyle sağlıklı bir rejim tahsis etmek yerine, Atina'yı aşırılıklarla hasta etmiş ve güçsüzleştirmişlerdir.” Sözleri ile siyasi sorumluluğun retorlar ve sofistler tarafından yerinde ve adilce kullanılmadığından bahseder. (Guthrie W. , 2017, s. 285)

Hatip ve retorik için değinilen diğer bir önemli mesele Platon'un “denge ve ölçülülük” kavramları çelişen bir durumdur. Platon kurguladığı devlet düzeninde yöneticilerin ve halkın davranışlarında denge ve ölçü içerisinde olmasını ister böylelikle ideal bir toplum ortaya çıkar. Platon'a göre ruhtaki denge de bir yasadır. “Her şeyin erdemi, bir düzen içinde yatmaktadır.” (Platon, Gorgias, 2020, s. 99) Fakat retorik, yapısı itibari ile bu görüşün karşısında yer alır, hedef kitlesi aşırılığa yatkın kesimdir ve duygulara hitap ederek ruhsal bir yoğunluk yaşanmasını sağlayarak inandırmak ister.

Gorgias metni, erdemli siyasetin, adil bir yönetimin nasıl olmasını gerektiğine atıf yapan ve retorikten ve retoriği savunan düşüncelerden uzaklaşmayı isteyen davetkâr cümlelerle son bulur;

“Demek ki, karşımıza çıkan ve yaşarken de ölürken de izlenmesi gereken en iyi yolun doğruluk ve öteki erdemler olduğunu söyleyen gerçeği bir kılavuz olarak benimsemeliyiz. Seni baştan çıkararak ve benim de uymamı istediğin o değersiz öğretiyi bir yana atıp işte bu yolu tutalım ve başkalarına da bu yolu izlemeye çağıralım Kallikles!” (Platon, Gorgias, 2020, s. 129)

2.3. Platon'da Diyalektik Yöntem ve Monolog Retorik Ayrımı

Retorik, monolog bir konuşmaya ya da kalabalık tarafından gelen kısa soru biçimine dayandığı için de eleştiri konusudur. Bu yöntem kalabalıklar karşısında konuşan tek kişi olarak hatibi gerçekte olduğundan çok daha farklı bir yerde göstermektedir. Sofistlerin bu yöntemi hakikatin, karşılıklı tartışma yolu ile bulunduğu diyalog yönteminin tam karşısında yer almakta ve bu yöntem Platon'a göre yurttaş ve düşünceleri pasifize etmektedir.

Platon, '*sofistçe söylev*'in karşısına '*Sokratesçi diyalog yöntemi*'ni yerleştirir. "Sokratesçi diyalog yöntemi, Sofistin kullandığı tek kişilik konuşmasının (monolog), söylev vermesinin (hitabet) tersine, Sokrates'in karşısına aldığı biriyle konuşmasına, iki kişinin birbiri ile konuşmasına (diyalog) dayanmaktadır." (Arslan A. , 2021, s. 218) Bu yöntem konuşan ve dinleyen arasındaki karşılıklı iletişim ile gerçekleştirilir. Daha az kişinin katılımı gerçekleşir herkesin fikir beyan etmesi ve tartışmaya dâhil olması istenmektedir. Bu yöntem *bir diyalektik* yöntemidir. Diyalektiğin cümle örgüsünde belirli bir tutarlılık beklenirken retorik cümle örgüsünde tutarlıktan ziyade hitap edilen dinleyici kitlesinin ikna edilmesine yönelik özellikler beklenir.

"Platon "insanlara gerçeğin bilgisini vermek yerine onları boş sözlerle doğru gibi görünen şeylere inandırmak" biçiminde tanımladığı retorik karşına, "gerçeği bulma yöntemi" olarak geliştirdiği diyalektik (felsefe temelli retorik) yöntemiyle sofistlerin retorik anlayışını bir yana atarak akıl yürütmenin yollarını öğretmeye çalışmış; böylece retorlar ile felsefeciler arasında bir çatışmayı başlatmıştır." (Ünlü, 2014 Cumhurbaşkanlığı Seçiminde Retoriksel Stratejiler, 2016, s. 16)

Bu tartışmalar içerisinde Platon filozoflar için gidilecek yolun demogoji yolundan ayrılan ve doğruyu araştırmak anlamına gelen diyalektik yöntem olduğunu belirtmiştir. Platon, "haklı çıkma çıkarının yönlendirdiği iknayı hedefleyen tek kişilik, ezici, kesintisiz, destansı anlatı tarzında dil kullanımı türü diyebileceğimiz eristik, monolog ya da söylev arasındaki farkı" (Bal, 2020, s. 69) her daim dile getirmeye çalışmıştır.

Diyalektik metodunda kullanılan ifadeler ve terimler uzmanlık ve belli bir bilgi birikimi isteyen bireylerce kullanılıp anlaşılmasının yanı sıra retorikte hitap edilen

kitlenin etkilenmesi öncelenir. Dil daha sadedir ve kitlenin beğeneceği tarzda cümleler oluşturulur.

Gorgias metninde, Gorgias tarafından retorikğin öğrenilmesinin, diğer sanatların öğrenilmesi ihtiyacını ortadan kaldırdığı da savunulmaktadır. Gorgias isimli metinde Gorgias bu durumu şu şekilde ifade eder ; “Retorikten başka bir sanat öğrenmeden, bütün öteki sanatların ustalarıyla baş edebilmek büyük kolaylık değil mi Sokrates?” (Platon, *Gorgias*, 2020, s. 22) Bu cümle ile Gorgias aslında retorik uğraşının belirli bir konusu ve ilgi alanı olmadığını her konu hakkında ileri sürülebileceğini söyler. Bu mesele aynı zamanda sofistin her konuda bilgi sahibi olduğunu iddia etme yoludur. *Sofist* metninde, sofistin bilgisine veya bir insanın bilgisine dair şu cümleler kurulur.

“Yabancı: Sanatların tümü ve tek tek her biri üzerinde tartışmaya gelince, her sanatın uygulayıcısına karşı, onun kendi uzmanlık konusu hakkında ileri sürecekt kanıtlar, diyebilirim ki herkesin malumudur. Çünkü öğrenmek isteyen herkes, yazıya dökülmüş olan bu kanıtları kendi gözleri ile okuyabilir.

Theaitetos: Sanırım, Protogaras’ın beden eğitimi ve başka sanatlar üzerine yazdıklarından söz etmek istiyorsun.

Yabancı: Ve daha birçoklarından, sevgili dostum. Fakat öyle görünüyor ki, bu tartışma sanatının özelliği –esas itibarıyla- hangi konuda olursa olsun, her zaman konuşmaya hazır bir mizaca sahip olmak değil midir?

Theaitetos: Görünüşe bakılırsa, hemen hemen hiçbir konu onun elinden kaçmıyor.

Yabancı: Lakin genç dostum, tanrılar aşkına söyle, sen bunun olabileceğine inanıyor musun? Kim bilir, belki siz gençler bunu daha derin bir görüşle görmektesiniz, biz sığ görüşlülere oranlar.

Theaitetos: Ne demek bu şimdi? Tam olarak düşündüğün ne? (...)

Yabancı: Bir insanın her şeyi bilmesinin mümkün olup olmadığını soruyorum.” (Platon, *Sofist*, 2016, s. 48)

Bu noktada Sokrates’in can alıcı bir sorusu akıllara gelir. “(retorik) hakkında konuşmayı öğrettiği şeyler hakkında düşünmeyi de öğretir, değil mi?” (Platon, *Gorgias*, 2020, s. 8) Gorgias bu soruya “Elbette” cevabını verse de kendisi ile çelişmektedir. Çünkü aslında uzmanlığını bilmediği bir alanda konuştuğunu ve konuşabileceğini söyleyen kendisidir. Dolayısı ile uzmanlığı bilmediği fakat üzerine konuştuğu sanatlar hakkında insanların düşünmesini sağlayamayacaktır.

Platon, *Sofist* metninde yabancı ve Theaitetos'un tartışması içerisinde diyalektiğin ne olduğuna dair tanımlama yapmaya çalışmıştır. *Sofist* metninde kullanılan ilişkilendirme, parçalama yöntemi ile diyalektik yöntem hem tanımlanmış hem de *Sofist* metni üzerinde uygulanmıştır.

“Yabancı: Öyleyse devam! Kavramlar (cinsler, türler) de birbirleriyle birleşmeleri bakımından aynı durumda olduğundan burada da kesinlikle belirli bir bilime gerek vardır. Hangi kavramların birbiriyle uyuştukları, hangilerinin birbirlerini dışladıkları sorusu üzerine doğru bilgi vermek istendiğinde, yargılar, bu bilime dayanılarak, olası kavram (tür) bağıntıları bakımından inceden inceye araştırılır, değil mi? Belirli temel kavramların tüm kavram alanını kuşatıp kuşatmadığı, yani hepsiyle bağıntıya girmeye yetili olup olmadığı biçimindeki soru için de aynı şeyi yapmak gerekmez mi? Öte yandan dışlamalara (ayrılmalara) gelince; acaba burada, kavram alanının bütününde başka ayrılma nedenleri mi var?

Theaitetos: Bu amaçlar için herhangi bir bilime değil, belki de en önemli bir bilime gerek vardır. Yabancı: Öyleyse ey Theaitetos, bu bilime hangi adı vereceğiz? Yoksa biz Zeus'un yardımıyla, bilmeden, yalnızca salt gerçek karşısında heyecanlanan özgür insanların bilimiyle mi karşı karşıya geldik; sofist ararken, ondan önce filozofu mu bulduk?

Theaitetos: Ne demek istiyorsun?

Yabancı: Kavramları (türleri) doğru bir biçimde ayırmayı; ne bir ve aynı kavrama aynı anlamları ne de ayrı kavramlara aynı anlamı vermemeyi diyalektik bilimin ödevi olarak açıklamayacak mıyız?

Theaitetos: Evet, bunu diyeceğiz.” (Platon, *Sofist*, 2016, s. 90)

Platon'un diyalektik yöntemi de bu noktada retoriği deşifre etmek için kullanılmıştır. Retorik kavramının, ne olduğu, ne işe yaradığı, ürününün neler olduğu gibi sorularla çözümlenmeye ve altında yatan siyasi tehlike gösterilmeye çalışılmıştır.

Platon'un, retoriğin karşısında diyalektiği onun benzeri olarak yerleştirdiği, şu analojisi ile daha açık hale gelir: “İdmana göre süs ne ise tıbbaya göre de aşçılık odur yahut da idmana göre süs ne ise, yasalara göre de bilgicilik; tıbbaya göre aşçılık ne ise, doğru söylemeye göre de retorik odur”. (Fırıncı, 2011, s. 36) Bir bakıma Sofistler' in nezdinde “her şey” olan retorik, Platon'da ise “hiç” olandır.

“Diyalektik’ ile ‘retorik’ kavramlarının karşıt anlamlılığı, en temelde bilgisel temellerine bakılarak saptanır. Retorik daha çok inançla (pistis) ilgilirken, diyalektik

ise doğru bilgi (episteme) ile olanaklı olur. Bir de kimi diyaloglarda (Phaidros, Devlet vb.) “doğru sanı”ya dayalı olarak yapılan retorikten, ya da retorığın bir kullanımı olarak karşımıza çıkan şiirden söz açılır. Fakat bu türden bir retorik kullanımı, daha çok, siyaset ve eğitim konularıyla ilgisinde ele alınır ve değerlendirilir.” (Fırıncı, 2011, s. 45)

2.4. Platon’da Erdemler Üzerinden Sofistin Yeri

Sofistlerin siyaset felsefesinin alanı içerisine girmesine neden olan temel etkeni ‘yanıltma amaçlı akıl yürütme yöntemi’ nde arayabiliriz. Çünkü sofistlerden ders almak amacı ile talepte bulunan genellikle iki grup bulunmaktaydı. Bunlardan bir tanesi zengin olan ailelerin, politika ile ilgilenen ve politikada etkin rol almak isteyen çocuklarıydı. (Cevizci, 2021, s. 65) Bu sebeple sofist öğreti siyasal alanın bilgisine bütünü ile hâkimiyet sağlayarak bunu kendi amaçları doğrultusunda kullanmak isteyen kişilere para karşılığında öğretirdi.

Ayrıca sofistler bir kentte en uygun yasaların nasıl düzenleneceği, bir toplum için en doğru politikanın neler olacağı gibi birebir siyaset başlığı altında incelenen sorulara da cevap verebileceğini iddia etmesi, siyasal alanın problemi haline gelmesine sebep olmuştur. Yani bir sofist siyasal olanın bilgisini elde etmesi ve bunu öğretebilecek olması dolayısıyla bu uğraşı icra eder. Bu sebeple siyasal olana dair tartışmaların içerisinde yerini almaktadır

Platon, gerçekliği taklit ederek bir yanılsama oluşturan kişiler olarak gördüğü herkesi eleştirmektedir. *Devlet* kitabının üçüncü bölümünde, şairlere ve taklitçiliklerine eleştiriler getirerek devlet yapılanmasında neden şairlerin ve taklitçilerin olmaması gerektiğini Adeimantos ile tartışır. Devlet kitabının üçüncü bölümünde bir şeyin aktarımı noktasında bir ayrıma gidilir. Birinci ayrım bir olayın ve ya durumun olduğu gibi aktarılması ya da anlatılan şeyin yerine geçerek durumun ve olayın taklit ile aktarılması... Platon bu durumu şu şekilde açıklar:“(…)Ama şair bu sözleri söylerken, kendisi değil, bir başkasıymış gibi davranırsa, nedir o zaman yaptığı şey? Bir başkasının yerine geçmek, sözünü bir başkasının kişiliğine, elinden geldiği kadar uydurmak değil mi?(…)” (Platon, Devlet, 2019, s. 83)

Şiir sanatında olduğu gibi söylemde bir yanılsama ve yansıma vardır, hakikat olduğu iddiasında olan kelimeler aslında hakikatin birer yansıması veya kopyasıdır.

Bu kopya gerçeğin kendisi olamayacak kadar hakikatin karşısındadır ve diyalektiğe aykırıdır

Döneminin liberalleri olarak anılan sofistler için temel gaye her türlü düşüncenin savunulabileceği ve değer görebileceği algısıydı. Bu sebeple önemli olan söylenen değil bunu nasıl söylediğindir diyerek Platon'un "nasıl konuştuğunuz değil neyi konuştuğunuzdur." söyleminin tam da karşısında konumlanmışlardır. Buradan hareketle bir sofist ne yapar sorusuna Platon'un verdiği cevap taklidin bir parçası olduğudur. Platon *Phaidros* isimli kitabında şöyle bir konuşma geçer:

"Phaidros – Azizim Sokrates, bu konuda benim duyduğum şudur: Yetişmekte olan hatibin gerçekten neyin doğru olduğunu değil, oy kullanacak kalabalıklara "doğru gibi görünen" şeyi bilmesi gereklidir [...] zira ikna, doğruluktan/hakikatten değil, "doğruya benzer" olan şeyden neş'et eder" (260 a). (Platon, *Phaidros*, 2020, s. 43)

Sofistler, *Devlet* metninde de açıkça eleştiri konusu yapılmaktadır. Metinde sofist, perdeler arkasına saklanan, sözlerin gücü ile insanları yanılmaya çalışan "dalkavuk" kişiler olarak bahsedilmektedir. Devlet metninin altıncı kitabında, Sofist ile alakalı şu cümleler kurulur: "Halkın sofist dediği, parayla tutulup gene halka karşı konuştuğu bu adamların öğrettiği, bilim dediği, halkın kendi toplantılarında söyleye geldiği beylik inanışlardan başka bir şey değildir." (Platon, *Devlet*, 2019, s. 204)

Platon, sofistlerin topluluk önünde kendinden emin, yönlendirme odaklı tavırlarını "hayvan terbiyeciliği" ne benzetir. Sofistler bir olayın nasıl değerlendirileceği, nasıl tepki verileceği, nasıl yorumlanacağı gibi meseleleri insanlara adeta tek doğruymuşçasına sunmaktadırlar. Platon, *Devlet* metninde, sofist için şöyle bir cümle kurar:

"Bir adam düşün, güçlü kuvvetli bir hayvan bakacak. Hayvanın içgüdülerini, isteklerini inceden inceye gözetledikten sonra ona nasıl yaklaşacağını, neresinden tutacağını, ne zaman niçin daha uysal, daha sert olduğunu, ne zaman şöyle ne zaman böyle bağırdığını, hangi seste yatışıp hangi seste kızdığını iyice öğretiyor." (Platon, *Devlet*, 2019, s. 204)

Protogaras metninde “s sofist nedir?” sorusunu Platon, Sokrates ile Hippokrates arasında geçen diyalog sırasında ortaya atar. (Diyalog Hippokrates’in Protogoras’a giderek, ondan ne öğrenebileceğini sorgulamasıyla başlar.) “

“Peki...Şimdi, seninle ben, Protogoras’a gidip seni yetiştirmesi için para vermeye hazırız. Bu işe bu kadar hevesli olduğumuzu gören biri, Sokrates, Hippokrates söyleyin bakayım, Protogoras’a neden para teklif edeceksiniz? Diye sorsa ne cevap veririz? Protogoras’a ne denir? Protogoras’a verilen ad? Sofist ... Demek bu parayı sofist olduğu için vereceğiz ona? Evet. Peki, ya sen? Protogoras’ın evine giderek sen ne olmak istiyorsun? Diye sorsalardı... Sofist olmak istediğim için... Yunanlıların karşısına bir sofist olarak çıkmaya utanmayacak mısın? Doğru konuşmak gerekirse utanırım Sokrates...” (Platon, Protogoras, 2019, s. 54)

Sofistlerin içinde olduğu davalar jürinin ikna edilmesine dayanan davalardı. Doğal olarak sofistlere başvuran kişiler, doğru olanın ne olduğunu öğrenmekten ziyade haklı görünerek jüriyi ikna etmek ister. “Sofist anlayış, ahlak alanında da göreliliği gerektirir. Eğer bir tek doğruluk kanıtlanamayacaksa, insanlar doğruluk konusunda ancak “ikna” edilebilir ki, bu düşünce sofistlerin felsefeden ikna sanatına yönelmelerinin temelini oluşturur.” (Çataloluk, Platon’un Gorgias Diyalogunda Hukuk ve Retorik, 2008, s. 25) Tam da bu sebepten dolayı tartışma bir münakaşa olayından farklı olarak hile ve kurnazlık yarışına dönüşmüştür. (Gilje, 2006, s. 54) Platon bu diyalog vasıtası ile sofistlik işinin, Antik Yunan için utanılacak bir iş olduğunu ve bu işe ilgi duyan insanların dahi bu bilgiye sahip olduğunu ortaya dökmek ister.

Platon retoriğın, olumsuz sonuçlar doğurabilme özelliğine her zaman karşı çıkmış ve retorik tekniklerini kullanıp insanların zihnine yanlış düşünceleri zerk ettiklerini düşündüğü Sofistleri eleştiri yağmuruna tutmuştur. “Platon *Devlet* diyalogunun bilhassa VI. kitabında sofistlere bir deyimle ateş püskürür. Ona göre Sofistler, filozof yaratılışlı gençleri bile sözde bilgileriyle baştan çıkarmakta ve kötü yetişmelerine neden olmaktadır.” (Altınörs, 2011, s. 85) Çünkü sofistler hakiki bilgi anlayışı yerine herkesin öznel fikirlerinin yer aldığı göreceli bilgiyi desteklemişlerdir. Böylelikle birbirinden farklı ve birbirlerine karşı daima doğru olma durumunu koruyan fikirler, çıkarlar, akımlar türemiştir. Bu fikirlerin meşruluğu ortamında düzen bozularak düşünceleri taze ve değişken olan gençleri doğru bilgiye ulaşma

yöntemlerinden ayırmışlardır. *Diyaloglar* metninde bu durum şu şekilde ifade edilmiştir.

“Nesnelerin gerçekliğini henüz tümüyle bilmeyen gençlerin kulaklarına sözler doldurarak. Sözcüklerden yapılmış mümkün olan tüm resimleri ortaya koyarak onları aldatan, söylenenlerin sanki gerçekmiş gibi ve konuşanın sanki her durumda her şeyi bilen biriymiş gibi görüntüsünü veren bir sanatın var olduğunu beklememiz gerekmez mi?” (Platon, *Diyaloglar*, 2021, s. 579)

Platon, *Sofist* metninde sofistlerin, her şeyi bildikleri iddiasını eleştirmektedir. Sofistlerin kullandıkları tartışma sanatında her daim kelimeleri ile hazır oldukları iddiası tartışması “Bir insanın her şeyi bilebilmesi mümkün müdür?” sorusunun sorulmasına ihtiyaç doğurmuştur. Böylelikle Platon aslında sofistin her şeyin bilgisine sahip olmadığı sahip olduğunu iddia ettikleri evrensel bilgisinin sözler kullanılarak sadece birer kopyasını oluşturduklarını dile getirmiştir. (Platon, *Sofist*, 2016, s. 48) Bu kopya, *bilinemezci bir felsefe* içerisinde gerçeği ile ayırt edilemeyecek kadar usta bir şekilde gizlenmiştir. Kavramların temeline ineksizin yapılan tartışmalar gerçek bilgiye ulaşma amacı taşımamaktadır. Temel amaç, kitleye uygun bir şekilde kelimelerin ve olayların anlamlandırarak konuşmacının amacına hizmet eden sonucun çıkarılmasıdır.

Ayrıca Gorgias metninde retorik ustalarının her şeyi bilme iddialarından dolayı kibirli oluşundan da bahsedilir. Özellikle retoriğin mahkemelerde yarar sağladığı konusu üzerine tartışılırken Platon yüzme sanatında bahsederek örnek vermeye başlar. Yüzme sanatı yüzmeyi gerektiren durumlardan tıpkı mahkemelerde insanların hayatlarını kurtardığını iddia edenler gibi boğulma durumunda olanları boğulma tehlikesinden kurtarırlar. Fakat hatip gibi övünerek bu işi yapmazlar ya da bir kaptan kişileri ya da eşyaları güvenli bir şekilde karaya çıkardıktan sonra, gemisinin yanında çekinerek durur, böbürlenmez, bir hatibin beklentisi içerisine girmez. (Platon, *Gorgias*, 2020, s. 106)

Sofist, ikna etmede sadece önermelere ya da kanıtlara dayanmaz. Aynı zamanda bunların bir bütün olarak inandırıcılığını ve dinleyicinin üzerinde ruhsal heyecanlar yaratıp yaratmayacağını da göz önünde bulundurur. Bu da demektir ki, örneğin toplum için önemli olduğu bilinen erdem düşüncesi ve erdemli olmanın önemi,

hitap edilen kitlede bir etki uyandırmıyorsa erdem konusundan bahsedilmez ve bu konu gündeme getirilmez.

Aynı zamanda “Sofizm, tümüyle konuşma tekniği üzerine kuruludur. Sofistlere göre, bilgilerin en üstünü olan retorik sayesinde her kişi, karşısındakini ikna ederek haklı olduğunu gösterebilir. ‘Hiçbir zaman söz yokluğu çekmediğini’ belirten Leotinoilu Gorgias, iyi bir retorikçinin ikna gücünü kullanarak her şeyi elde edebileceğini ileri sürmüştür.” (Ağaoğulları, 2013, s. 85) Retorik tam da bu sebeple hem Sokrates hem de öğrencisi Platon tarafından aşağılanmıştır. Bu düşünce toplum için zararlı olan şeylerin retorik yoluyla yararlı gösterilebileceği tehlikesini bünyesinde barındırmaktadır. İkna yolu ile elde edilen inancın da bilgi karşında durup doğru bilgiye zarar verebileceği *Gorgias* metninde şu şekilde dile getirilir:

“Sokrates- Bilmek ile inanmak, bilim ile inanç sana göre aynı mı, yoksa farklı şeyler mi?

Gorgias- Bence farklı şeyler Sokrates.

Sokrates- Böyle düşünmekte haklısın Gorgias. Bunu kanıtlayabilirim de. Sözgelimi sana, ‘Bir yanlış, bir de doğru inanç var mıdır Gorgias?’ diye sorsalar, sanırım ki evet diye yanıt verirsin.

Gorgias- Evet.

Sokrates- Peki ama bir yanlış bir de doğru doğru bilim var mıdır?

Gorgias- Yoktur Tabii.

Sokrates- Demek ki, Bilmek ve inanmak aynı şey değil.

Gorgias- Doğru.

Sokrates- Bununla birlikte, inananlar da bilenler kadar ikna olmuşlardır.” (Platon, *Gorgias*, 2020, s. 15)

Sofistlerin, hakikate bakışı ve öznelliğe verdiği değer Platon için mutlak eleştiri konusu olmuştur. Çünkü “Sofizm, bilginin değil, bilgiye ulaşmada öznelliğin yegane referans noktası olarak belirlenmesi düşüncesine yaslanır.” (Baştürk, 2019, s. 115) Platon ve sofistleri karşı karşıya getiren nokta tam da burada karşımıza çıkmaktadır. Sofistler hakikatin karşısına değişken ve öznelliğe dayalı bilgiyi koyarlar ve bir anlamda hakikat dediğimiz şey herkesin üzerinde uzlaştığı veya ikna edildiği şeydir demektedirler. Her türlü konu, herkesçe ve her yönde kullanılabilir. İşte Platon için tehlikeli görülen nokta bu düşüncede kendini daha net göstermektedir.

Platon'un sofistlere karşı bu tutumu günümüzde demokrasiye yapılan eleştirilerin temelini oluşturmaktadır. Platon, demokrasiyi ve hocası Sokrates'in ölümünden sorumlu tuttuğu sofistleri birçok konuda suçlamıştır. Bunlardan biri, sofistlerin değer sisteminin olmaması ve her türlü düşünceyi savunabilmeleridir. Mutlak doğrunun yokluğu Platon düşüncesince kabul edilemez ve erdemsizlik olarak değerlendirilmektedir. Sofistlerin retoriğe bakışı karşında Platon, retoriğin baskın olduğu demokrasi anlayışına da mesafeli durmaktadır.

“Platon'un okuyucularına sunduğu şey paradoks ya da karşıt eğilimlerin uzlaşısıdır: bir tarafta bilgideki yanılmaz kesinliğe duyulan en büyük muhtemel ihtiyaç (mutlak doğruluk düşüncesini insan zihnine belki de boş yere sabitleyen Platon'dur), diğer tarafta ise en yüksek muhtemel saygısızlık ya da olumsuzluk (ki aslında bu yöntemle bahsi geçen şeylerin elde edileceğini savunmaktadır.)” (Peters, 2011, s. 158)

Sofistler, özellikle Atinalılar tarafından davalarda kendilerini savunabilmeleri adına ücretli öğretmenler olarak başvuru ve eğitim veren kişilerdi. Platon Devlet adlı kitabında doğrunun arayışında başkalarına başvurmanın çirkinliğini şu şekilde açıklar: “İnsanın doğruyla eğriyi kendi kendine aramayıp, hakeme, yargıca başvurusu, adaleti başkalarından beklemesi çirkin bir şey değil midir?” (Platon, Devlet, 2019, s. 99) Ayrıca birçok düşünür tarafından retoriğin bir sanat olarak kabul edilmesine de karşılardır. Platon, Gorgias adlı kitabında Polos'un retoriğin ne tür bir sanat olduğu sorusu üzerine, Polos ve Gorgias'a Sokrates üzerinden şu şekilde yanıt verir: “Doğrusunu söylemek gerekirse retoriği bir sanat olarak kabul etmiyorum Polos. (...) bence retorik, sanatla hiçbir ilişkisi olmayan, ama keskin görüş, yiğitlik, insanlarla konuşup anlaşabilmek için üstün yetenek isteyen bir iştir. Ben bu işin özünü dalkavukluk diye adlandırıyorum.” (Platon, Gorgias, 2020, s. 27)

Platon'un ücretli öğreticilik noktasında dikkat çektiği husus, bu eğitimin zihinsel olgunluğa ulaşmamış gençleri hedef almasıdır. (Platon, Sofist, 2016, s. 28) Ayrıca bu eğitimlerin ücretli bir şekilde verilmeye devam etmesi retoriğin bir meslek olarak kabul edilmesine olanak sağlamıştır.

Platon pek çok kitabında Sofistler tarafından ücretli bir şekilde eğitim verilmesini şiddetle bir şekilde eleştirilmiştir. Sofistler, bütün insanların öğrenebileceğini ve güzel konuşabileceğini iddia ederken bu eğitimleri ücretli olarak

vermeleri sadece zengin insanların talep edebilmesi açısından eleştireldir. Bu yönü ile *Sofist* metninde sofist şu şekilde tanımlanır:

“Öyle görünüyor ki Theaitetos, (...) özel kişi avcılığında, para karşılığında yapılan bir takastan başka bir şey olmayan ve ders verme kisvesi altında yapılan menfaat avcılığında, zengin ve soylu gençleri hedef olan avcılığa verilmesi gereken ad, şu yürüttüğümüz muhakemenin bizi vardırmış olduğu gibi ‘sofistlik’tir.” (Platon, *Sofist*, 2016, s. 30)

Platon, retorların bu ücretli öğretmenlik işlerine karşı etik bir eleştiri de bulunmaktadır. Retorik ustaları, kendilerinden erdem ustası olarak bahsetmekte fakat

“çömezlerini kendilerine karşı haksız davranmakla, ücretlerini vermemekle ve öğrettikleri bilgilerin karşılığında hiçbir minnet duymamakla suçlarlar. Oysa bundan saçma bir şey olabilir mi? İçlerindeki haksızlık duygusunu yok ederek yerine doğruluğu koymuş bir üstadın sayesinde iyi ve dürüst olmuş insanlar nasıl olur da yitirdikleri şeyler yüzünden ona haksızlık edebilirler!” (Platon, *Gorgias*, 2020, s. 118)

Platon, sofistlerin ücret karşılığında işler yapmasını pek çok metninde eleştirirken *Sokrates’in Savunması* kitabında, Sokrates’in kendini savunmasının başlangıcında sofistlerin verdiği eğitimi değerli gördüğünü belirtir. Mahkeme karşısında, tehdit unsurları ile dolu ortamda tepki çekmemek adına kurulan bu cümleler şu şekildedir: “Oysa bir kimsenin; Leontinoslu Gorgias, Kealı Prodikos ve Elealı Hippias’ın yaptığı gibi insanları eğitebilmesi kanımca güzel bir şeydir.” (Platon, *Sokrates'in Savunması*, 2019, s. 34) Diğer eserlerinde sofistlere ve onların eğitimlerine dair bu şekilde yumuşak bir görüş olmaması konuşmanın jüri karşısında idam ile cezalandırmak istenen birisi tarafından dile getirilmesinden kaynaklanıyor olabilir.

Platon’un siyaset felsefesi ve sofist düşünce temelde bu noktada karşı karşıya gelmektedir. Sofist bilinemezciğin karanlığında mutlak doğruyu reddederek düzeni de reddetmiş sayılmaktadır. Platon, devlet metninde her şeyi hassas ölçüler üzerinde tasarlamıştır. Fakat sofistler, kelimelerin gücünü kullanarak bu ölçüleri reddetmektedir. Örneğin yönetme becerisi olmayan fakat retorik sanatında ustalaşmış bir kişi, bu sanatı kullanarak yönetime geçebilir. Bu durum Platon’a göre en kötü yönetimdir ve demokrasi ile birleşmesi ile bilgisizlerin yönetimini yani çöküşü meydana getirir.

2.4.1. Platon'da Taklit Üzerinden Filozof ve Sofist Ayrımı

Platon, taklitçi statüsünde saydığı bazı kişilere karşı da öfkeli. Özellikle çocuklara anlatılan tanrısal efsanelerin çocuklar için zararlı olduğunu düşünmektedir. Çünkü anlatıcı çoğu zaman bir taklitçi olduğu gerçeğinden sıyrılarak, anlattığı gücü kendi gücüyümüşçesine aktarır ve bu yolla tanrısal gücü anlatan sözlerin gücüyle saygınlık elde etmeye çalışır. Platon Hesiod ve Homeros'un tanrılar hakkında efsaneler anlatmasını istemez hatta bu isimleri kurguladığı devletin dışında bırakır. (Copleston, 1985, s. 135) Sofistlerin taklitçi olarak nitelendirmesindeki en büyük örneklerden birisi de sofistin retorik sayesinde kendisini bir filozof ilan edebilecek olmasıdır. Bu durum çoğu zaman filozoflar ve sofistler arasında tartışmalara sebep olmaktadır.

Dönemin aykırı çocukları olan sofistler ve hakiki bilgi peşinde olan filozoflar, benzerlikleri ve farklılıkları noktasında karşı karşıya gelmişlerdir. Fakat kullandıkları üstün dil yeteneği çoğu zaman ikisi arasındaki farkların görülmesine engel olmuştur. Örneğin,

“Aristofanes 423 yılında sofistleri hicvettiği *Bulutlar* adlı tragedyasında, sofistleri temsilen Sokrates'i seçer. Strepsiades (“ Düzenbaz”) Sokrates'in kötü durumları iyi gösterme yollarını öğrettiğini duyan ve borçlu olduğu kişileri aldatabilmek için onun öğretmenliğinden faydalanabilmeyi uman yaşlı bir çiftçidir.” (Sowerby, 2012, s. 156)

Aristofanes'in *Bulutlar* eserinde bir sofist olarak gösterilmesinin yanı sıra Sokrates, Atina meclisi tarafından idam edildiğinde de sofistlik ile suçlanmaktaydı. Sokrates'in Savunması kitabında “İnsanları eğitime işine girdiğimi ve bu yolla para kazandığımı birilerinden duyarsanız, bu da doğru değil.” (Platon, Sokrates'in Savunması, 2019, s. 34) diyerek sofistçe bir öğreti içerinde olmadığını iddia etmeye çalışmıştır.

Yine Platon, *Sofist* metninde, Sofistin ne olduğuna dair uzun bir tartışmanın ardından tartışma içerisinde olan yabancı, önceki konuşmaların bir değerlendirmesi olarak “ sofistleri ararken, onu bulmadan önce filozofu bulmuş olmayalım?” (Platon, Sofist, 2016, s. 90) cümlesi ile geldikleri noktada, filozof ve sofist ayrımının ne denli güç olduğunu ve birbirine karıştırılabilir olduğuna dikkat çekmeye çalışmıştır.

Düşünme üzerine çabalamaları, sistemler, insan yaşayışı, devlet düzeni üzerine fikirler üretmeleri açısından aynı kefeye koyulan sofistler ve Sokrates, bilginin mutlaklığı noktasında birbirinden ayrılmaktadır. Sofistler mutlak doğrunun olamayacağı görüşünü yani “insan her şeyin ölçütüdür.” görüşünü benimserken Sokrates, eğer üzerine düşünülürse tümel bir doğruya ulaşılabilceği ve düzenin bu şekilde sağlanabileceği fikrini benimsemektedir. “Platon’un belirttiğine göre filozoflar, dostluk, düzen, ölçülülüğün yer ve gökle, tanrıyla ve insanla sıkı sıkıya bağlı olduğu görüşündedirler. Evrene bu yüzden kosmos ya da düzen derler.” (Bıçak, 2015, s. 233)

Platon’un, *Sokrates’in Savunması* isimli kitabında, Sokrates kendisine yapılan suçlamalara karşı etrafındakilere kendisinden sadece hakikati duyacaklarını istese onları ikna edebilecek cümleler kurabileceğini ve onları ikna edebileceğini söyler ama bu yaptığının kendisi ile çelişmekten başka bir şey olmayacağını da ekler. (Platon, Sokrates'in Savunması, 2019) Buradan hareketle Platon kendi yöntemi ve bir sofistin yöntemi arasında fark olduğunu altını çizmektedir. Platon retorik sanatı ile değil hakikatle ilgilendiğini söyler.

Retorik yani “söz aynı zamanda konuşan kişinin karşısındakilerini etkilemesi üzerine tasarlanmıştır. O yüzden eğitim, siyaset, adalet sofistlerin en çok öğrettikleri konulardır. Ne tesadüftür ki Platon, *Devlet*’te ilgili alanları (eğitim, siyaset ve adalet) karşı-sofist bir hamleyle filozofun alanına, yani onun kontrolü ve yetkisindeki bilme biçimlerine kaydırır.” (Baştürk, 2019, s. 125) Konunun filozofça bir süzgeçten geçirilmesi amaçlanır. Sofist öğretinin karşısında filozofça bir öğretinin nasıl olması gerektiğini göstermeye çalışır.

Sofistler ve filozoflar arasındaki en büyük gerginliklerden bir tanesi birbirine benzeyen aktarım yöntemleriydi ve bu aktarımı yaparken her ikisinin de temel dayanağının felsefe olduğunu iddia etmeleriydi. Felsefe, bizlere düşünce süreçleri boyunca soru sormaya ve sorgulamaya iten bir güdü olarak karşımıza çıkmaktadır. Dürüşken bu durumu kitabında şu şekilde ifade eder:

“Platon için felsefe ne ise Isokrates için de rhetorica oydu; Platon rhetorica’yı ne kadar küçümsediyse, Isokrates bu sanatı o kadar övmüştür. İkisi de sistemlerine *felsefe* diyordu. Buna karşın, Platon’un eğitiminin temeli ‘gerçeklik ideasına’ dayanırken,

Isokrates'inki konuşma yeteneğine dayanmaktaydı.” (Dürüşken, Roma'da Rhetorica Eğitimi, 2001, s. 22)

Bu açıdan bakıldığında sofist ve filozof arasındaki felsefi bakıştaki ayrım, gerçeklik arayışı için felsefe ve ikna için felsefe ayrımında aranmaktadır. Ayrıca Platon, sofistlerin taklit ettikleri şeyi dahi bilmediklerini söyler. (Platon, Sofist, 2016, s. 119)

Sofistler ve filozof arasındaki en büyük ayrımlardan birisi de sofistler her alanda bir şeyler bilmeye odaklanırken filozof tek bir alanda uzmanlaşmayı savunmuştur. Platon'un devlet düzenindeki, tek alanla uzmanlaşma anlayışından çok uzakta gözükmektedirler. Çünkü Platon, insanların toplumsal hayatta var olma ve toplumda rol üstlenme olgusunu içinde bulundurduğu ve tanrı tarafından verildiğine inandığı öze, değerli madenlere bağlar. Yurttaşın, içinde bulundurduğu öze uygun iş yapmasını ve bu alanda uzmanlaşarak, özünde olmayan bir iş ile ilgilenmemesini toplumsal düzenin bozulmaması açısından bir gereklilik olarak görür. (Platon, Devlet, 2019, s. 111)

Platon için, bir başka temel problem, sanatın, Sofistler tarafından, hakikati çarpıtırken kullanılan bir perde olarak görülmesidir. Böylelikle sanat adı altında kendi deyimi ile “safsatılar” insanlara aktarılmaktadır. Özellikle müzik sanatı pek çok sofist tarafından kullanılır. Platon *Protagoras* metninde, bu durumu şu şekilde ifade eder: “Büyük bir sofist olan sizin Agathokles'in, Keoslu Pythokleides'in ve diğer birçoklarının büründüğü kılıf ise müzikti.” (Platon, Protagoras, 2019, s. 63) Platon bu düşünceleri belirttikten sonra sıradan halkın, belki de müziğin cazibesi ile, bu kılıfı kullananların söylediklerini tekrarladığını belirtir.

Platon'un sanata karşı duruşu yanlış anlaşılmalıdır. Platon da Sokrates ile tanışmadan önce iyi bir sanat eğitimi almıştır ve aynı zamanda şiir, resim ve müzikle ilgilenmiştir. (Aslan, 2008, s. 190) Platon başlı başına bir şaire, bir ressama karşı değildir. Bu kişilerin yaptığı eylemin hakikati yansıtmadığının bilincinde olunarak eylemin gerçekleşmesini ister. Başka bir deyişle, Antik Yunan'da sıkça kullanılan *alêtheia* (saklananın açılması olarak hakikat) kavramının ne olduğu bilinmeksizin ortaya konan ve gerçekliğin kendisini yansıttığını iddia eden eylem ve eserlere eleştiri getirmektedir. Bu eserlerin hakikatin değişime ve hissetmeye tâbi geçici hayalini esas alarak duygusal anlamda bir doksa yarattığını söyler. (Haşlakoğlu, 2016, s. 16)

Platon’a göre sanatın nesnesi olan şey görünüşler dünyasıdır. “Ama bilindiği gibi Platon’da gerçek varlık idealar dünyasıdır. Buna göre, sanatın nesnesi olan fenomenler, aslında gerçekliği bulunmayan bir takım kopyalardır. Sanatın yöneldiği nesne, ideanın bir kopyasından başka bir şey olmadığına göre, sanat eseri, bir gerçeğin değil, daha çok, taklidin taklidi olacaktır.” (Fırıncı, 2011, s. 43)Diğer bir deyişle, Platon’un sanat ile arasındaki temel mesafe sanatın yaratıcılığa ve hayal gücüne bağlı olması ve bu açıdan bakıldığında istismara açık kapı bırakmasıdır. Aslında mesele sanatın, hakikat ve sahte olan arasındaki mesafeyi açması ve bundan da bir övgü beklemesidir. Birçok genel görüşü doğrular nitelikte Platon sanatı hakikat çizgisinde yorumlamıştır. Bu sebeple birer taklitçi olarak addettiği ressamı, tiyatro oyuncularını, şairleri ve doğal olarak sofistleri kendi devlet yapılanmasının dışında tutmuştur. Platon birçok eserinde akıl ve sanat arasına bir çizgi çekerek birbirinden ayırmaktadır öyle ki şiir için “akılın kötürüm bırakılması” gibi ifadeler yer vermektedir.

SONUÇ

Genel itibari ile retorik üzerine yaptığımız incelemede özellikle Platon'un siyaset felsefesi çizgisi üzerinden bir değerlendirmede bulunduk. Temelde bir ikna yöntemi olarak görülen retorik kavramında, algısal anlamda küçük değişimler gelmiş olsa bile günümüze kadar geldiğini gördük. Ayrıca retoriğe yüklenen anlam ve değerlerin, retoriğin ortaya çıktığı varsayıldığı günlerden itibaren eleştiri konusu yapıldığı ve tartışıldığını gördük. Bu nokta retoriğin ne denli önemli olduğunun bir göstergesi niteliğindedir. Düşünceler, fikirler ve insan oluşumuza dair konuşma ve bir arada bulunma eylemimiz olduğu sürece retoriğin tartışma konusu yapılacağı aşikârdır. Retorik, dil, ikna gibi kavramlar modern tartışmaların içinde etkin bir şekilde tartışılmaya devam etmektedir. Jacques Derrida'nın post yapısal sistem analizi veya Gramsci'nin iknaya yönelik görüşleri retorik tartışmalarını diri tutmaktadır. Biz de bu incelemede retoriği siyaset felsefesi bağlamı içinde incelemeyi amaçladık.

Yurttaşın kendini savunması, ikna edebilmesi olarak tanımladığımız retoriğin ne olduğunu sorguladık. Özellikle Antik Yunan geleneği için önemli bir yapı taşı olduğunu, yönetim sistemleri içerisinde bir devrim olarak görülen demokrasinin gerekliliği üzerinden kurguladığımız retoriğin aynı zamanda Atina ve demokrasiyi kullanan diğer medeniyetler için vazgeçilmez bir demokratik parça olarak algılandığını gördük. Bu algı günümüzdeki yurttaş, hak, özgürlük bilincinden ziyade uhrevi bir güç olarak benimsenmekteydi. Bu açıdan bakıldığında retorik incelemesi yapmak aynı zamanda dönemin yönetim anlayışını, toplumsal ilişkilerini, ekonomik koşulları ve hatta coğrafi faktörleri incelemeyi gerekli kılıyordu. Bu sebeple tezimizde, bu faktörler gerektiği ölçüde incelenmeye çalışılmıştır.

Sofistik geleneğin, *mutlak doğrunun reddi, bilinemezlik görüşleri*, varlık ve bilgi felsefelerine bakışı retoriğin oluşumu ve gelişimi açısından büyük bir katkı sağladığı görülmektedir. Sofistik düşüncenin tam karşısında konumlanan Platonik düşünceden bahsederek bir karşılaştırma ortamı yaratarak meselenin daha anlaşır olmasını ve retorik hakkında çatışan fikirleri bir araya getirmeye çalıştık. Çünkü bir durumun, olayın, kavramın karşısı bize o kavramla, olayla veya durumla alakalı daha anlamlı bilgiler verecektir. İşte bu noktada bu düşünce Platon'a başvurmamızın amacını oluşturmaktaydı.

Platon’a göre sofistler, filozof yaradılışı gençleri bile sözde bilgileriyle baştan çıkarmakta ve kötü yetişmelerine neden olmaktadır. Bu sebeple, tehlikeli ve kaçınılması gereken kişilerdir. Platon’un kurguladığı devlet düzeninde de retorik ustaları veya sofistler kaçınılması gereken taklit ilerdendirler ve kurgulanan siyasi düzende mutlak doğruyu çarpıtma ve insanları bu çarpık düşüncelere inandırma gücüne sahiptirler.

Platon kurguladığı toplumsal düzende (ya da devlet düzeninde) mutlak doğrunun peşindedir. Mutlak doğru, “iyi” veya “kötü” kavramlarının her durumda aynı düşünce süzgeçlerinden geçirilmesi ve objektif kararlar verilebilmesi olarak görülmektedir. Oysa ki Sofistler bunun tam tersini yapmakta ve kavramları işlerine yararlılığı  l s nde pragmatik bir şekilde kullanarak karşıdaki üzerinde bir gücü veya ikna alanı oluşturmaya çalışmaktaydılar. Bu gücü, ilk aşamada her şeyin sofist tarafından bilinebileceği savı üzerinden gerçekleşmekteydi ve Platon bunu ağır bir şekilde eleştirmiştir. İnsanın bu denli g c l  bir şekilde her şeyi bildiği iddiasının gerçekliğe uymadığını söyleyerek sofistin “bilginin çokluğunun bilinemez karanlığında saklanması” hakkında uyarıda bulunmuştur.

Yaptığımız inceleme sonucu aslında Platon'un somut manada bir devlet ve toplum yaratmaktan ziyade, adalet,  l l l k, etik, erdem gibi soyut kavramların ne olduğunu sorgulayarak evrensel sorgulama yöntemi oluşturmak istediği ve bunları mutlak bir doğruluk düzlemine oturtturarak ideal ve herkesin üzerinde anlaşabileceği genel geçer kavramlar oluşturmaya çalıştığı görülecektir. Bu amaç ise dikkatle bakıldığında, mutlak doğruluğun var olmadığına ve göreliliğe inanan sofistler ile Platon’un neden karşı karşıya geldiğini açıklayan en önemli argümandır. Mutlak doğrunun her alanda kullanılması gerektiğine inanan bir görüş ve doğrunun kişiye ve yere göre değişebileceğini iddia eden diğer bir görüş... Bu iki zıt görüşü temellerine inmeye çalışarak değerlendirdik ve birbirlerine karşı oluşturdukları mesafenin sebebini incelemeye çalıştık.

KAYNAKÇA

- Ağaoğulları, M. A. (2013). *Kent Devletinden İmparatorluğa*. Ankara: İmge.
- Ahu Tunçel, K. G. (2017). *Siyaset Felsefesi Tarihi*. Ankara: Doğubatı Yayınları.
- Akarsu, B. (1988). *Felsefe Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: İnkilap.
- Aksoy, N. (2020). Sofist Diyalogu:Mantıksal olanaklılığı Bağlamında 'Başka' Kavramı. *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 409-428.
- Altınörs, A. (2011). Platon ve Aristoteles'in Retorik Anlayışlarının Karşılaştırılması. *Ekev Akademi Dergisi*.
- Aristophanes. (2019). *Kadın Mebuslar*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Aristoteles. (2012). *Nikomakhos'a Etik*. Ankara: BilgeSu Yayıncılık.
- Aristoteles. (2018). *Politika*. İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Aristoteles. (2019). *Retorik*. İstanbul: Türkiye İş Bankası.
- Arslan, A. (2021). *İlkçağ Felsefe Tarihi-2*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Arslan, H. (2002). *Retorik Hermeneutik ve Sosyal bilim*. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Aslan, A. (2008). *İlkçağ Felsefe Tarihi*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Baba, C. (2018). *Retoriğin İkna Gücü*. İstanbul: Çizgi Kitabevi.
- Baba, C. (2019). Retorik ve Mantık İlişkisi. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 247-260.
- Bal, M. (2020). Gonçarov'un Oblomovkalı Platon'un Varoluş Felsefesine Armağanı. *Kelsefelogos*, s. 55-87.
- Baştürk, E. (2019). *Platon'da Politika Düşüncesinin Soykütüğü*. İstanbul: Pinhan.
- Baydur, S. Y. (tarih yok). *Perikles'in Cenaze Töreni Söylevi: Demokrasiye Övgü*. Hukukpolitik: <https://www.hukukpolitik.com.tr/2018/12/27/periklesin-cenaze-toreni-soylevi-demokrasiye-ovgu/> adresinden alındı
- Beriş, H. E. (2015). *Siyasal Düzenin Sınırları*. İstanbul: Tezkire Yayıncılık.
- Beriş, H. E. (2016). *Siyasetin Yüzleri*. İstanbul: Tezkire.
- Bıçak, A. (2015). *Felsefenin Kuruluşu*. İstanbul: Dergah.

- Bilgin, N. (2004). *Felsefeden Ekonomiye Antik Yunan Dünyası*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Bilik, E. (1950). Sofistler. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 355-378.
- Burckhardt, J. (2019). *Yunanlar ve Yunan Medeniyeti*. İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Canfora, L. (2010). *Avrupa'da Demokrasi*. İstanbul: Lİteratür Yayıncılık.
- Cartledge, P. (2013). *Pratikte Antik Yunan Siyasî Düşüncesi*. İstanbul: İstanbul Bİlgi Üniversitesi Yayınları.
- Cevizci, A. (2021). *Felsefe Tarihi*. İstanbul: Say Yayınları.
- Copleston, F. (1985). *Plato*. İstanbul: İdea Yayıncılık.
- Coşkun, A. (2014). *İbn Sina Felsefesinde Retorik*. İstanbul: Litera.
- Çataloluk, G. (2008). Platon'un Gorgias Diyalogunda Hukuk ve Retorik. *İstanbul Bilgi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 23-38.
- Çataloluk, G. (2008). Platon'un Gorgias Diyalogunda Hukuk ve Retorik. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Mecmuası*, 23-38.
- Dahl, R. A. (2019). *Demokrasi Üzerine*. Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Deighton, H. J. (2005). *Eski Atina Yaşantısında Bir Gün*. İstanbul: Homer Kitapevi ve Yayıncılık.
- Demirağ, Y. O. (1995). *Hellenistik Devirde Yunan Ekonomisi*. Ankara: Yüksek Lisans Tezi.
- Denkel, A. (1997). *Düşünceler ve Gerekçeler*. İstanbul: Göçebe Yayınları.
- Duman, M. A. (2014). Gorgias'ın Altın Heykeli Yahut Platon Külliyyatındaki Kudretli ve Zengin Erden Öğreticisi "Gorgias" Üzerine. *Akademik sosyal Araştırmalar Dergisi*, 128-144.
- Duman, M. A. (2015). *Platon'un Retorik Anlayışı*. İstanbul: Litera Yayıncılık.
- Dürüşken, Ç. (2001). *Roma'da Rhetorica Eğitimi*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Dürüşken, Ç. (2014). *Antikçağ Felsefesi*. İstanbul: Alfa.
- Ekinçi, N. (2016). Antik Yunan'dan Roma'ya Retorikten Propagandaya. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*.
- Fırıncı, T. (2011). Platon'da "Retorik" Kavramı. *Ethos: Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar*, 31-46.

- Gilje, G. S. (2006). *Antik Yunan'dan Modern Döneme Felsefe Tarihi*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Gökberk, M. (2010). *Felsefe Tarihi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Guthrie, W. (2017). *Yunan Felsefe Tarihi-4*. İstanbul: Kabalcı Yayıncılık.
- Guthrie, W. K. (2017). *Yunan Felsefe Tarihi-3*. İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Guthrie, W. K. (2017). *Yunan Felsefe Tarihi-5*. İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- , W. K. (tarih yok)
- Güzel, B. (2015). *researchgate*. Lysistrata: Kadının Antik Yunan Toplumundaki Yeri: www.researchgate.net adresinden alındı
- Harman, C. (2009). *Halkların Dünya Tarihi*. İstanbul: yordam.
- Haşlakoğlu, O. (2016). *Platon Düşüncesinde Tekhnê*. İstanbul: sentez.
- Herrick, J. A. (2005). *The History and Theory of Rhetoric An Introduction*. Boston.
- Heywood, A. (2012). *Siyasetin Temel Kavramları*. Ankara: Liberte Yayın Grubu.
- İnan, M. A. (2019). *Retorikten Belâgate Mecâzdan Metafora*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Karaalioğlu, S. K. (1983). *Ansiklopedik Edebiyat Sözlüğü*. İstanbul: İnkılap ve Aka Kitapevleri.
- Kavuran, T., ve Dede, B. (2013). Platon ve Aristoteles'in Sanat Etiği, Estetik Kavramı ve Yansımaları. *Sanat Dergisi*, 47-63.
- Kaya, E. A. (2011). Antik Yunan'da Yurttaşların Özgürlüğünün Temeli Olarak Demokrasi. *Eskiçağ Bilgileri*, 163-172.
- Keklik, M., ve İnci, S. (2020). Eski Türk Edebiyatı Alanında Belagat Çerçevesinde Yapılan Çalışmalar Üzerine Bir Bibliyografya Denemesi. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 51-91.
- Keskin, U., Büyük, K., ve Koç, U. (tarih yok). Yönetimsel ve örgütsel Açıdan Retorik. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 27-39.
- Köker, E. (2010). *Kitapta Kurutulmuş Çiçekler - Sözlü Kültür Üzerine Düşünmek*. Ankara: Dipnot Yayınları.
- Kömürcü, K. (2014). Antik Yunan'da Retorik Algısı. *Felsefe Dünyası*, s. 113-131.
- Kutlu, A. (2019). Antik ve Modern Demokraside Siyasetin Kişiselleşmesi: Devlet Adamı Figürü. Ankara: Doktora Tezi.

- Laertios, D. (2021). *Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Meyer, M. (2009). *Retorik*. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Olson, G. A., ve Tecimen, Ç. O. (2015). *Jacques Derrida ile söyleşi (Notos 50)*.
<https://www.academia.edu/>: <https://www.academia.edu/> adresinden alındı
- Oralgül, E. D. (2017). Sofist ve Filozof Ayrımı Işığında Antik Felsefe. *FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 259-276.
- Öngel, M. (2018, Nisan 7). *Eski Yunan'da Toplumsal-Ekonomik-Siyasal Düzen ve Yasalar*. academia: <https://www.academia.edu/> adresinden alındı
- Paters, W. H. (2011). *Platon ve Platonculuk*. İzmir: İlya İzmir Yayınevi.
- Peters, F. E. (2004). *Antik Yunan Felsefesi Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayıncılık.
- Platon. (2016). *Sofist*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Platon. (2019). *Devlet*. İstanbul: Türkiye İş Bankası.
- Platon. (2019). *Protagoras*. İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Platon. (2019). *Sokrates'in Savunması*. İstanbul: Türkiye İş Bankası.
- Platon. (2020). *Gorgias*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Platon. (2020). *Phaidros*. İstanbul: İş Bankası.
- Platon. (2021). *Diyaloglar*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Rousseau, J.-J. (2019). *Toplum Sözleşmesi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası.
- S. E. Ulaş, A. G. (2002). *Felsefe Sözlüğü*. Ankara : Bilim ve sanat Yayınları.
- Salgar, E. (tarih yok). *Felsefenin Işığıyla Aydınlanan Aydınlanma*. Academia: <https://www.academia.edu/> adresinden alındı
- Samons, L. J. (2013). *Demokrasinin Nesi Var?* İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Selen, N. (1979). Söz Söyleme Sanatının Tarihsel Gelişimi. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 1-23.
- Sowerby, R. (2012). *Yunan Kültür Tarihi*. İstanbul: İnkılâp Kitapevi.
- Soy, H. (2015). *Antik Yunan Kent-devleti "Polis" in Özellikleri, İlgili Araştırmalar ve Batı Anadolu'dan*. İstanbul: yüksek lisans tezi.
- Sönmez, A. (2008). *Batı Retoriğinin Genel Terimleri Üzerine Bir Araştırma*. İzmir: doktora tezi.

- Temir, E. (2019). Siyasal İletişimde Retorik: Aleksey Navalny Örneği . kayseri: Doktora Tezi.
- Tepebaşılı, F. (2016). *Retorik*. Konya: Çizgi Kitapevi.
- Theodorakopoulos, V. T. (2004). *Attika Retoriğine Giriş*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Uygun, O. (2017). *Demokrasi*. İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.
- Uzun, E. (2015). Platon'da Retorik'in Peşinde Bir Phaidros Okuması. *Hukuk Kuramı*, 28-34.
- Ülger, E. (2013). Platon'un Sanat Kuramının Düşünsel Evrimi. *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 15-28.
- Ünlü, Ç. Y. (2016). 2014 Cumhurbaşkanlığı Seçiminde Retoriksel Stratejiler. *doktora tezi*.
- Vernant, J. P. (2002). *Yunan Düşüncesinin Kaynakları*. İstanbul: Cem.
- Vernant, J.-P. (1996). *Eski Yunan'da Söylen ve Toplum*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Wood, E. M. (2017). *Yurttaşlardan Lordlara*. İstanbul: Yordam.
- Yılmaz, N. K. (2012). Sofistler 'Sofist' miydi? *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 163-178.
- Zack, N. (2019). *A'dan Z'ye Felsefe*. İstanbul: Say Yayınları.
- Zekiyan, B. (1982). *Hümanizm*. İstanbul: İnkılap ve Aka Kitabevleri.